

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
Навчально-науковий інститут економіки, управління та адміністрування

Кафедра фінансів, обліку та оподаткування

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ
Гарант освітньої програми

_____ Неізнана О.В.
(підпис)

« ____ » _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа і страхування»
освітньої програми «Фінанси, банківська справа і страхування»

на тему: «Місце та роль банківської системи в економічному розвитку
держави»

Виконав:

здобувач вищої освіти

Ковальов Едуард Олегович

(підпис)

Керівник:

завідувач кафедри маркетингу,
менеджменту та
публічного адміністрування
д.е.н., доц. Іванова Н.С.

(підпис)

Засвідчую,
що у кваліфікаційній роботі немає
запозичень з праць інших
авторів без відповідних посилань
Здобувач вищої освіти _____

(підпис)

Кривий Ріг
2020

використанням платіжних карток; індекси споживчих цін; динаміка зміни платіжного балансу у 2016 – 2019 роках; змін валового внутрішнього продукту; Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття; розподілу достатності капіталу банків; Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу банків за результатами стрес-тестування банків; значення нормативів достатності капіталу банків; результатів стрес-тестування;

Таблиці: характеристика моделей впливу банківської системи на стан реального сектора економіки; матриця вхідних даних для кореляційного аналізу; результати залежностей показників соціально-економічного розвитку країни та банківського сектору за методом парної регресії; прогнозна характеристика основних показників соціально-економічного розвитку країни та банківського сектору.

6. Дата видачі завдання «17» вересня 2020р.

7. Календарний план

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір напрямку дослідження, аналіз бази та літературних джерел, визначення об'єкту, предмету та завдань дослідження. Формулювання, обґрунтування та затвердження теми кваліфікаційної роботи	до 16.09.2020	
2	Аналіз та узагальнення теоретичних розробок теми кваліфікаційної роботи	до 05.10.2020	
3	Опис методики дослідження предмету кваліфікаційної роботи	до 19.10.2020	
4	Апробація методики аналізу предмету кваліфікаційної роботи	до 16.11.2020	
5	Формування висновків та рекомендацій щодо розв'язання проблеми, встановлених в результаті аналізу	до 30.11.2020	
6	Оформлення та представлення роботи на кафедрі	до 07.12.2020	
7	Перевірка кваліфікаційної роботи на унікальність тексту	до 11.12.2020	
8	Оформлення презентаційних матеріалів, проходження нормоконтролю	до 14.12.2020	

Здобувач ВО

_____ Ковальов Е. О.
(підпис)

Керівник роботи

_____ Іванова Н. С.
(підпис)

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

Сторінок 62, рисунків 17, таблиць 4, додатків 17,
використаних джерел 30.

Об'єкт дослідження: банківська система країни та її функціональні зв'язки з економічним розвитком держави.

Предмет дослідження: банківська система України.

Мета дослідження: визначення місця та ролі банківської системи в економічному розвитку держави:

Методи дослідження: аналітичного оцінювання, групування, порівняння, графічного аналізу, дедукції прогнозування тощо.

Основні результати дослідження: У роботі визначено місце та роль банківської системи в економічному розвитку держави, узагальнено теоретичні напрацювання у сфері етимології поняття банківської системи, її елементів, досліджено світовий досвід формування банківських систем, розглянуто особливості дворівневої банківської системи України та визначено основні тенденції розвитку банківництва в Україні. Проведений аналіз стану банківської системи супроводжувався додатковим аналізом основних показників соціально-економічного розвитку країни, встановлено причинно-наслідкові зв'язки між ними, сформовано модель регресійного зв'язку за окремими параметрами, визначено можливий прогноз розвитку окремих характеристик, а також сформовано перспективні напрямки розвитку банківської системи в Україні.

Ключові слова: банки, банківська діяльність, банківська система, економічний розвиток держави, економічне зростання, стрес-тестування, еластичність

ЗМІСТ

	Стор.
РЕФЕРАТ.....	2
ВСТУП.....	4
1. Теоретико-методологічні основи банківської системи в економічному розвитку держави.....	6
2. Характеристика та аналіз стану банківської системи України.....	22
3. Оцінка зв'язку між станом банківської системи та економічним розвитком держави	34
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Зростання функціонального навантаження на діяльність банківських структур в сучасних умовах визначає потребу у виокремленні їх у відносно самостійну, організаційно-правову структуру у вигляді банківської системи. Категорія банківської системи не обмежується виключною реалізацією банків своїх функцій та призначення, механічною взаємодією або обробкою банківських операцій. Насправді цілісність банківської системи формується за концептуальним вектором розвитку банківського, фінансового та економічного вектора розвитку держави, в якому кожній банківській структурі відводиться своє місце. У свою чергу результативність функціонування банківської системи держави напряму впливає на її економічне зростання та розвиток: банки є джерелом інвестиційних фінансових потоків в економіку, гарантією безперервного грошового обігу капіталів, засобом фінансового забезпечення зв'язків суб'єктів господарювання, державних інституцій, приватних домогосподарств, базою для заощаджень у національній економіці тощо. Динамічний розвиток глобалізаційних процесів на фінансових ринках та пришвидшення обігу іноземного капіталу підвищує роль банківських систем держав, що визначає їх місцем акумуляції іноземних інвестицій, а відповідно – підвищує їх роль під час формування тісних зовнішньо-економічних відносинах та позитивного інвестиційного клімату держави.

Таким чином, враховуючи вищевказане, можна визначити, що сучасний економічний розвиток держави напряму залежить від ефективного функціонування банківської системи, проте різний рівень інтеграції банківських структур в національну економіку формує необхідність у диференціації стратегічних напрямків розвитку банківської системи. Останнє і визначає актуальність теми дослідження та формує необхідність подальшого детального її розкриття.

Проблематика визначення місця та ролі банківської системи в економічному розвитку країни розкривалась у наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Значну увагу питанню стосовно функціонування банківської системи приділяли зарубіжні вчені: Жуков Е., Кейнс Дж., Красавіна Л., Пігу А., Шоу Е. та інші. Серед вітчизняних напрацювань виокремлюємо праці: Базилевича Д., Барановського О., Гальчинського А., Гейця В., Дзюблюк О., Спіфанова А., Краснової І., Корецької Н., Масленнікова В., Мельник П., Міщенко В., Мороза А., Науменкової С., Орзул О., Савлука Т., Філіпенка А., Юрків Н. та інших.

Але динамічні зміни факторів зовнішнього середовища, їх визначальний вплив на економіку країни та умови існування банківських установ вимагають постійного моніторингу стану сучасної банківської системи та дослідження її ролі в зростанні національної економіки. Додаткової розкриття заслуговує також питання оптимальної міри впливу банківського сектора на економіку країни.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення місця та ролі банківської системи в економічному розвитку держави. Відповідно до сформованої мети

визначено такі завдання для проведення подальшого дослідження:

- узагальнити теоретико-методологічні основи банківської системи в економічному розвитку держави;
- надати характеристику банківської системи України та визначити особливості її розвитку;
- визначити наявність та оцінити зв'язок між банківською системою та економічним розвитком держави.

Об'єктом дослідження в кваліфікаційній роботі є банківська система країни та її функціональні зв'язки з економічним розвитком держави. Предметом дослідження, що становить особливий науково-практичний інтерес в роботі, виступає банківська система України.

Серед інструментального набору методологічної бази дослідження кваліфікаційної роботи було використано методи: аналітичного оцінювання, групування, порівняння, графічного аналізу, дедукції прогнозування тощо.

У роботі були використані публікації вітчизняних та зарубіжних науковців у банківській сфері, статистична інформація з розвитку економіки та банківської системи України, нормативно-правові акти тощо.

Теоретична значимість отриманих в роботі результатів висвітлюється через визначення особливостей розвитку та стану вітчизняної банківської системи, її позиціонування в площині сучасного економічного розвитку держави та формування можливих пріоритетів подальшого удосконалення.

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Відповідно до етимологічного розуміння економічних понять, система являє собою сукупність елементів, які утворено задля досягнення визначеної єдиної цілі або для просування певної ідеї через спільну взаємодію в рамках зовнішнього середовища.

Етимологія визначення поняття «банківська система» базується в сучасному розумінні на двох основних підходах: інституційному та інституційно-економічному. Представники першого підходу розуміють банківську систему як певну сукупності банківських установ, які її формують. Наприклад, Мороз А., та його послідовник Мельник П. у своїх працях аналізує банківську систему з позиції «сукупності різного виду установ та інституцій, які надають банківські або кредитні послуги, їх взаємодії в межах одного фінансового механізму країни» [19]. Переважно таку позицію підтримують і національні законодавці, які відводять роль банківській системі як складової загальнонаціонального кредитного механізму.

У свою чергу прибічники іншого підходу – інституційно-економічного, такі як Коваленко Д., Єпіфанов А., вбачають у банківській системі не лише механічну колаборацію окремих банків, але й «результат виробленої концепції позиціонування кожного виду банківських структур та окремих банків, визначення їх місця» [10]. Певні суспільно-економічні (економічні, правові, організаційні) умови визначають характер структури банківської системи, визначають потребу системного впорядкування банківських установ.

З позиції складних взаємозв'язків розглядає банківську систему і Масленніков В. С. та Рябініна Л. М. відносить її до систем вищого рівня, яка «здатна самоорганізовуватись та історично формуватись під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, групувати сукупність банківських установ і функціонально забезпечувати внутрішнє управління банківськими інститутами» [27].

Дзюблюк О. характеризує банківську систему як складну сукупність усіх банківських установ країни, що «здатні забезпечити якісну взаємодію один з одним в рамках встановлених норм та правил в банківському та фінансовому секторах економіки, переслідуючи ціль сформуванню умови для ефективного монетарного регулювання економіки, кредитно-розрахункового обігу в країні, а також фінансово стабільної роботи» самих банківських установ» [5].

Більш структуровано банківську систему розглядає Орзул О.: «банківська система є законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі і функціонально взаємозв'язані в самостійну економічну структуру є внутрішньо організованою, взаємопов'язаною, має загальну мету та завдання, вона є необхідною умовою функціонування ринкової економіки та стабільності всієї кредитно-грошової системи» [21]. Тобто, зміст банківської системи визначає охоплення не лише банківських установ, а глибину їх зв'язків.

Отже, на підставі вищевказаних трактувань можна сформулювати розуміння банківської системи як цілісного механізму, що тісно взаємодіє з іншими системними структурами фінансово-кредитного ринку держави. При цьому будучи підсистемою фінансового ринку, банківська система утворює власне самостійне об'єднання з характерними рисами економічної системи.

Під час порівняння банківської системи як окремого механізму з іншими системами, можна узагальнити такі спільні характерні риси в доказ системності утворення, а саме:

- об'єднує більшість типових структурних елементів, які підпорядковуються одній меті та певній єдності;
- відчутний постійний динамічний розвиток системи внаслідок адаптивних дій її учасників (банки постійно вдосконалюють засоби, методи, інструментарій діяльності з метою забезпечення конкурентоспроможності);
- присутня відносна локальна «закритість» та відособленість від іншого функціонального навантаження;
- система є самостійною як на рівні банків, так і по відношенню до інших систем;
- наявна саморегуляція та взаємозамінність елементів (вихід одного банку з системи через його ліквідацію дозволяє іншому банку зайняти його нішу в системі);
- система є керованою та функціонує в певних визначених рамках;
- окремо має специфічні властивості залежно від сфери функціонування (унікальність банківської системи на базі національних традицій, наявність системи нагляду за діяльністю комерційних банків, формування уніфікованих правил для банків на ринку цінних паперів, наявність рівнів для банківських систем).

Банки, як визначальні елементи банківської системи, «забезпечують ефективний розвиток на базі взаємодії між собою та дотримання інфраструктурних умов: законодавчого поля в банківській сфері (закріплюється статус банку, перелік операцій тощо); внутрішніх правил роботи установи з метою захисту інтересів власників банку та його клієнтів; форм звітності та обліку; ІТ-підтримки баз даних та комунікаційних систем; оперативного менеджменту установи» [29].

Необхідність формування банківської системи як особливої структури «визначається двома групами причин: по-перше, необхідністю здійснення громадянського нагляду та регулювання банківської діяльності, узгодження комерційних інтересів окремих банків із громадськими інтересами – забезпечення збалансованості грошей і стабільної роботи всіх банків; по-друге функціонуванням грошового ринку, забезпеченням збалансованості попиту та пропозиції на грошовому ринку і в кожному його секторі» [29].

Сучасна базова модель банківської системи передбачає взаємодію таких структурних елементів: «Центральний банк, мережу комерційних банків та кредитно-розрахункових центрів. Центральний банк реалізовує державну валютно-емісійну політику, і є гарантією резервної системи. Комерційні банки реалізують широку видову лінійку банківських операцій» [26].

В результаті історичних перетворень (Додаток А), виокремлюють різні функціональні типи банківських систем за організаційною структурою в залежності від сучасного рівня розвитку економіки в країні: розподільча централізована та ринкова банківські системи. «Перший тип банківської системи характерний для країни з командною економікою та низьким рівнем фінансової культури і передбачає формування однорівневої банківської системи» [26]. Країни з розвинутою економікою характеризуються ринковими банківськими системами з дворівневими (рис. 1.1) (або трьохрівневими) банківськими системами.

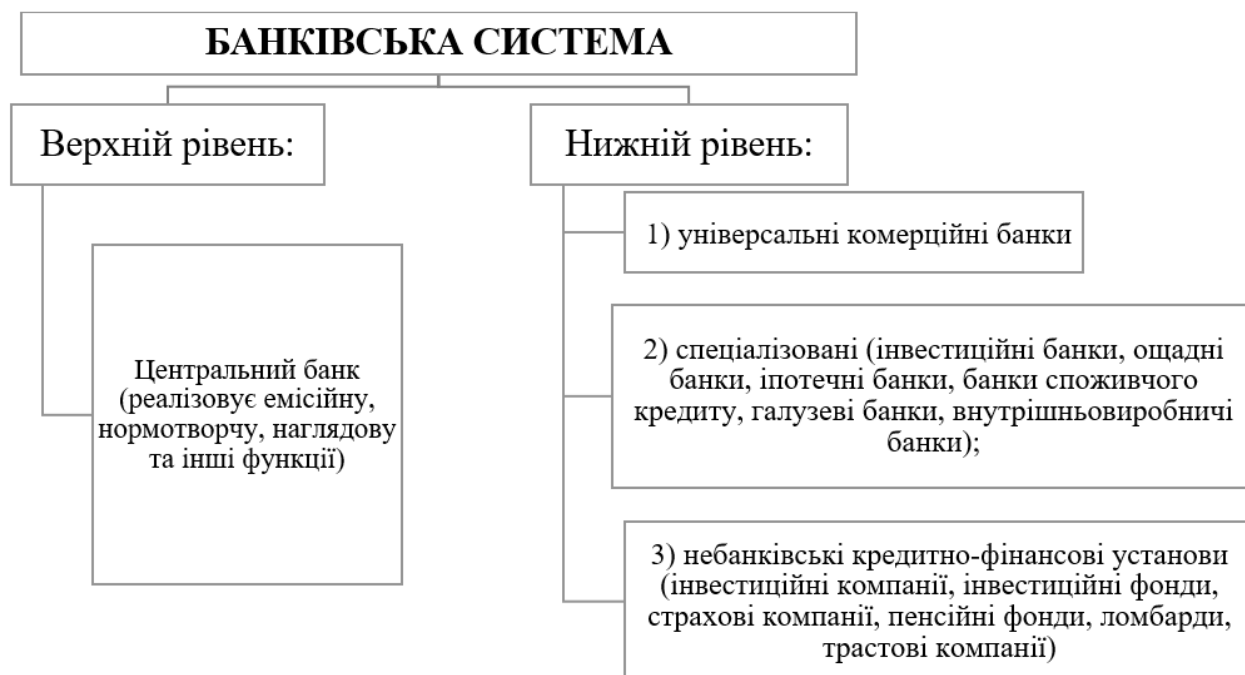

Рисунок 1.1 - Модель дворівневої банківської системи, побудовано автором на підставі [29]

Окремі економісти виділяють сектор кредитних інститутів небанківського типу (страхові компанії, інвестиційні фонди, фінансові компанії тощо) в окремий рівень, доповнюючи її резервною системою, резервними банками та визначають таку банківську систему як трьохрівневу. Зазначені трьохрівневі банківські системи спостерігаються у Швейцарії та Японії; тоді як кредитно-банківська системи Німеччини, Франції та США, крім банків, охоплюють різні кредитні установи – Федеральне відомство нагляду за кредитною справою (Німеччина); Комітети з банківської регламентації і кредитних установ, а також Банківська комісія (Франція), Рада Керуючих Федеральної Резервної системи, Федеральний комітет відкритого ринку, Управління Контролера грошового обігу і Федеральна корпорація страхування депозитів (США). Додатково за практичним світовим досвідом типологію можна розширити такими характеристиками (Додаток Б):

- «розподільна централізована система: єдиний власник – держава, яка монопольно формує банківські установи; однорівневість; вся відповідальність за зобов'язаннями банків покладена на державу; банки підпорядковані уряду та

його оперативній стратегії; кредитно-емісійні операції сконцентровані в єдиному банку; менеджмент банку призначається централізовано державними органами;

- ринкова система: відсутня державна монополія в секторі; емісію здійснює центральний банк, а інші кредитно-банківські операції делеговані діловим банкам; взаємна відповідальність за банківськими та державними зобов'язаннями відсутня;

- система перехідного типу: може поєднувати різні елементи попередніх систем та характерна для країн з перехідною економікою» [16].

Сучасна банківська система України характеризується дворівневістю: перший рівень визначається дією Національного банку України як центрального банку; другий рівень характеризується сукупністю комерційних банків, які надають широкий спектр банківських послуг. Разом з тим, становлення та розвиток банківської системи України пов'язаний з політично-правовим статусом країни (Додаток В, Додаток Г). З проголошенням незалежності України визначається новітня історія розвитку вітчизняної банківської системи: в середині 1990 року було зареєстровано 25 банків (17 акціонерних комерційних і 8 кооперативних), проте вони були нерівномірно розміщені та характеризувались обмеженими капіталами. Поетапна характеристика історичного становлення вітчизняної банківської системи в період незалежності описана в Додатку В та визначалась переважно характером впливу на неї зовнішніх факторів. Так базою для формування банківського сектору стали державні банківські установи, які виконували адміністративно-контрольні функції та обслуговувати переважно державні установи та державних суб'єктів господарювання. Фундаментальним елементом ринкової банківської інфраструктури стали також в кооперативні банки, які діяли на комерційних засадах. Формування власної нормативно-правової бази регулювання банківської системи на законодавчому рівні закріпила її дворівневість. «Створення банків «нової хвилі» в 1992-1993 році визначалась залученням приватного капіталу, уніфікації пасивів. Разом з тим, значний період часу спостерігалась хаотичність та непередбачуваність в її розвитку, відсутності стратегічного бачення єдиного вектору розвитку економічних процесів, що спричинило втручання НБУ та уряду в банківський сектор в 1993-1995 рр. Результатом гіпервтручання стала банківська криза та масове банкрутство банків через їх неплатоспроможність та відсутність сплаченого зареєстрованого капіталу» [12].

З 1994 р. починається приплив іноземного капіталу в банківську систему.

Період 1997-2000 років характеризувався сприятливою монетарною реформою під наглядом НБУ, активізацією обігових процесів національної грошової одиниці – гривні, наближенням національної банківської системи до ринкової. Тоді як глобальна фінансово-економічна криза, яка розпочалась в 1998 р., спричинила відповідні кризові явища і у вітчизняному банківському секторі, на зміну яким прийшло зростання банківських показників до першої половини 2008 року (відчувався вплив монетарних інструментів регулювання грошово-кредитного ринку, розвиток економіки та цінова стабільність). «В цей

період констатовано високий рівень інвестиційної привабливості банків, що визначалось притоком міжнародного капіталу у вигляді фінансових груп світового ринку (BNP Paribas, Raiffeisen Int, SEB, Credit Agricole S.A., Societe Generale, Intesa Sanpaolo, Commerzbank, UniCredit тощо)» [12].

Чергова хвиля кризових явищ була зафіксована у період 2008-2010 рр., де розвиток вітчизняної банківської системи відбувався під впливом реструктуризації економіки, укрупнення та консолідації капіталу банків, падіння дохідності банківських операцій, накопичення значної маси проблемної заборгованості. З 2010 року розпочався «позитивний етап нарощення банківських показників: обсягів активних операцій банків, зростанням рівня заощаджень, зменшення кредитних ризиків тощо» [12].

Починаючи з 2013 року відбувається безпрецедентне поєднання факторів політичного, фінансово-економічного та соціального впливу на банківську систему, що супроводжувалась паралельно макроекономічними дисбалансами. Останнє спричинило зміцнення ролі НБУ та держави в банківському секторі, у тому числі у вигляді націоналізації комерційного банку АТ «Приватбанк».

Сучасні виклики, які додатково посилюються світовою пандемією та непередбачуваними коливаннями на світових ринках, вимагають від вітчизняної банківської системи бути адаптивною та виконувати в повній мірі своє функціональне призначення фінансово-кредитного обслуговування. Останнє може бути забезпечене за рахунок ефективного функціонування елементів банківської системи та відповідної інфраструктури, яка б забезпечувала роботу такої системи.

Інфраструктура банківської системи ринкового типу включає себе мережу установ, організацій, закладів, інститутів, підприємств та служб, які забезпечують нормальне функціонування кредитних установ, сприяючи функціонуванню складного механізму взаємозв'язків банків з іншими суб'єктами економічних відносин з різних секторів народного господарства. Основними її елементами є: дочірні компанії банків, фінансові супермаркети, автоматизовані банківські системи, система міжбанківських розрахунків, система дистанційного обслуговування клієнтів, система управління кадровою політикою банку тощо. Детальна характеристика банківської інфраструктури за функціональним та інституціональним аспектом проаналізовано в Додатку Д.

Розвиток банківської інфраструктури тісно пов'язаний з проблемами регулювання банківського сектору: частина об'єктів інфраструктури створюється державою для захисту найуразливіших учасників ринку, зниження ризиків у процесі ринкових трансакцій; розвиток інфраструктури сприяє формуванню ринкових інститутів; у багатьох випадках окремі елементи інфраструктури самі є «об'єктами державного регулювання, спрямованого, з одного боку, на розвиток і зміцнення ринкових стосунків, а з іншого — на запобігання зловживань і шахрайства» [12].

Діяльність комерційних банків регулюється нормативно-правовими актами, основним з яких є Закон України «Про банки і банківську діяльність» [1], згідно зі статті 2 якого термін «банк» визначається як: юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати

у сукупності наступні операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення запозичених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. На відміну від НБУ, комерційні банки покликані обслуговувати економічних суб'єктів - учасників грошового обігу: фірми, сімейні господарства, державні структури. Саме через ці банки банківська система «обслуговує народне господарство відповідно до задач, що впливають з грошово-кредитної політики Національного банку України» [12].

Дворівневність вітчизняної банківської системи передбачає обов'язкове існування центрального банку як її першого рівня. Його роль виконує Національний банк України, який є головним банківським інститутом держави і відповідає за управління всією грошово-кредитною політикою. Його головними клієнтами є банківські установи та урядові структури. До першого рівня відносяться і територіальні управління (філії) НБУ в кожній області країни. «Вони не мають статусу юридичної особи і не можуть видавати нормативні акти, діють від імені НБУ в межах отриманих від нього повноважень» [5]. Завдання і функції філій НБУ визначаються Положенням, яке затверджує Правління НБУ.

Підвалини організаційно-правових основ функціонування Національного банку України закладено в Конституції України та Законі України «Про Національний банк України» [3]. Згідно із ст. 2 закону Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк України», Господарським кодексом України та іншими законами України. Національний банк має статутний капітал розміром 10 мільйонів гривень, що є державною власністю. «Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису адміністративних витрат, а у визначених законодавством випадках - також за рахунок Державного бюджету України. На НБУ покладено ряд функцій» [12]:

- основні: регулююча (управління грошовим оборотом, запитом та пропозицією кредитів); контролююча (функціонування кредитно-банківської системи, валютний контроль); обслуговуюча (організація платіжно-розрахункових систем, міжбанківських розрахунків, кредитування банківських установ, фінансовий агент уряду тощо); законодавча в сфері банківської діяльності; емісійна, валютна;

- додаткові: управління державним боргом, аналітичні дослідження та статистичний моніторингу, виготовлення банкнот тощо.

НБУ є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і закріплено за ним на праві господарського відання. Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями НБУ, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. НБУ не відповідає за

зобов'язаннями інших банків, а інші банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку. Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. «На виконання цієї функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також у межах своїх повноважень – цінової стабільності» [6].

Національний банк України, виходячи із статусу незалежного органу та функціональних особливостей правового статусу, на території країни є єдиним емісійним центром, оскільки як публічна установа держави користується монопольним правом грошової емісії. НБУ є банком держави, який зобов'язується підтримувати загальнодержавні економічні програми та їх гармонізація з монетарною політикою. НБУ є банком банків, виступає кредитором останньої інстанції, який надає банкам і фінансово-кредитним інститутам можливість рефінансування на певних умовах і у випадках тимчасового дефіциту ліквідних коштів. Одночасно Національний банк України є органом банківського нагляду і контролю, який визначає необхідний рівень стандартизації і компетентності в національній кредитно-фінансовій системі. Таким чином, можна говорити про подвійну правову природу НБУ, який, з одного боку, є органом державного управління в сфері банківської діяльності, а з іншого – займається господарською діяльністю з правом відносної автономії в банківській та фінансовій системі.

Центральний апарат НБУ являє собою розгалужену мережу департаментів, самостійних управлінь, відділів тощо. Структура НБУ, крім Центрального апарату, передбачає наявність таких підрозділів, як Центральне сховище, Державна скарбниця України, Державна розрахункова палата, Група представників НБУ в регіонах; Банкотно-монетний двір та відділ корпоративних прав. Особливий правовий статус НБУ, «забезпечення єдиної державної грошово-кредитної політики і виконання функцій щодо управління банківською системою держави і регулювання банківською діяльністю, обумовлює необхідність функціонування таких органів, як Рада НБУ та Правління НБУ» [5].

Банки другого рівня є невід'ємною складовою банківської системи ринкового типу. У вітчизняному законодавстві слово «банк» та похідні від нього дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які зареєстровані Національним банком як банк і мають банківську ліцензію. Важливою умовою ефективної роботи створеного комерційного банку є вибір оптимальної організаційної його структури для успішного здійснення функцій управління, максимального задоволення інтересів клієнтів у різноманітних банківських послугах з метою досягнення банком основних стратегічних цілей. Правові підвалини управлінської структури банку закріплено законодавством України (Додаток Е).

На вибір оптимальної організаційної структури банку впливають такі фактори як: розмір банку; види операцій та їх масштабність; обсяги

зовнішньоекономічної діяльності; форма власності тощо. Організаційна структура комерційного банку визначається двома основними компонентами: структурою органів управління та функціональних підрозділів банку. Органи управління банком зобов'язані забезпечити безперербійне ефективне керівництво комерційною діяльністю банку з метою виконання його функцій. До їх складу входять: загальні збори акціонерів (учасників); спостережна рада банку; правління (рада директорів) банку на чолі з головою.

Банки, зареєстровані НБУ, можуть відкривати філії, представництва та/або інші структурні одиниці (відділення, власні обмінні пункти) (Додаток Ж). Філія банку не є юридичною особою, але діє від імені головного банку на підставі окремого положення, має свій субкореспондентський рахунок або працює на єдиному кореспондентському рахунку з головним банком та здійснює банківські операції, передбачені положенням про філію, за умов наявності і в межах дозволу, наданого банком - юридичною особою. Представництво банку також не є юридичною особою, діє на підставі окремого положення, виступає від імені головного банку і ним фінансується. Представництво банку не має права здійснювати банківські операції. Відділення та обмінні пункти - «структурні одиниці банку, метою створення яких є обслуговування клієнтів і виконання функцій, визначених банком» [10].

Основне призначення комерційного банку зводиться до посередництва в переміщенні грошових коштів, їх акумулюванні та кредитуванні. При цьому банки переслідують єдину стратегічну цільову мету – максимізацію своєї ринкової вартості через такі принципи своєї діяльності:

- «функціонування в межах наявних ресурсів (раціональне поєднання власних та кредитних ресурсів);
- економічну самостійність та прибутковість через економічну відповідальність за результати діяльності та достатність капіталу;
- договірний характер відносин між банком та клієнтами;
- регулювання діяльності опосередкованими фінансово-економічними методами» [12].

Зазначені принципи реалізуються банками через загальноприйняті функції: платіжно-розрахункові, ощадно-капіталотворчі, кредитно-інвестиційні, трансформаційні (функція перетворення). Для досягнення основної мети діяльності банку необхідно: здійснювати надання якісних банківських послуг; сприяти економічному розвитку корпоративних і поліпшенню добробуту індивідуальних клієнтів на основі взаємовигідного партнерства; отримувати максимальний прибуток для власного розвитку; завойовувати і утримувати передові позиції на фінансовому ринку країни. Узагальнена цільова система банку представлена в Додатку К.

У сучасних умовах виокремлюється значна кількість банків, які можна класифікувати за різними критеріями (Додаток Л). За формою власності банки поділяються на: унітарні (засновані на принципах єдиновладдя), з колективною формою власності (є державні та приватні). До державних банків відносять тих, які мають істотну участь держави в статутному капіталі банку (в Україні такими банками є АБ «Укргазбанк», АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк»,

АТ «Укрексімбанк», ПАТ «Розрахунковий центр»).

За організаційно-правовою формою згідно із ст. 336 Господарського кодексу України та ст. 6 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки можуть функціонувати як публічні акціонери товариства або як кооперативні банки.

За територіальною ознакою банки поділяються на «міжнародні, загальнонаціональні, регіональні, та міжрегіональні що обслуговують декілька регіонів країни. За національною належністю банки можуть створюватись як національні, так і та іноземні» [12].

За функціями та характером діяльності відповідно до ст. 334 Господарського кодексу України банки в Україні можуть функціонувати як універсальні та спеціалізовані банківські установи. Універсальні банки здійснюють усі основні види банківських операцій: депозитні, кредитні, розрахункові, фондові, довірчі тощо. Спеціалізованими банками передбачається вузькоспрямована сфера діяльності, вони обслуговують певні галузі економіки, що функціонують означеному сегменті ринку (це інвестиційні банки, ощадні банки, банки розвитку, іпотечні тощо).

Таким чином, можна визначити, що банківська система являє собою, по-перше, сукупність фінансово-кредитних операторів, діяльність яких пов'язана з банківською сферою, а по-друге, банківська система є однією із складових соціально-економічної надсистеми, яка має визначені групи цілей. Розглянемо детально останні:

1) «ресурсно-забезпечувальна група (банківська система покликана забезпечувати трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції з якнайменшими трансакційними витратами та сприяти ефективній аллокації (розподілу або розміщення залучених у фінансовий оборот країни ресурсів)» [7];

2) соціальна група (банківська система надає механізми для реалізації базових соціальних функцій держави через інструменти іпотечного, споживчого, освітнього кредитування, а також доступності фінансових послуг для накопичень);

3) політико-економічна група (банківська система формує перспективу зміцнення фінансового суверенітету, фінансової безпеки країни, кредитоспроможності та конкурентоспроможності її економіки);

4) «група регулюючих функцій (банківська система дозволяє проводити суспільний нагляд, регулювання банківської діяльності та гармонізації цілей її учасників із загальносуспільними інтересами; банківська система забезпечує стабільність функціонування окремих банків та системи в цілому задля стабілізації грошової маси та безперервного обслуговування економіки)» [7].

Реалізація зазначених груп цілей банківської системи передбачає необхідне задоволення потреб економічних агентів, домогосподарств (населення) та самої держави (додаток М).

У світовій економіці масштаби та сила впливу банків на підприємства реального сектора, як і ринку цінних паперів на стабільність банківської

системи, виокремили різні моделі взаємозв'язку банківської системи та фінансової (Додаток Н):

- «англосаксонська модель (переважає в країнах, де фондовий ринок виступає провідним механізмом залучення інвестицій; США, Великобританія, Нідерланди)» [8];

- «континентальна (європейська) модель (ґрунтується на тому, що банківська система є основним кредитором економіки; країни ЄС, Японія)» [8].

Проаналізувавши сутність банківської системи та її інститутів, можна виокремити її функції, а саме:

- емісійна функція (створення платіжних засобів): реалізується шляхом оперативного регулювання обсягів грошової маси залежно від існуючого попиту, визначає необхідність випуску платіжних інструментів;

- «регулююча функція: банківська система оперативно змінює масу грошей в обігу (пропозицію грошей), відповідно до зміни попиту на гроші та актуальних потреб економіки. Рівень адекватного обсягу грошової маси в обігу регулюється центральним банком» [11];

- стабілізаційна функція: дозволяє нівелювати та диверсифікувати банківські ризики, збалансувати грошовий ринок та попередити загальноекономічну кризу, формує дієвий механізм страхування банківських ризиків та банківських депозитів. Реалізується через законодавче регулювання та нормативно-правове закріплення обмежень для регламентації роботи усіх учасників банківської системи, формування механізму контролю і нагляду.

- «трансформаційна функція: учасники банківської системи мають змогу бути посередниками та мобілізувати вільні кошти одних суб'єктів господарювання, трансформувати їх у капітали для інших, змінюючи при цьому величину (обсяг), терміни, строки грошових нагромаджень та трансформуючи фінансові ризики, просторові та валютні обмеження» [11].

Реалізуючи повний спектр своїх функцій, банківська система здійснює вплив на економічний розвиток країни (рис. 1.2), зокрема виконуючи функцію по створенню грошей і регулюванню грошової маси, що забезпечується оперативною зміною банками маси грошей в обігу, через збільшення або зменшення її відповідно до зміни попиту на гроші, тим самим забезпечує потребу економіки в грошових ресурсах.

Виконуючи трансформаційну функцію, яка здійснюється завдяки мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів підприємництва та громадян і передачі їх у формі кредиту іншим суб'єктам, банківська система виступає одним з ключових елементів в інвестиційному процесі. Розвиток сучасних підприємств неможливо уявити без банківського сектору економіки. Фінансові ринки стали як провідним фактором економічного зростання розвинених країн світу, так і основним фактором хаосу і нестабільності. У своїй практиці діяльності банківського сектора органічно вплетена у загальний механізм регулювання економічного життя, тісно взаємодіючи з бюджетно-податковою системами, системою ціноутворення, з політикою цін і доходів, з умовами зовнішньоекономічної діяльності. Це означає, що успіх соціально-економічних перетворень в країні багато в чому залежить від функціонування банківської

системи, від вмілої синхронізації її зусиль з дією інших ланок економічного механізму (рис. 1.2).

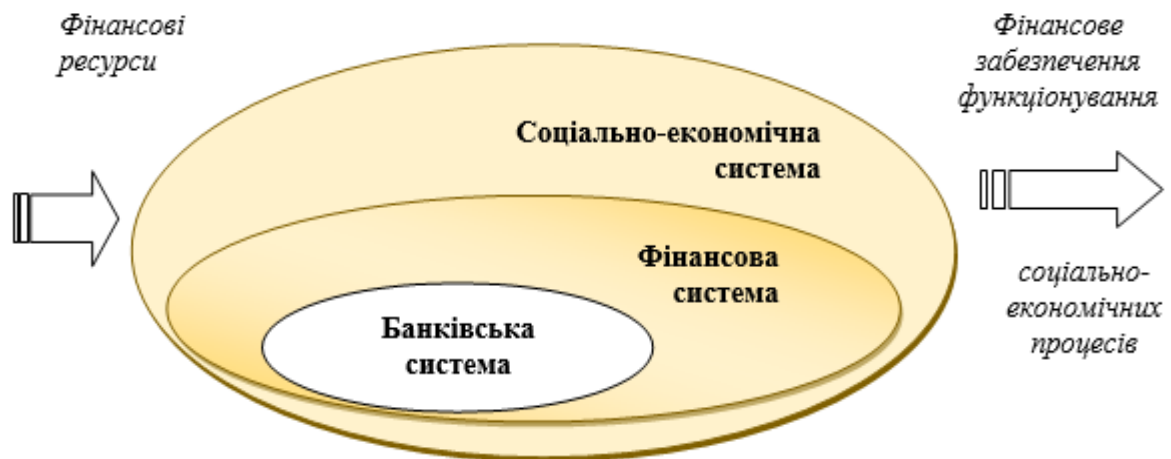

Рисунок 1.2 - Місце банківської системи у соціально-економічному розвитку країни (спрощена модель), побудовано автором на підставі [17]

Більшість вітчизняних науковців стверджують, що «прикладний взаємозв'язок банківського й реального секторів економіки реалізується через: обслуговування розрахунків між підприємствами і у грошовій формі, й із застосуванням документарних видів операцій та корпоративних пластикових карток; обслуговування розрахунків підприємств із населенням – фізичними особами (працівниками цих підприємств)» [6]; обслуговування боргових зобов'язань підприємств; надання банками депозитарних послуг зі зберігання цінностей та цінних паперів підприємств; кваліфіковане забезпечення інтересів підприємств на фінансових ринках; участь банків в управлінні підприємствами (механізм володіння акціями) і процедурі банкрутства, а також участь підприємств в управлінні банками; надання взаємних консультаційних послуг, взаємодію у межах процесів фінансового інвестування і кредитування; фінансування інноваційно активних підприємств для впровадження та поширення інновацій; короткострокові й довгострокові інвестиції у корпоративні цінні папери задля підвищення їхньої вартості в майбутньому й отримання процентних доходів; кредитування, страхування, лізинг, факторинг.

Проте необхідно відзначити, що нерозривний зв'язок між банківською системою та економікою має двоїтий взаємозалежний характер. Характерним прикладом може слугувати ситуація, коли загальна економічна рецесія призводить до дестабілізації банківського сектору, внаслідок чого погіршуються умови надання банківських послуг, що в свою чергу, призводить до подальшого занепаду економіки. Тому «проблеми банківської системи необхідно розглядати комплексно, у контексті розвитку вітчизняної економіки, та в динамічному розрізі – для більш об'єктивної оцінки сучасного стану та можливості прогнозування процесів, які будуть відбуватись у банківській системі» [6].

Результати наукових прикладних досліджень взаємозв'язків банківської

сфери з економічним зростанням країни сформували ряд моделей впливу банківської системи на стан реального сектора економіки (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1 - Характеристика моделей впливу банківської системи на стан реального сектора економіки, складено автором на основі [6]

Автор моделі	Сутність моделі
King, Levine.	Модельовання причинно-наслідкових зв'язків між різними показниками розвитку підприємництва і банківського бізнесу. Проблеми у банківському секторі зменшують швидкість впровадження нових технологій, а також темп економічного зростання.
Jayaratne, Strahan.	Авторами в моделі досліджуються вплив послаблення регулювання діяльності банківських філій в штатах США на темпи економічного зростання. Обґрунтовується, що розвиток фінансового сектора покращує економічну динаміку.
Levine, Zervos.	В моделі обґрунтовується, що розвиток фінансового сектора чинить вплив на економічне зростання, навіть з врахуванням багатьох інших економічних, політичних і фінансових чинників.
Houston, James.	В даній моделі показано, що обсяг позик, що надаються регіональними банками, дуже чутливий саме до місцевих економічних умов, тобто обсяг виданих кредитів збільшується в періоди зростання економіки в регіоні і скорочується в період рецесії.
Berger, Udell, Petersen, Rajan.	В моделі характеризується залежність плати за кредит умов кредитування від наявності довгострокових угод про надання кредитної лінії. Годібні стосунки дозволяють банкам знижувати плату за кредит і встановлювати гнучкіші умови запозичення.
MacKay, Molyneux, Pilloff.	Авторами обґрунтовано, що економічні характеристики регіонів в значній мірі визначають взаємозв'язок між фінансовим розвитком і темпом економічного зростання.
Rajan, Zingales, Cetorelli, Gambera, Levine	Встановлено впливу розвитку фінансового сектора на формування окремих не фінансових галузей економіки, виявлено статистично значимий вплив розвитку фінансового сектора на економічну динаміку.
Allen, Santomero.	Фірми вииграють як від розвитку фінансового сектора, так і від підвищення темпів зростання економіки. У першому випадку відбувається збільшення спектру доступних фінансових послуг, а в другому – покращення економічної динаміки в цілому.
Beck, Levine, Lanza	Дослідили 63 країни за період 1960-1995 рр. й підтвердили статистично важливий зв'язок між розвитком фінансових посередників та ростом реального ВВП на душу населення та продуктивністю праці.
Beck, Demirgüç-Kunt, Levine.	Вони довели, що банки, небанківські фінансові інститути, фінансові компанії, пенсійні фонди, а також ринки акцій більш розвинуті й ефективні у найбагатших країнах і що з ростом багатства тієї чи іншої країни спостерігається ріст показників банківського сектора.

Основним чином банківська система впливає на економічний розвиток через інвестиції. Саме інвестиційні вкладення забезпечують процес швидкого створення нових продуктивних сил чи стрімкого оновлення діючих, вони стимулюють стійке розширення масштабів діяльності господарської системи, яке виявляється у збільшенні розмірів застосованої суспільної праці і виробленого продукту – товарів і послуг.

Теоретично між часткою заощаджень у національному доході та темпом економічного розвитку існує пряма залежність: чим більшою є величина чистих заощаджень, тим вищий темп економічного розвитку. Відправною точкою аналізу цього питання є просте припущення, що та частина сукупного доходу домашнього господарства, фірми, держави чи країни в цілому, яка не споживається, приймає форму заощаджень. У закритій економіці національні заощадження, таким чином, дорівнюють доходу за мінусом витрат на споживання. Зазначене твердження стало ядром теорії Дж. М. Кейнс «основний психологічний закон» макроекономіки: сукупний ефект заощаджень визначає темпи економічного зростання, обсяги випуску продукції, рівень технічного прогресу і, нарешті, економічну могутність країни, добробут її населення. Величезні досягнення та швидкий розвиток деяких держав, зокрема Японії та Німеччини, значною мірою пояснюються високим рівнем заощаджень.

Хоча заощадження завжди виступають певним вирахуванням з поточного споживання, однак вони забезпечують стійке підвищення рівня капіталоозброєності та продуктивності праці, зростання зайнятості населення і, врешті-решт, оптимізують економічний добробут. Вплив заощаджень на параметри господарської системи здійснюється через інвестиції. Прийнято вважати, що приватні й державні заощадження, які формують національні заощадження, повністю конвертуються в інвестиції. І саме банківська система у сучасному суспільстві часто забезпечує перетворення заощаджень в інвестиції тим самим забезпечуючи економічне зростання в країні. Отже, «чим вищим є ВВП чи національний дохід на душу населення, тим більша його частина заощаджується в банківській системі і тим більшими будуть темпи економічного розвитку» [8].

На загальнодержавному рівні характер економічного розвитку відображає динаміку показника чистих інвестицій. Якщо сума чистих інвестицій за певний період становить негативну величину, це свідчить про те, що виробничий потенціал держави падає, знижується обсяг випуску продукції в державі. Якщо сума чистих інвестицій нульова, виходить, що виробничий потенціал держави залишається незмінним. Позитивна величина чистих інвестицій означає, що економіка перебуває в стадії розвитку, тому що забезпечується розширене відтворення її виробничого потенціалу. Взаємозв'язок інвестицій та економічних процесів на макроекономічному рівні має двосторонній характер. З одного боку, формування інвестиційних ресурсів відбувається залежно від показників економічної активності в країні, а з іншого – розподіл інвестицій забезпечує зміни в стані економіки країни, а також у розвитку екологічних і соціальних процесів. І саме банківська система, як проміжна ланка в розвинених країнах, забезпечує підприємства інвестиційними ресурсами, через

механізм кредитування.

Основними чинниками економічного зростання за будь-яких умов є фактори пропозиції, фактори попиту і фактори розподілу. Світовий досвід вказує на те, що банківська система впливає на економічний розвиток як через фактори пропозиції та фактори попиту так і через фактори розподілу. Зокрема банківська система впливає на економічний розвиток через фактори пропозиції, через надання коштів в кредит підприємствам, які використовують їх для збільшення величини виробничого потенціалу. З іншого боку, банківська система впливає на економічний розвиток через чинники попиту. Через надання «кредитів домогосподарствам та збільшення їх доходів за рахунок виплати відсотків по депозитам, і через це забезпечуючи можливість придбання більшого обсягу продукції, що створює умови для найбільш повного використання виробничого потенціалу» [8].

Також банківська система впливає на економічний розвиток через чинники розподілу. Адже пропонуючи кошти на ринку кредитів, банки забезпечують раціональне використання грошових коштів. Так як підприємства беруть кошти для розвитку бізнесу, та збільшення обсягу вироблених товарів чи наданих послуг, або підвищення їх якості, що в результаті призводить до збільшення суспільної корисності.

На сучасному етапі економічного розвитку, в умовах трансформації національної економіки, серед проблем, пов'язаних з виходом України з кризового стану, важливе місце посідає завдання реформування банківської системи. Як один з найважливіших елементів відтворювальної структури економіки, банківські установи організують рух і перерозподіл ресурсів суспільства в їх грошовому виразі. Через банківську систему проходять грошові розрахунки і платежі господарюючих суб'єктів та населення в цілому. Саме комерційні банки виконують важливу функцію мобілізації тимчасово вільних грошових ресурсів і перетворення їх у реальний капітал, здійснюючи різноманітні кредитні, інвестиційні та інші операції і забезпечуючи, таким чином, потреби економіки в додаткових ресурсах. Серед суб'єктів фінансово-господарської діяльності комерційні банки – це саме ті особливі фінансові інститути, які повинні бути спроможні своєчасно прогнозувати динаміку економічної кон'юнктури, а також якнайшвидше та досить гнучко реагувати на будь-які зміни, що відбуваються на фінансовому ринку.

В умовах становлення ринкового механізму господарювання в країні значення стабільної і ефективної банківської системи суттєво зростає, і вона перетворюється на одну із найважливіших складових успішного розвитку економіки. Банки сприяють розширенню обсягів і підвищенню ефективності суспільного виробництва, забезпеченню потреб обороту в платіжних засобах, зміцненню довірливої і платіжної дисципліни в господарстві, удосконаленню та зміцненню грошового обороту, впливають на прискорення обороту капіталу в процесі відтворення.

Значну роль банківській системі відводять і сучасники. Так, результати останніх досліджень фахівців МВФ показують, що банківська система характеризує здатність країни реалізовувати реформи задля її економічного

зростання. Графічно зв'язок між фінансовим розвитком та економічним зростанням описується кривою, що показує взаємозалежності та взаємодію між ними у куполо-подібній формі (Рис. 1.3).

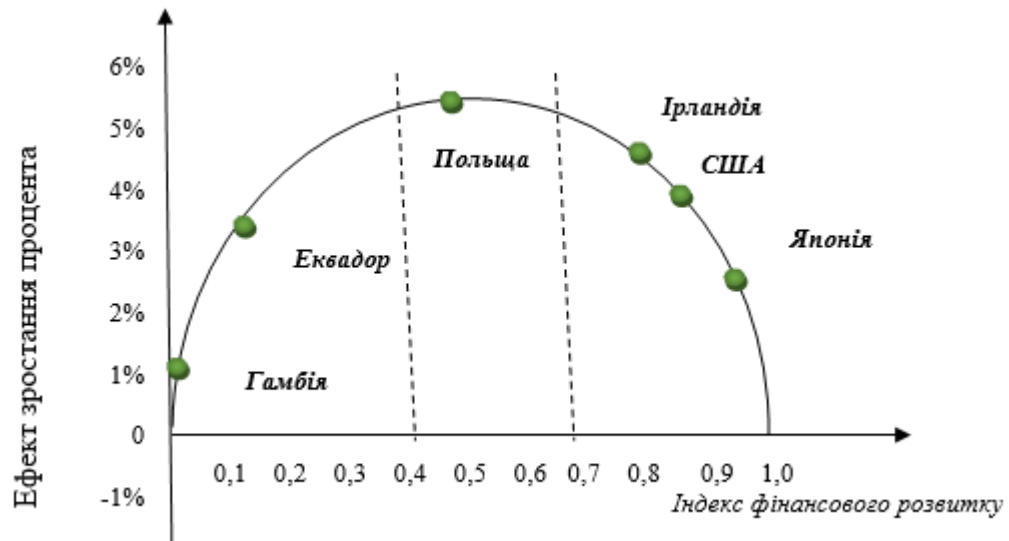

Рисунок 1.3 - Зв'язок між фінансовим розвитком країни та економічним зростанням, складено автором на основі [14]

Результати вибіркового дослідження з 128 країн світу підтверджують той факт, що фінансовий розвиток країни та її банківського сектору дійсно сприяє економічному зростанню, але ефект послаблюється на більш високих рівнях його розвитку. Широка смуга навколо «точки повороту» (біфуркації) відображає зміну інституційно-фундаментальних умов в країні. «Форма купола і локація на кривій можуть відрізнятися в різних країнах залежно від таких характеристик, як рівень фінансової стійкості банків та якість регулювання та нагляду за банками» [14].

Таким чином, можна визначити, що банківська система країни є невід'ємною складовою її фінансової системи та в цілому економіки країни. Через банківську систему діє механізм розподілу фінансових ресурсів та грошових коштів, відбувається їх мобілізація та залучення в економічний обіг. За рахунок забезпечення банківською системою операцій з кредитування економіки країни формується її фінансова стабільність. Інвестиційні залучення домогосподарств, акумуляція в банківській системі заощаджень дозволяють банківським установам своєчасно надати фінансову санаційну підтримку суб'єктам господарювання, які потребують фондів для функціонування і реструктуризації. Як «елемент фінансової системи, банківський сектор бере участь у реалізації широкого спектру функцій зазначеної системи, які було зазначено вище» [14].

Отже, проведене дослідження дозволяє сформулювати такий узагальнений висновок. Сучасну банківську систему слід розглядати як велику динамічну цілеспрямовану систему, яка характеризується: наявністю значної кількості елементів, що виконують різні функції і мають багаторівневу ієрархічну

структуру; динамічністю поведінки елементів, підсистем і системи в цілому, наявністю складних взаємозв'язків, включаючи зворотні; нерегулярністю впливу зовнішнього середовища та стохастичністю в поведінці системи; наявністю визначеної процедури прийняття рішень. Банківська система стимулює економічний розвиток через надання ряду послуг, таких як надання банківських гарантій, факторинг, проведення платежів, та створення сприятливих інфраструктурних умов, що значно полегшують функціонування та взаємодію суб'єктів господарювання. Банківська система може нести в собі як позитивний, так і стримуючий вплив на економічний розвиток у державі, даний вплив здійснюється через чинники попиту, чинники пропозиції та чинники розподілу, тому досягти найкращих темпів економічного зростання без розвинутої банківської системи неможливо. Банківські системи різних країн, їх організаційна структура та правове регулювання залежать від багатьох факторів, до яких поряд з історичними, політичними та національними традиціями, слід також віднести рівень розвитку товарно-грошових відносин у країні, загальний економічний розвиток, засоби регулювання грошового обігу тощо. Розвинута ринкова банківська система є необхідною умовою нормального функціонування економіки, тобто функціонування суб'єктів господарської діяльності та державного бюджету. Крім того, надійний і розвинений банківський сектор відіграє надзвичайно важливу роль у стабілізації економіки країни.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА АНАЛІЗ СТАНУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Банківська система України характеризується динамічним розвитком її складових та рівнів (дворівневність передбачає функціонування в системі Національного банку України як регулятора, а також ряду комерційних банків України). Розглянемо основні результати її розвитку в динаміці за 2017-2018 рр. за загальними характеристиками.

У 2017 році банківський сектор демонстрував поступове відновлення після трирічної кризи: практично всі ключові показники роботи банків мали позитивну динаміку, завершувалось очищення сектору, поступово відновлювалось кредитування населення та бізнесу. Відновлення кредитування почалося з роздрібною сегменту, де впродовж усього року спостерігалось бурхливе зростання. Корпоративне гривневе кредитування в більшості банків, окрім Приватбанку, почало відновлюватися з II півріччя 2017 року. Запровадження нових правил оцінки кредитного ризику та перехід банківської системи на міжнародну практику визначення непрацюючих кредитів дали змогу оцінити реальний рівень NPL в Україні. Частка непрацюючих кредитів усіх груп банків, окрім Приватбанку та банків із державним російським капіталом, знижувалася після запровадження нових правил оцінки кредитного ризику. Обсяг депозитів у банківській системі в 2017 р. зростав, що свідчить про поступове відновлення довіри українців до банківської системи. Упродовж 2017 року база фондування залишалася стабільною попри зниження відсоткових ставок за депозитами. Зниження вартості депозитів дозволило банкам покращити операційну ефективність, унаслідок цього кількість банків, що демонстрували прибуткову діяльність у 2017 році, продовжила зростати.

У 2018-2019 рр. зберіглась тенденція до відновлення майже всіх ключових показників роботи банківського сектору:

- «у 2018 р. очищений банківський сектор отримав рекордний за понад десятиріччя чистий прибуток, тоді як в 2019 р. він становив 59,6 млрд. грн., (в 2,7 разів більше попереднього року)» [23];

- рентабельність капіталу в 2018 р. в середньому перевищила 14%, тоді як в 2019 р. було зафіксовано, що 11 банків працювали з прибутковістю капіталу (ROE) вище 30%;

- роздрібне кредитування зберігало високі темпи зростання впродовж 2018-2019 рр. переважно за рахунок зростання реальних доходів громадян та високій доходності для банків;

- корпоративне кредитування також зростало, особливо в сегменті якісних позичальників, і якщо в 2018 р. на балансах залишались значні обсяги непрацюючих кредитів, «в 2019 р. їх частка була вже нижчою 50% і вони були практично повністю зарезервовані, не створюють ризиків для банківської системи та не були суттєвою перешкодою для активізації кредитування» [23].

- показник покриття резервами (NPL) становив у 2018 р. 90%, що є прийнятним рівнем відповідно до міжнародних стандартів.

У 2018 році банки орієнтувались насамперед на внутрішній ринок

фондування, унаслідок чого зовнішній борг скоротився до історичних мінімумів. Паралельно депозити населення і бізнесу збільшувались, хоча і були короткостроковими та волатильними. Фінустанови у 2018 р. успішно перейшли на новий норматив ліквідності – LCR, а в 2019 р. його рівень визначався високими показниками (банки виконували норматив зі значним запасом).

У 2019 р. доларизація активів та зобов'язань скоротилася переважно через укріплення обмінного курсу гривні. «Для зниження частки іноземної валюти в зобов'язаннях Національний банк установив обов'язкову ставку резервування валютних вкладень а рівні 10%. У липні 2019 року Національний банк розширив перелік системно важливих банків із 3 до 14 установ» [23]. Такі банки підлягатимуть жорсткішому макропруденційному регулюванню, а також складатимуть план відновлення та примусової реструктуризації.

Таким чином, можна визначити позитивну динаміку розвитку банківського сектору України у період 2017-2019 рр. Розглянемо більш детально секторальний розвиток банківського сектору за напрямками та факторами впливу на його розвиток.

Структура банківського сектору за платоспроможністю банків-операторів характеризувалась такими змінами. На початок 2017 р. було зареєстровано 96 діючих банків, тоді як за рік їх кількість зменшилась на 14 (4 - реорганізовано, 1 - приєднався до іншого, 9 - визнано неплатоспроможними). На початок 2018 року в Україні працювали 82 платоспроможних банки: кількість діючих банків в Україні зменшилась на 5 установ, на які припадало 1,2% чистих активів сектору на початок 2018 року. За 2019 рік кількість платоспроможних банків скоротилася на 2 установи (АТ «ВЕРНУМ БАНК» стало фінансовою компанією, АТ «Укрсоцбанк» приєднався до АТ «Альфа-Банк»).

У 2017 році вперше від початку кризи зросла частка банків із приватним капіталом, роль приватних вітчизняних банків посилилася в 2017-2019 рр. через активне кредитування та купівлю кількох банків у іноземних власників. У той же час, державні банки також продовжували нарощувати свою частку на ринку (рис. 2.1).

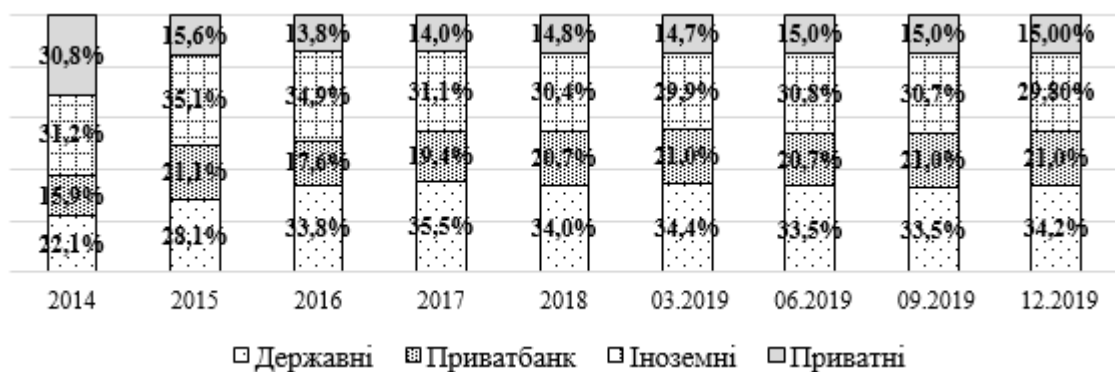

Рисунок 2.1 - Динаміка розподілу чистих активів за групами банків (%), складено автором на основі [23]

Частка чистих активів державних банків (включно з ПриватБанком) в

2019 р. «збільшилася за рік на 0,5% і на кінець року становила 55,2%. Чисті активи зростали в усіх груп банків темпами понад 10%, крім банків з іноземним капіталом» [23].

Рівень концентрації в секторі також помірно зростає:

- в 2017 р. на 20 найбільших фінансових установ припадає 90,7% чистих активів системи (+1,3%), змінюється структура чистих кредитів у розрізі груп, основою змін є зростання роздрібного кредитування та скорочення чистих гривневих кредитів Приватбанку (на 79,5%) через формування резервів за кредитами компаніям, пов'язаним із його попередніми акціонерами;

- в 2018 р. продовжують зростати частки АТ «КБ ПРИВАТБАНК» та приватних банків у чистих активах – на 1,3 % та 0,9 % – до 20,7% та 14,8% відповідно. Водночас ступінь концентрації у секторі впродовж останніх двох років не змінювалася: на 20 банків припадає 91% чистих активів. Проте Індекс Херфіндаля-Хіршмана за чистими кредитами стабільно перебував на рівні близько 1000, що свідчить про все ще помірну сконцентрованість сектору. Водночас позиція державних банків, як і раніше, залишається домінуючою – на них припадає 54,7% активів і 56,4% зобов'язань сектору (Додаток П, Рис. П.1.).

- 2019 рік характеризувався низьким рівнем концентрації банківського сектору: на найбільші 20 банків припадало 92,2% усіх чистих активів сектору.

Чисті активи банків зростають: за 2018 р. - на 1,8% – до 1 361 млрд. грн. насамперед завдяки збільшенню кредитного портфеля; в 2019 р. - на 9,8% до 1,49 трлн грн. У 2018 р. на динаміку кредитів суттєво впливало продовження роботи банків із непрацюючими кредитами та перехід на МСФЗ 9 на початку 2018 року. Банки також вкладали вільну ліквідність у ОВДП та депозитні сертифікати Національного банку. У результаті портфель цінних паперів, що рефінансується НБУ, загалом по системі збільшився на 54 млрд грн, або 13% – до 469 млрд грн. Водночас обсяги міжбанківських кредитів та коштів у НБУ знизилися на 1,5%. Зростання у 2019 р. було пов'язано зі значним припливом коштів на рахунки компаній (зокрема 70,7 млрд. грн у грудні) насамперед АТ «НАК «Нафтогаз України» та відповідним збільшенням вкладень у депозитні сертифікати НБУ (на 90,1 млрд грн за рік).

У 2018 році чисті гривневі кредити корпораціям (Додаток П, Рис. П.2) зросли на 8,1%, найпомітніше у приватних та іноземних банках: 17,6% та 7,6% відповідно. Державні банки (крім ПриватБанку) припинили нарощувати корпоративне гривневе кредитування, і за 2018 рік воно скоротилося на 1,5% проти зростання на 12,7% у 2017 році. Тоді як в 2019 р. визначилась тенденція до скорочення гривневих кредитів корпораціям на 6,2%. Найдинамічніше це «відбувалось у IV кварталі через погашення кредитів державних монополій та дочірніх компаній міжнародних груп» [23].

Водночас чисті валютні кредити бізнесу вперше від початку кризи в 2018 р. зросли на 2,6% у доларовому еквіваленті, а вже в 2019 р. скоротилися на 4,1% за рахунок зміцнення гривні. Ключові позичальники у валюті – підприємства альтернативної енергетики, торгівлі та аграрні компанії-експортери. Динаміка корпоративного кредитного портфеля відрізнялася для різних груп позичальників. Так, «кредити сумлінним клієнтам, що не мали

дефолтів у 2014 – 2018 роках, продовжували зростати високими темпами – на 25,8% у гривні» [23].

Кредитування населення (Додаток П, Рис. П.3) зберігало високі темпи приросту – в 2018 р. - 34,1% у гривні за вирахуванням резервів. Найвищі темпи зростання було зафіксовано у приватних (54,2%) та державних банках (49%). У 2019 р. зростання характеризувалось на рівні 29,8%. Лідерами з нарощення роздрібних кредитів були банки з приватним українським капіталом: +54% за рік. Причиною жвавого зростання споживчих кредитів є висока дохідність сегмента, що спонукає банки видавати більше кредитів. З боку позичальників активний попит на кредити зумовило зростання доходів населення та відповідно поліпшення споживчої впевненості. Насамперед збільшувалися кредити на поточні потреби, особливо у банків, що постійно та системно займаються цим видом кредитування. Іпотечні кредити у 2018 році вперше від початку кризи помітно зросли – на близько 6% за рік, і зберігали зростання в 2019 р. (+13,4%). Водночас роздрібне кредитування на сьогодні залишається найприбутковішим сегментом для банків, у якому є динамічний платоспроможний попит, – у структурі активів їхня частка зросла на 1,5 % – до 8,4%. В 2019 р. на 31% зріс портфель чистих гривневих кредитів на споживчі потреби.

Упродовж 2017-2019 р.р. якість кредитного портфеля поліпшилася: частка непрацюючих кредитів (NPL) в 2018 р. скоротилася на 1,7 % – до 52,8%, в 2019 р. - додатково на 4,5 % до 48,4%. Цей показник вперше був нижчим ніж 50% від початку реальної оцінки кредитного ризику. Якщо порівняти з піковим значенням на рівні 58% у липні 2017 року, то частка непрацюючих кредитів скоротилася на 9,6 % станом на кінець 2019 року.

Причиною зниження рівня непрацюючих кредитів є статистичний ефект від видачі нових кредитів, реструктуризація, продаж та списання за рахунок резервів «старих» корпоративних кредитів, а також зменшення обсягу непрацюючих валютних кредитів у результаті зміцнення гривні. В 2019 р. непрацюючі кредити не становили загрози банківській системі. Рівень «покриття непрацюючих кредитів усіма резервами за 2019 рік збільшився на 4,8 % і на кінець грудня становив 95,2%» [24].

Відмічались також позитивні тенденції розвитку банківської сфери України і у напрямку фондування (рис. 2.2). У 2017-2019 рр. банки продовжували покладатися на внутрішні джерела ресурсів, а не на зовнішнє фінансування. За такої умови валовий зовнішній борг банків за 2018 р. скоротився на 10,7% – до 5,8 млрд дол. США – найнижче значення від 2005 року. Близько половини в ньому становили кошти, залучені держбанками від випуску єврооблігацій. До 85% загальних зобов'язань банків залучалися на внутрішньому ринку. Тоді як упродовж 2019 р. зобов'язання банків збільшилися на 7,3% до 1,29 трлн грн. За структурою найсуттєвіше зобов'язання зростали у IV кварталі (на 8,9 %). «Основним фактором такого приросту в 2019 р. став приплив коштів клієнтів: частка коштів населення та бізнесу в зобов'язаннях зросла за рік на 5,4 % до 83,3%. Наприкінці 2019 року сезонно скоротилися кошти бюджетів, а частина міжбанківських зобов'язань

була погашена іноземними банками» [23].

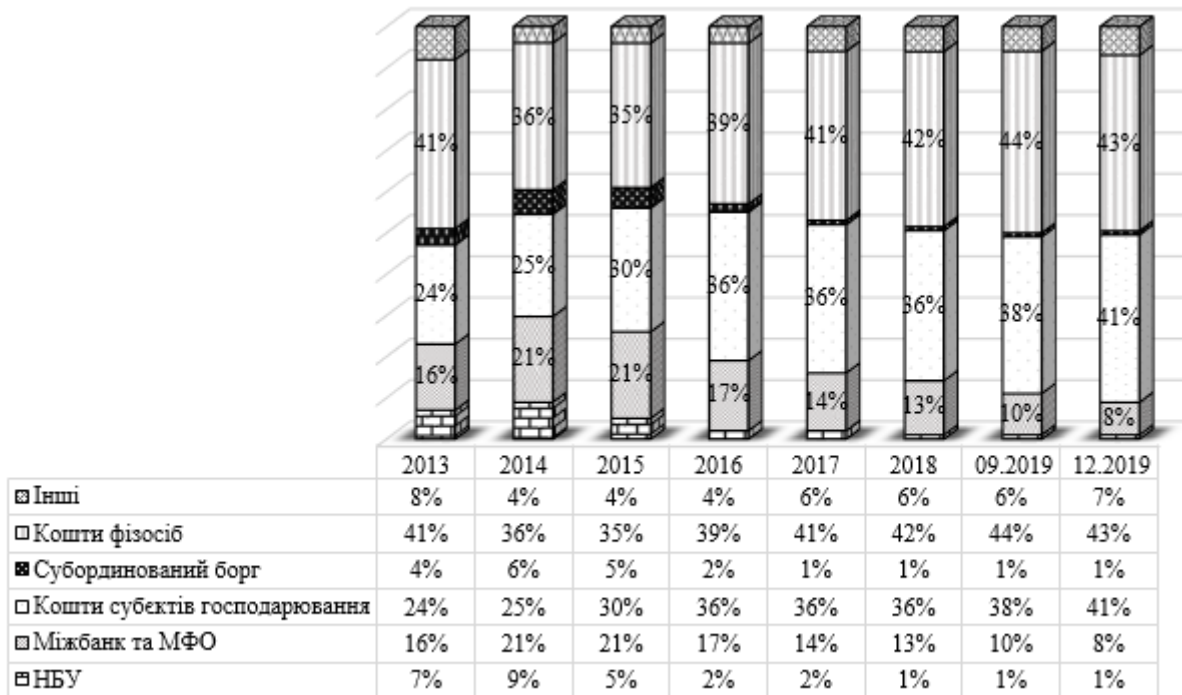

Рисунок 2.2 - Динаміка зміни структури зобов'язань банків (%), складено автором на основі [23]

Валовий зовнішній борг банків зменшувався упродовж усього 2019 р. Частка коштів НБУ в зобов'язаннях банків знизилася до нового історичного мінімуму і становила 0,6% через погашення кредитів рефінансування державними банками. Частка коштів населення та бізнесу в зобов'язаннях банків за 2018 рік зросла на 0,8 % – до 77,9% за рахунок збільшення частки коштів фізичних осіб на 1,5 %. Питома вага коштів бізнесу на кінець 2018 року була дещо нижчою, ніж за підсумками 2017 року, проте залишалася на одному з найвищих рівнів за останні 10 років. Натомість «частка кредитів НБУ у зобов'язаннях фінустанов упродовж 2018 року перебувала на мінімальних значеннях – близько 1,2% зобов'язань» [23].

У свою чергу гривневі кошти суб'єктів господарювання за 2019 рік зросли на 19,5%. Найвищий приріст спостерігався у державних банках – 28,3%. Також значно збільшились валютні кошти бізнесу – 48,4% (у доларовому еквіваленті). Їхній приріст у III та IV кварталах 2019 р. обумовлювався зростанням коштів державних підприємств. Найсуттєвіший приріст зафіксовано в державних банках упродовж IV кварталу – 43,8% (+109,5%). Такий різкий приплив забезпечувався динамікою коштів на рахунку Нафтогазу, який «нарощував обсяги коштів у III–IV кварталах та отримав кошти 2,9 млрд дол. США за рішенням суду у кінці 2019 р., що і забезпечило весь приріст валютних коштів у IV кварталі 2019 р.» [23]

Стабільно високими темпами за 2017-2019 рр. зростали вклади населення. Гривневі кошти фізичних осіб за 2018 рік збільшилися на 14,8%, в 2019 р. - на 17,5%. Найінтенсивніше гривневі депозити фізичних осіб збільшувалися у

IV кварталі (+8,4% за квартал в 2019 р.) [23], що спричинені інфляційними та курсовими очікуваннями. У III кварталі, коли девальваційні очікування були високими, домогосподарства вкладали кошти у валютні депозити. Водночас укріплення національної валюти та низькі ставки за валютними депозитами протягом IV кварталу 2019 р. дали змогу збільшити гривневі вклади. Валютні вклади населення зросли за 2018 рік на 1,4%, в 2019 р. - на 15,4%. Рівень доларизації зобов'язань перед клієнтами протягом 2019 року знизився на 1,9 % до 39,8%. Таким чином, позитивні тенденції щодо фондування банківської системи в 2017-2019 рр. характеризуються такими слабкими місцями як короткостроковість, хоча у стабільних умовах «фінустанови можуть використовувати короткострокове фондування, надаючи довгострокові кредити. У свою чергу раціональне використання НБУ нормативів ліквідності та регулювання їх рівнів спонукає банки тримати на балансі достатньо високоліквідних активів» [23].

Стан вітчизняної банківської системи характеризується інструментальним впливом відсоткової ставки НБУ. Так, в 2018 році регулятором чотири рази підвищено облікову ставку з 14,5% до 18% річних, востаннє – наприкінці III кварталу. Попри це в першому півріччі 2018 р. відсоткові ставки за депозитами майже не змінилися, а почали зростати тільки з кінця III кварталу 2018 р. через уповільнення темпів зростання депозитів та звуження вільної ліквідності низки банків. Посилення конкуренції за кошти корпорацій призвело до подорожчання депозитів бізнесу до 14,5% річних (+5,3 % за 2018 рік). У свою чергу у 2019 році сповільнення інфляції дало можливість знизити облікову ставку 5 разів – із 18% до 13,5% на кінець 2019 року. На початку 2020 року ця тенденція продовжилася. Це сприяло здешевленню кредитних ресурсів: ставки за гривневими корпоративними кредитами знизилися на 2,4 % до 15,7% річних. Пом'якшення монетарної політики сприяло зниженню вартості депозитів. Ставки за 12-місячними гривневими депозитами населення у IV кварталі знизилися на 0,7 % до 15,1% річних, у лютому 2020 року ставки стали ще нижчими – до 12,4% річних.

Протягом 2017-2019 рр. відмічається значний приріст прибутковості банківського сектора. Якщо «у 2017 році банки отримали 95 млрд грн операційного доходу, то в 2018 р. чистий прибуток становив 21,7 млрд грн (у 2017 збиток становив 20 млрд грн). У свою чергу за 2019 рік він додатково зростає в 2,7 рази (до 59,6 млрд. грн.) - понад половину прибутку сектору сформовано за рахунок ПриватБанку» [24].

Кількість збиткових фінустанов в 2018 р. скоротилася з 18 до 13 (цьому сприяло скорочення обсягу відрахувань до резервів удвічі та нарощування чистих процентного та комісійного доходу більше ніж на третину). Платоспроможні на кінець 2018 року банки отримали 121 млрд грн операційного доходу, що на 27,5% більше, ніж у 2017 році. Активізація споживчого кредитування та стабільні ставки за депозитами в першому півріччі сприяли збільшенню чистого процентного доходу впродовж року на 37,8%. Чистий комісійний дохід зріс на 37,6% насамперед в активних на ринку роздрібних безготівкових розрахунків банках. Операційні витрати зросли за

2018 рік на 27,6%. Водночас операційний прибуток до формування резервів також зріс на 25,4% – до 50 млрд грн. На кінець «2018 року залишалось 14 банків, які мали операційний збиток до відрахувань у резерви, серед них – два державних» [23]. Загалом державні банки зафіксували операційні збитки через негативний результат від переоцінки окремих фінансових інструментів та значні операційні витрати, але завдяки розформуванню резервів за 2018 рік їм вдалося отримати помірний прибуток (Рис. 2.3).

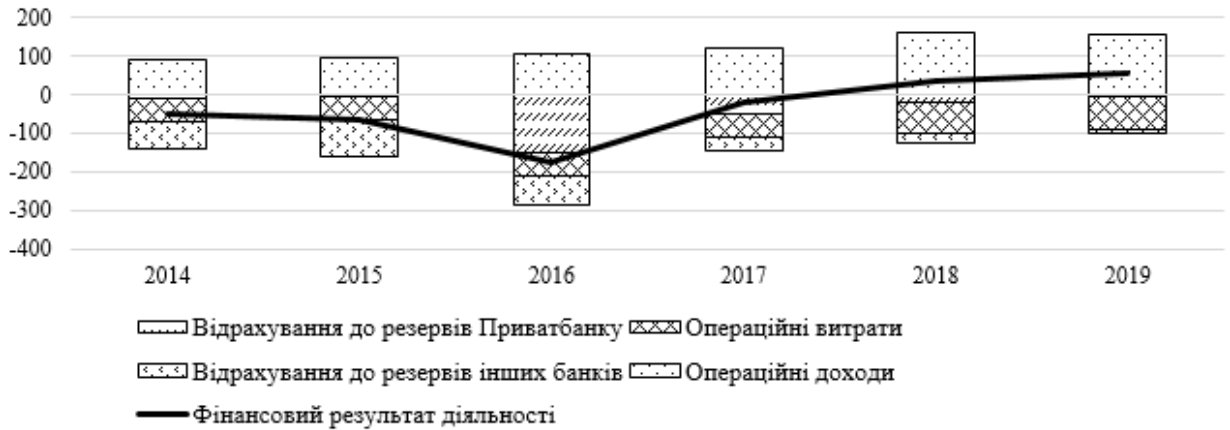

Рисунок 2.3 - Динаміка фінансових результатів банків (млрд. грн.), складено автором на основі [23]

У свою чергу у 2019 р. налічувалося 11 банків, які мали ROE більше 30 % (вони становили 43,8% від чистих активів сектору), лише 6 збиткових установ, яким належало 0,6% чистих активів сектору. Головними чинниками зростання прибутковості були рекордно низькі відрахування до резервів та висока операційна ефективність. Упродовж 2019 року банки отримали на 22,5% більше операційних доходів, ніж у 2018 році, а операційні витрати зросли лише на 5,1%. Відтак чистий операційний прибуток збільшився на 46,9%, а операційна ефективність поліпшилася: CIR сектору у 2019 році становив 49,8% проти з 58,1% у 2018 році. Темп зростання чистих процентних доходів через швидше здешевлення кредитів, ніж депозитів, уповільнився до 9,9%. Чисті «комісійні доходи банків за 2019 рік зросли на 16,3% завдяки розширенню обсягу безготівкових операцій та активному роздрібному кредитуванню» [23]. Також за 2019 рік банки отримали в 8,8 раза вищий прибуток від торгових операцій.

За 2018 рік «статутний капітал платоспроможних банків збільшився на 11,1 млрд грн, або на 2,4% (переважно через докапіталізацію банку з російським капіталом), регулятивний капітал зріс на 15,4 млрд грн, або на 12,7%, насамперед в іноземних банків. Тоді як в 2019 р. зростанні відбувалось на рівні 1,1% (471,2 млрд. грн.) та на 10,3% відповідно» [23]. Рівень адекватності капіталу загалом по системі залишався у 2017-2019 рр. вищим ніж мінімально необхідний обсяг. Середнє значення достатності регулятивного капіталу на кінець 2019 р. становило 19,4%, основного – 13,6% (Додаток П., рис. П.4).

НБУ як регулятор діяльності банківського сектору в Україні виконує

також наглядові функції за діяльністю банків. У 2017-2019 рр. НБУ реалізовував функцію нагляду на підставі ризик-орієнтованого підходу, заснованого на настановах Європейського банківського органу щодо організації єдиної процедури та методології процесу наглядових перевірок та оцінки та рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду, з урахуванням застосування пропорційного підходу до нагляду. Якщо в 2017-2018 рр. перевірки мали виїзний характер, то в 2019 р. - вони були комбінаторним:

- безвиїзними на індивідуальній та консолідованій основі через: проведення оцінки банків за методологією SREP, проведення поточного моніторингу фінансового стану банків та показників банківських груп, визначення пов'язаних із банками осіб, забезпечення контролю за операціями банків із пов'язаними з банком особами та аналізу умов проведення операцій банків зі своїми клієнтами щодо виявлення неринкових умов співпраці, здійснення оцінки стійкості банків тощо.

- виїзними.

Результатами безвиїзних перевірок 2019 року стало застосування 66 заходів впливу, зокрема: письмових застережень – 37; обмежень окремих видів здійснюваних банком операцій, включно з операціями з пов'язаними з банком особами, – 12; накладень штрафів на банки – 8 ; укладання письмових угод – 3. у 2019 році проведено 62 виїзні перевірки 58 банків, активи яких сумарно становлять 1 932,4 млрд грн, або 97,5% активів банківської системи України. В 37 банківських установ виявлено порушення в їх діяльності, виявлено підозрілих фінансових операцій клієнтів банку на суму 29,2 млрд. грн. та 98 млн. дол. США (про що повідомлено правоохоронні органи).

Оцінка діяльності банків під час проведення планових інспекційних перевірок продовжувала здійснюватися за оновленою рейтинговою системою CAMELSO, за якою станом на кінець 2019 року оцінку отримали 688 банків. Комплексна рейтингова оцінка банків (усереднена) за рейтинговою системою CAMELSO у 2019, як і в 2018 році, залишилася «2», тоді як у 2017 році становила «3». Зокрема банки, що були об'єктом інспекційних перевірок у 2019 році, отримували вищі оцінки порівняно з 2018 роком за компонентами «А» (Активи). За рештою компонентів оцінки не змінились (Додаток П, Рис. П.5). Найчастіше найнижчі оцінки у 2019 році банки отримували за компонентами «О» (операційний ризик) та «М» (менеджмент) – 88,9% та 55,6% перевірених банків відповідно. Упродовж 2019 року на виконання зобов'язань, узятих на себе Україною в межах програми з Міжнародним валютним фондом у форматі Стенд-бай, закріплених у Меморандумі про економічну і фінансову політику від 05 грудня 2018 року, здійснено оцінку колективної придатності та кваліфікації вищого керівництва 32 банків. Також здійснено перевірки 31 банку щодо відповідності вимогам нового Положення «Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» [23].

Основним фокусом наглядових дій за результатами інспекційних перевірок банків в 2017-2019 рр. залишалась оцінка ризикових напрямів діяльності з визначенням “проблемних зон” та наданням конструктивних та дієвих рекомендацій на майбутнє (для недопущення повторного порушення).

Однак упродовж 2019 року застосовувалися заходи впливу з порушенням регуляторних вимог. Зокрема, восьми банкам надіслано письмове застереження, до одного банку застосовано захід впливу у вигляді штрафу, ще до одного – встановлено обмеження на здійснення окремих операцій. Загальні результати наглядової діяльності НБУ протягом 2019 р. визначались:

- у сфері фінансового моніторингу: у виданні 14 письмових застережень, 19 рішень про штрафи до банку (на суму 51392,5 тис. грн.), 37 письмових вимог про усунення порушень законодавства,

- у сфері валютного законодавства: видано 24 письмові застереження, винесено 26 рішень про накладення штрафу на суму 3881,93 тис. грн.), 3 постанови про притягнення до відповідальності банку за порушення вимог валютного законодавства (на суму 62,56 тис. грн.), 12 письмових вимог [23].

Одним із важливих елементів банківської системи України за сферою прояву є платіжна система та сфери грошового обігу. Розглянемо додатково основні тенденції їх розвитку в Україні у 2017-2019 рр.

В Україні «на кінець 2019 року було зареєстровано 46 платіжних систем та системи розрахунків (на 4 більше ніж у 2018 р.), з яких: 12 створених нерезидентами (11 - у 2018 р.); 34 створених резидентами (з них 10 – внутрішньобанківські системи переказу; 7 – системи, створені банками; 17 – системи, створені небанківськими установами) (31 - у 2018 р.). Крім того, до реєстру внесено також 29 операторів послуг платіжної інфраструктури (6 додатково протягом року)» [23].

Протягом 2017-2019 рр. банки продовжували відігравати значну роль у готівковому обігу в Україні, зокрема НБУ здійснював передавання до уповноважених банків на зберігання свої запаси готівки. Запаси готівки Національного банку передавалися на умовах відповідних договорів з АТ «Ощадбанк», АТ КБ «Приватбанк» та АТ «Райффайзен Банк Аваль» (Додаток П, Рис. П.8) із встановленням банкам відповідних лімітів на їх зберігання в усі області України, а також м. Київ та Київську область. Кількість локацій уповноважених банків на кінець 2019 року склала 66 одиниць, що на 53,5% більше ніж на кінець 2018 року (43 локації). На кінець 2019 року зазначений перелік довірених банків розширився АТ «Перший український міжнародний банк».[23]

Упродовж 2018 року до запасів готівки НБУ на зберіганні в уповноважених банках надійшло 42,3 млрд грн, які були використані банками для поповнення їх операційних кас. Водночас було вивезено із запасів готівки на зберіганні 5,1 млрд грн, зокрема 2,95 млрд грн непридатної до обігу готівки. За 2019 рік до збільшено запаси готівки НБУ на зберіганні в уповноважених банках до 170,4 млрд грн. Це більше на 128,1 млрд грн, або учетверо, ніж у 2018 році. Зазначена готівка використовувалася банками для поповнення їхніх операційних кас. Водночас, вивезено до Національного банку із запасів готівки на зберіганні 18,3 млрд грн, зокрема майже 7,7 млрд грн непридатної до обігу готівки (у 2018 році – 5,1 млрд грн, в тому числі непридатної до обігу готівки – 2,95 млрд грн. відповідно). У 2019 році з «резервних фондів НБУ для підкріплення запасів готівки було видано банкнот та монет на загальну суму

101,2 млрд грн.» [23]. Надлишки готівки із запасів готівки підрозділів грошового обігу та Центрального сховища було вкладено в резервні фонди на загальну суму – 3,5 млрд грн.

Комерційні банки активно наразі долучаються до підтримки ініціативи НБУ щодо фінансової інклюзії у вигляді пріоритетності безготівкових розрахунків. 2017-2018 році «спостерігалася позитивна тенденція зростання частки безготівкових операцій, здійснених із використанням платіжних карток, емітованих українськими банками:

- за обсягом операцій відбулося зростання до 45,1%, що на 5,8 % більше ніж у 2017 році;

- за кількістю – до 78,5% (зростання на 3,7 %, якщо порівняти з попереднім роком).

- усього в 2018 році за допомогою платіжних карток українських банків здійснено 3,9 млрд операцій, що на 26,7% більше, ніж у 2017 році, а їх обсяг збільшився на 35,4% та становив 2 876,5 млрд грн.» [23].

У 2019 році продовжував збільшуватися обсяг операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток (рис. 2.4). Так, кількість операції з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, досягла 5 057,3 млн шт. (на 29,2% більше, ніж у 2018 році), а їхня сума – 3 576,7 млрд грн (на 24,3% більше, якщо порівняти з попереднім періодом).

Рисунок 2.4 - Динаміка кількості безготівкових операцій та операцій з отримання готівки з використанням платіжних карток (млн. шт.), складено автором на основі [23]

Більшість таких операцій здійснено у власній мережі банків-емітентів (у 2018 р.: 63,6%; 80,2% від загального обсягу всіх операцій з використанням платіжних карток; у 2019 р.: 60,6% від кількості та 78,5% від суми усіх операцій з картками). У мережах інших банків-резидентів «здійснено 34,3% операцій у 2018 р. (обсяг становив 16,0%), тоді як в 2019 р. - 35,9% (або 17,3% від суми операцій з картками)» [23]. За межами України кількість операцій залишається найменшою та становить лише 2,2% операцій (обсяг – 3,8%) у 2018 р., тоді як в 2019 р. дещо збільшується - до 3,5% від кількості та 4,3% від суми усіх операцій з картками. Водночас операції з картками, емітованими банками-нерезидентами, на території України склали в 2019 р. лише 1,2% від кількості та 2,0% від суми усіх таких операцій (тоді як в 2018 р. 1,7% та 2,3% відповідно).

Обсяг безготівкових операцій, здійснених із використанням платіжних карток, продовжує зростати. Так, «за підсумками 2018 року він зріс у порівнянні з 2017 р. на 55,4% та сягнув 1 297,4 млрд грн, а їх кількість – 3,1 млрд операцій, що на 33,0% більше, ніж у 2017 році. У 2019 року кількість безготівкових операцій з використанням платіжних карток зросла на 35,6% до 4 167,1 млн шт. (82,4% від загальної кількості), а сума – на 38,6% та досягла 1 798,3 млрд грн (50,3% від загальної суми операцій з картками)» [23].

Водночас структура безготівкових операцій з використанням платіжних карток в 2018 р. розподілилася так: перекази коштів із картки на картку за обсягом становили 35,8% (це на 9,4 % більше ніж у 2017 році), за кількістю – 8,8%; у мережі Інтернет за обсягом – 32,6%, за кількістю – 38,1%; у торговельній мережі за обсягом – 29,3%, за кількістю – 51,2%; у пристроях самообслуговування (банкомати, ПТКС тощо) за обсягом – 2,2%, за кількістю – 1,9%. У 2019 р. «понад половину кількості безготівкових операцій з використанням платіжних карток (51,2%) здійснено у торговельній мережі, їхня сума становила 28,5% усіх безготівкових операцій» [23]. Водночас понад третина цих операцій (36,1% кількості, 35,9% суми) – операції з використанням безконтактної технології оплати.

Спостерігався швидкий темп зростання операцій з переказу коштів із картки на картку, їх обсяг збільшився більше ніж вдвічі та становив найвищу частку в структурі безготівкових операцій (35,8% у 2018 р., 42,4% - у 2019 р.). З 2018 року починають масово поширюватись випуски платіжних карток з безконтактною функцією оплати. На кінець 2019 р. було «випущено 4,0 млн такого типу (на 44,3%, якщо порівняти з початком 2018 року)» [23].

Кількість карток, емітованих українськими банками постійно зростає: якщо у 2017 р. випущено 59,9 млн. шт., то в 2019 р. вона становила 68,9 млн шт. Це на 16,0% більше, ніж у 2018 році. Серед них активні картки - 42,2 млн шт. (61,2 % емітованих карток). Безпека, швидкість та зручність безконтактних платежів, як з використанням безконтактних карток, так і за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв, спонукає до поширення карток, які підтримують таку технологію оплати. Так, «кількість безконтактних платіжних карток за 2019 рік збільшилась більше ніж удвічі – з 3,9 млн шт. до 8,6 млн шт. карток. Кількість токенизованих платіжних карток - зросла до 2,5 млн шт. Загалом 26,5 % активних карток – це безконтактні та токенизовані картки» [23].

На сьогодні найбільша кількість активних карток (28,7 млн шт. або 68,1%) – це картки, емітовані у міжнародній платіжній системі MasterCard (у 2018 р. - 26,0 млн. шт.). Друге та третє місце за кількістю активних карток посідають міжнародна платіжна система VISA (10,5 млн. шт. або 28% у 2018 р.; 12,9 млн шт. або 30,7% у 2019 р.) та система ПРОСТІР (0,5 млн шт. або 1,1% незмінно). Станом на «01.01.2020 на одного українця припадало 1,2 активних карток. Лідерами за емісією карток є: АТ КБ «ПРИВАТБАНК» (47,6%), АТ «Ощадбанк» (21,0%), АТ «Райффайзен Банк Аваль» (5,3%)» [23].

Одним із чинників зростання безготівкових операцій у 2017-2019 рр. був розвиток платіжної інфраструктури. Так, кількість платіжних терміналів у

торговельній та сервісній мережі у 2018 р. зростає до 297,3 тис. шт. (на 18%), у 2019 р. - до 333,8 тис. шт. (на 19,7%), з них 302,1 тис. шт. (90,5%) – безконтактні термінали. Загалом, кількість платіжних терміналів у торговельній та сервісній мережі за останні п'ять років зросла майже вдвічі з 174,3 тис. шт. до 333,8 тис. шт. Водночас уродовж останніх трьох років спостерігається поступове щорічне зменшення банківських пристроїв (банкомати, ПТКС та платіжні термінали) з 56,6 тис. од. до 52,3 тис. од. «Кількість платіжних терміналів у торговельній та сервісній мережі у розрахунку на один млн. постійного населення України за 2019 рік зросла з 7,1 тис. од. до 8,4 тис. од. (на 18,3%). Регіональний розподіл торговельних терміналів лишився доволі нерівномірним. Лідерами за цим показником були м. Київ (21,9 тис. терміналів на 1 млн населення) Київська (12,0 тис. терміналів) та Дніпропетровська (11,2 тис. терміналів) області. Найменша кількість терміналів у Закарпатській, Донецькій та Луганській областях. Найбільша кількість торговельних терміналів – у АТ КБ «ПРИВАТБАНК» (60,8% усіх торговельних терміналів), АТ «Ощадбанк» (16,9%) та АТ «Райффайзен Банк Аваль» (8,3%)» [23].

Послідовною складовою розвитку банківської системи в таких умовах є зростання кількості рахунків, які були відкриті в банках. «У 2018 р. банки обслуговували 56,7 млн. клієнтів (в 2019 р. зростає до 61,9 млн.): 2,3 млн. клієнтів - суб'єктів господарювання (в 2019 р. їх кількість зросла до 2,5 млн.), 54,4 млн. - фізичні особи (в 2019 р. - 59,4 млн.)» [23].

Так, клієнти банків відкрили в 2018 р. 94,3 млн. рахунків, в 2019 р. зростання відбулось до - 119,1 млн рахунків. В 2019 р. для суб'єктів господарювання відкрито 4,7 млн рахунків, зокрема 4,5 млн поточних рахунків та 0,2 млн вкладних рахунків. Понад 1,7 млн суб'єктів господарювання обслуговуються дистанційно, що дає можливість клієнту банку оперативно відстежити наявні кошти на рахунку та проводити транзакції по ньому. Для «фізичних осіб відкрито 114,4 млн рахунків, зокрема 97 млн поточних рахунків та 17,4 млн вкладних рахунків. У 2019 році кількість рахунків відкритих суб'єктами господарювання зросла на 8%, а рахунків фізосіб – на 25%» [23]. На кінець 2019 р. 79 комерційних банків були активними операторами системи електронних платежів (СЕП) НБУ, яка активно нарощує свій потенціал в банківській системі.

Таким чином, наведена характеристика сучасного стану банківської системи України та детальний аналіз її основних тенденцій за 2017-2019 рр. дозволяє зробити висновок про сприятливі умови розвитку більшості секторів системи, їх взаємний зв'язок, зростання банківської активності, у тому числі внаслідок виваженого регулюючого впливу НБУ. У свою чергу динамічні зміни зовнішнього середовища вимагають додаткового аналізу стану банківської системи з поєднанням трендів загально-економічного розвитку країни, визначення її місця в економічному розвитку України та визначення можливих її прогнозних характеристик.

3. ОЦІНКА ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СТАНОМ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ДЕРЖАВИ

Стан банківської системи напряму визначається факторним впливом основних тенденцій розвитку економіки країни та їх комплементарного взаємозв'язку. За узагальненими показниками макроекономічного характеру можна визначити такі характерні тенденції розвитку в Україні.

Макроекономічна ситуація сприяє фінансовій стабільності та зміцненню фінансового сектору. Зниження інфляції до цільового рівня та зменшення її волатильності сприятиме відновленню довгострокового кредитування. Основний макроекономічний ризик на сьогодні – значні зовнішні виплати за держборгом. Для його зменшення необхідно зберігати доступ до фінансування на міжнародних ринках. Тому виконання нової програми з МВФ та умов співпраці з іншими МФО залишається критично важливим. Іншими ризиками є зниження або ж повна зупинка транзиту російського газу територією України з 2020 року, охолодження світової економіки та зволікання з впровадженням структурних реформ.

Зміцнення гривні не позначилося на дефіциті поточного рахунку платіжного балансу, оскільки продовжують зростати валютні надходження з-за кордону (експорт товарів і послуг, грошові перекази), а зниження світових цін на енергоносії сприяло стриманому зростанню імпорту товарів. За базовим прогнозом, у наступному році економічне зростання залишатиметься стійким, а у 2021 році – прискориться до 4%. Цьому сприятимуть подальше зростання доходів населення та продуктивності праці, м'якша монетарна політика та збереження високих темпів інвестицій, незмінна фіскальна політика. У 2020 році граничний дефіцит держбюджету заплановано на рівні 2,1% від ВВП (у 2019 році – 2,3%).

Споживча інфляція у 2019 році сповільнилася до 4,1% і досягла найнижчого значення з квітня 2014 року (рис. 3.1).

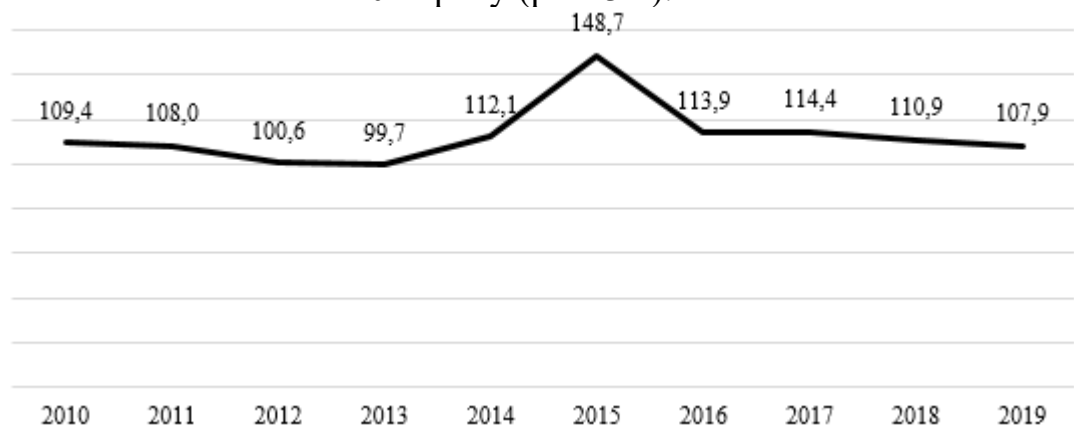

Рисунок 3.1 - Індекси споживчих цін (% у порівняння до попереднього року), складено автором на основі [23]

У результаті за підсумками минулого року НБУ досягнув середньострокової інфляційної цілі 5% ($\pm 1\%$) Основними чинниками

сповільнення зростання ІСЦ стали зміцнення курсу гривні, зниження світових цін на енергоносії та послаблення тиску з боку пропозиції продуктів харчування й адміністративної складової інфляції (Додаток Р, рисунок Р.1). Суттєвому сповільненню зростання споживчих цін сприяло зміцнення обмінного курсу гривні. У результаті в IV кварталі 2019 року знизилися ціни на непродовольчі товари (на 2,2% у грудні), які представлені переважно імпортованою продукцією або мають високу частку імпорту в собівартості.

Також знизилася волатильність інфляції. Послідовне пом'якшення монетарної політики НБУ сприятиме зменшенню вартості фінансових ресурсів та відновленню довгострокового кредитування. Адже для його розвитку важлива упевненість, що інфляція залишатиметься низькою та стабільною в майбутньому. Здешевлення кредитів для бізнесу дасть змогу компаніям активніше залучати позики для модернізації виробництва та нарощення випуску, що трансформуватиметься у подальше зростання ВВП. Наслідком здешевлення вартості ресурсів для домогосподарств буде відновлення привабливості іпотечного кредитування, що допоможе активізувати динаміку житлового будівництва. Крім того, в умовах низької та стабільної інфляції населення значно охочіше нестиме заощадження на депозити у банки, а також подовжуватиме терміни вкладень. Це вкрай важливо для банківської системи, оскільки поточна строкова структура вкладень є короткою.

Триває період погашення боргів, які Україна залучала в кризові періоди, щоб мати валютну ліквідність та поповнювати резерви НБУ. Показник відношення боргу до ВВП зменшується, проте валютні виплати за державним боргом залишаються концентрованими. У 2020 році вони скоротяться порівняно з нинішнім роком, однак будуть значними. Сукупно у 2020–2022 роках валютні виплати уряду та НБУ разом з відсотками перевищать 24 млрд дол. Більшу частину цієї суми потрібно буде рефінансувати на зовнішніх ринках. Завдяки поліпшенню економічної ситуації більшість кредитних агентств підвищили рейтинги України. Це посилило спроможність залучати кошти на міжнародному ринку, однак їхня вартість все ще висока. На початку грудня дохідність доларових євробондів України перебувала в діапазоні 4-7% залежно від строків погашення. Саме тому співпраця з МВФ та іншими міжнародними фінансовими організаціями є критично важливою. Нова трирічна програма розширеного фінансування (EFF) обсягом близько 5,5 млрд дол. сприятиме подальшому здешевленню суверенних та корпоративних запозичень. Крім того, програма співпраці з МВФ – це не стільки гроші, скільки база для втілення важливих економічних реформ, які подекуди є соціально непопулярними. Саме тому для міжнародних інвесторів наявність програми з МВФ є фактором довіри до країни і підтвердженням того, що реформи йдуть за планом.

У другому півріччі 2019 року сформувався значний буфер ліквідності (сума залишку на ЄКР та коштів уряду в іноземній валюті). Це дало змогу Мінфіну обирати сприятливі для розміщень боргу умови й періоди, а не виходити на ринок під тиском короткострокових потреб у фінансуванні. Формування значного фінансового ресурсу частково пояснюється повільним

витрачанням коштів місцевими бюджетами. Однак основний фактор – розміщення ОВДП та єврооблігацій влітку 2019 року. Буфери ліквідності активно використовуються у світі. Вони позитивно впливають на стійкість державних фінансів за умови, що не є надмірними і надто дорогими. Для ефективного управління боргом в Україні буфер ліквідності повинен бути збережений на певному оптимальному рівні.

За умови продовження структурних реформ, отримання запланованих траншів від МВФ та якщо не буде значних макроекономічних шоків, за базовим сценарієм державний і гарантований державою борг скорочуватиметься до 50% від ВВП на кінець 2020 року та 48% – на кінець 2021 року (Додаток Р). Основними факторами буде зростання ВВП та контроль дефіциту бюджету внаслідок виваженої фіскальної політики. Через поліпшення структури боргу знижуватиметься не лише боргове навантаження, але й валютні ризики. Збільшення частки боргу в національній валюті передбачено Середньостроковою стратегією управління державним боргом на 2019–2022 роки, а також Меморандумом про взаємодію між Кабміном та НБУ задля досягнення стійкого економічного зростання та цінової стабільності.

Україна здійснює активну зовнішньо-економічну діяльність, результати якої формують стан її платіжного балансу. Зміцнення гривні – відображення стану платіжного балансу. Дефіцит поточного рахунку тривалий час залишається в прийнятних межах та навіть скорочується відносно ВВП. Зміцнення гривні не призвело до його розширення за 2019 рік. Незначне збільшення від’ємного сальдо торгівлі товарами, зумовлене, зокрема, разовими факторами, було нівельоване нижчими обсягами виплат дивідендів, збільшенням грошових переказів та зростанням експорту послуг.

Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу в 2019 році скоротився до 1,3 млрд дол. США (0,9% від ВВП). Без урахування компенсації, отриманої НАК «Нафтогаз України» від ПАТ «Газпром» на виконання рішення Стокгольмського арбітражу 2018 р., дефіцит поточного рахунку становив 4,2 млрд дол. США (2,7% від ВВП) порівняно з 4,4 млрд дол. США (3,3% від ВВП) у 2018 році. Темпи зростання експорту товарів і послуг становили 7,2% (у 2018 році – 9,8%), імпорту – 7,5% (у 2018 році – 12,8%). Експорт товарів збільшився на 6,4% (у 2018 році – на 9,2%) і становив 46,1 млрд дол. США. Основним чинником зростання стало збільшення експорту продовольчих товарів на 19,0% за рахунок експорту зерна (зріс на 33,1%) та насіння олійних культур (на 31,2%). Імпорт товарів збільшився на 7,8% (у 2018 році – на 13,6%), його обсяги становили 60,4 млрд дол. США. Водночас енергетичний імпорт скоротився на 7,3%, тоді як обсяги неенергетичного імпорту збільшилися на 12,6% (в основному за рахунок збільшення імпорту продукції машинобудування на 21,0%) (рис. 3.2).

Профіцит торгівлі послугами зріс до 1,9 млрд дол. США (у 2018 році – 1,3 млрд дол. США) за рахунок вищих темпів зростання експорту послуг (9,6%), ніж їх імпорту (6,3%). Основним чинником зростання експорту послуг став експорт комп’ютерних послуг – 30,2%. Крім того, зріс експорт інших ділових (на 14,4%) та транспортних послуг (на 3,9%), а також витрати осіб, які

подорожують Україною (на 12,1%). Основним фактором зростання імпорту послуг стало збільшення витрат осіб, які подорожують за кордон (на 8,3%).

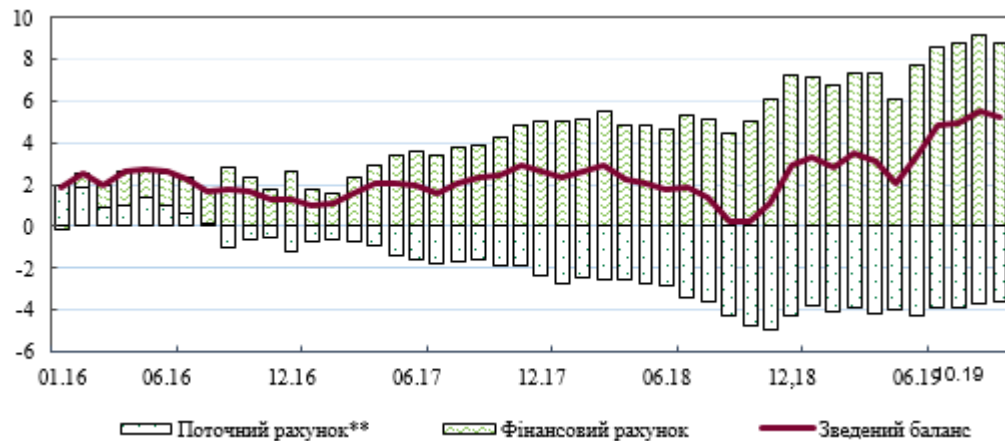

Рисунок 3.2 - Платіжний баланс у 2016 – 2019 роках (млрд дол.) [23]

Крім того, збільшився імпорт комп'ютерних (на 20,6%) та транспортних послуг (на 7,8%). Профіцит балансу первинних доходів збільшився до 4,8 млрд дол. США (у 2018 році – 3,3 млрд дол. США), оскільки надходження за статтею «оплата праці» зростали вищими обсягами (на 12,2%), ніж виплати за доходами від інвестицій (на 1,6%). Профіцит балансу вторинних доходів у 2019 році становив 6,3 млрд дол. США. Основним чинником зростання стало отримання в грудні компенсації НАК «Нафтогаз України» від ПАТ «Газпром». Чисте запозичення від зовнішнього світу в 2019 році (сумарне сальдо поточного рахунку та рахунку операцій із капіталом) становило 1,3 млрд дол. США (за 2018 рік – 4,3 млрд дол. США). Чистий приплив прямих іноземних інвестицій склався на рівні попереднього року і становив 2,4 млрд дол. США. Операції з переоформлення боргу банків у статутний капітал у 2019 році становили 5%, тоді як за відповідний період 2018 року переоформлення боргу в статутний капітал становило 18%. Чистий приплив до реального сектору становив 2,2 млрд дол., що у 1,6 раза перевищує рівень 2018 року (1,4 млрд дол.). Чисте збільшення зовнішньої позиції банківської системи за операціями з портфельними та іншими інвестиціями становило 4,3 млрд дол. (у 2018 році – 62 млн дол. США) та зумовлювалося такими факторами: збільшенням чистої зовнішньої позиції за статтею «валюта і депозити» на 3,0 млрд дол.; чистим погашенням євробондів на суму 0,8 млрд дол.; чистою купівлею банками цінних паперів нерезидентів на суму 0,4 млрд дол.

За 11 місяців 2019 року обсяг чистої купівлі валюти з боку НБУ становив 5 млрд дол, перевищивши більш ніж утричі минулорічний показник, і є найвищим з 2007 року. Вкладення нерезидентів в ОВДП за цей самий період зросли на 3,7 млрд дол. За плаваючого курсоутворення НБУ не протидіє фундаментальним ринковим тенденціям. Валютні інтервенції лише згладжують тимчасові дисбаланси, стримуючи амплітуду та швидкість зміни валютного курсу, але не змінюють напрям його руху. Зміцнення гривні актуалізувало важливість хеджування валютних ризиків. Для захисту від різкої зміни курсу можна очікувати від українських компаній активнішого використання

валютних форвардів та свопів, попит на які раніше був низьким. Основними ризиками для платіжного балансу залишається зупинка транзиту російського газу та погіршення умов торгівлі. У поєднанні з можливим звуженням глобальної ліквідності на світових ринках це може негативно вплинути на його показники та змінити тенденції валютного ринку.

Стан банківської системи тісно пов'язаний з трендами індексу фінансового стресу (ІФС). Зокрема його тенденція характеризувалась низьким рівнем протягом 2018-2019 рр. (Додаток С), однак після рішення суду першої інстанції стосовно націоналізації Приватбанку наприкінці квітня ІФС певний час зростав, зокрема через погіршення ліквідності банківського сектору. Корпоративний субіндекс за останнє півріччя теж незначно зріс – восени акції агрокомпаній дещо втрачали в ціні. Протилежний тренд мав субіндекс державних цінних паперів. Його значення протягом останнього року зменшилося, сигналізуючи про послаблення суверенних ризиків. Субіндекс валютного ринку відзначався підвищеною волатильністю, проте це не вплинуло на тренд ІФС.

Таким чином, визначимо основні тенденції розвитку показників валового внутрішнього продукту (рис. 3.3).

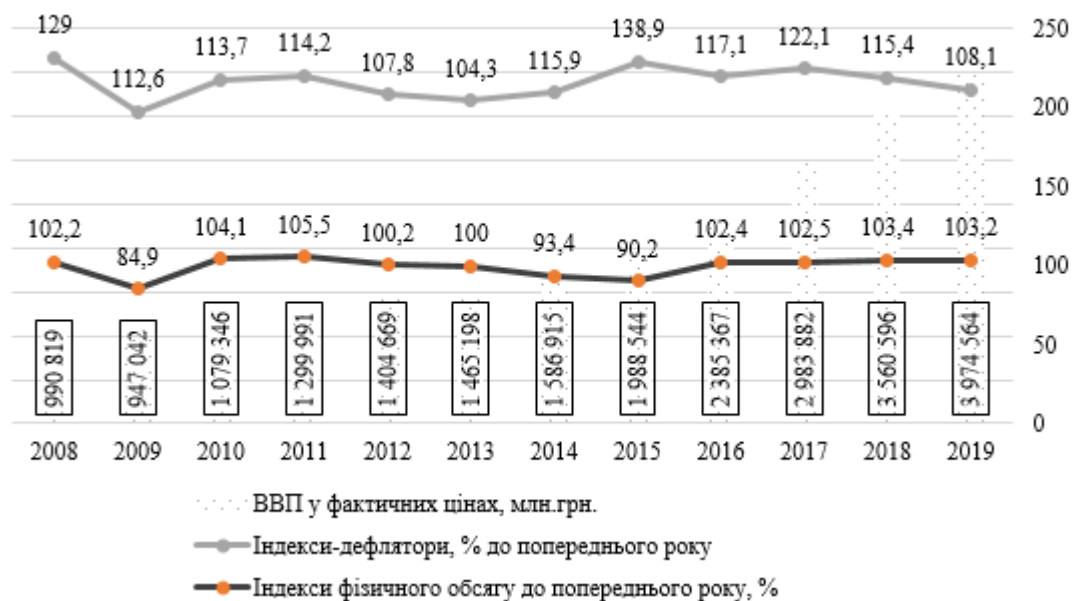

Рисунок 3.3 - Динаміка змін валового внутрішнього продукту, складено автором на основі [23]

У 2019 році українська економіка зростала стійкими темпами насамперед за рахунок пожвавлення приватного споживання та високих темпів зростання інвестицій. Це позначилося на зростанні торгівлі, транспорту, будівництва та низки секторів послуг. У 2019 році зростання реального ВВП становило 3,2%, тобто залишилось практично на рівні 2018 року. За категоріями кінцевого використання найбільший додатний внесок у зростання ВВП мало приватне споживання, зростання якого за 2019 р. прискорилося до 10,3% (порівняно з 8,9% за відповідний період 2018 року). У реальному секторі відбулась

стабілізація рентабельності. Боргове навантаження підприємств більшості галузей нормалізувалося та є прийнятним. Головні ризики прибутковості реального сектору – збільшення витрат на оплату праці та несприятливі світові ціни. Відбувається, хоч і повільно, посилення захисту прав кредиторів. Очікується поступове зниження кредитних ставок унаслідок пом'якшення монетарної політики. Таким чином, сформовано передумови для відновлення кредитування реального сектору.

Рентабельність реального сектору стабілізувалася, боргове навантаження прийнятне. Зростання чистого доходу підприємств реального сектору сповільнилося. Обсяг реалізації продукції промисловості за 2019 р. зріс на 5.4%. Зростання доходів домогосподарств позитивно впливає на продажі галузей, орієнтованих на внутрішній попит. З іншого боку, уповільнення світової економіки та зниження світових цін на сировинні товари негативно вплинули на прибутковість підприємств-експортерів. Унаслідок дії обох факторів сукупні прибутки залишаються на сталому рівні. Усереднене співвідношення валового боргу до ЕВІТДА станом на кінець першого півріччя 2019 року було прийнятним і становило 2. Однак у машинобудуванні, металургії, транспорті і хімічній промисловості боргове навантаження зросло. Показник дещо знизився у легкій промисловості, будівництві та секторі управління нерухомістю. Розподіл боргового навантаження нерівномірний – воно зависоке у близько чверті великих позичальників. Нормалізація цього показника є однією з передумов відновлення кредитування реального сектору. Коефіцієнт покриття відсоткових витрат операційним прибутком дещо знизився через торішнє подорожчання гривневих кредитів і зростання фінансових витрат. Загалом же він залишається високим (4,5 у першому півріччі 2019 року). Підприємства більшості галузей мають достатній запас операційного прибутку для обслуговування боргів. Винятки – хімічна промисловість, операції з нерухомістю, будівництво та постачання ЖКП. Головні ризики – зростання витрат на заробітну плату і несприятлива цінова кон'юнктура. Збільшення витрат на заробітну плату значно випереджає зростання доходів підприємств реального сектору (Додаток Т). Головні фактори зростання зберігаються – дефіцит робочої сили через трудову міграцію і кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці. Конкуренція за персонал змушує роботодавців підвищувати заробітну плату. Найбільше зростання заробітної плати спостерігалось в добувній промисловості, виробництві коксу і металургії.

Зміцнення гривні впродовж 2019 року знижувало доходи експортерів у гривневому еквіваленті, утім, мало помірний вплив на їхню рентабельність, оскільки переважна частка собівартості – сировинні або імпортні товари – також залежать від валютного курсу. Маржинальність окремих експортно-орієнтованих галузей скорочувалася через падіння світових цін. Суттєве скорочення операційного прибутку відбулось у металургії. Головні фактори цього – одночасне падіння світових цін на готову продукцію та здорожчання собівартості виробництва через зростання цін на залізну руду. Гірничо-видобувна галузь, навпаки, нарощувала прибутки завдяки високим цінам на залізну руду. В окремих галузях харчової промисловості і сільського

господарства також скорочуються прибутки через падіння світових цін.

Усе більше факторів свідчать про поступове зростання попиту і пропозиції кредитних ресурсів на банківському ринку. Впродовж 2019 року збільшувалась частка підприємств, які планують залучати кредити. Головні причини – зниження процентних ставок та позитивні ділові очікування після виборів (Додаток Т). Потенціал для зростання обсягу нових кредитів підтверджується великою часткою компаній без банківських кредитів. Такі підприємства формують 2/3 доходу реального сектору. Тому рівень боргового навантаження дає змогу збільшити використання фінансового важеля. Водночас часто перешкодою для кредитування таких позичальників є непрозорість їхньої структури власності та заявлених фінансових показників.

Підприємства стверджують, що високі відсоткові ставки – все ще головна перешкода для залучення нових позик. Завдяки послабленню інфляційного тиску НБУ розпочав цикл пом'якшення монетарної політики. Нижча облікова ставка трансформується в нижчі комерційні ставки за банківськими кредитами. Зміни законодавства також сприяють відновленню кредитування. Кодекс із процедур банкрутства та закон про відновлення кредитування загалом посилили захист прав кредиторів. Також було подовжено термін дії закону про фінансову реструктуризацію.

Банківський сектор України визначається впливом стану ринку нерухомості, а також взаємно формує тенденції його розширення через іпотечне кредитування. Так, ціни на ринку житлової нерухомості залишаються відносно стабільними – високий попит врівноважується значними обсягами житлового будівництва. Зростання доходів населення стимулює попит, а значна конкуренція змушує девелоперів утримувати ціни на нове житло попри зростання витрат. Обсяги іпотечного кредитування збільшуються, проте із дуже низької бази. Відтак іпотека на сьогодні не є фактором, що помітно впливає на роботу ринку. Крім високої вартості кредитів, існують й інші значимі проблеми ринку нерухомості, зокрема майже повна незахищеність фізичних осіб, що інвестують у житло на первинному ринку. За перші дев'ять місяців 2019 року в Україні було введено в експлуатацію на 36,6% більше житла, ніж за аналогічний період попереднього року (Додаток У). Тривале зростання собівартості будівництва за практично незмінних цін негативно вплинуло на прибутковість забудовників. Зокрема, заробітна плата в будівництві у вересні 2019 року зросла на 18,3% , ціни на будівельно-монтажні роботи зросли на 6,4% . Збереження цього розриву може змусити забудовників піднімати ціни, щоб залишатися прибутковими. Кількість банків, що працюють з іпотекою – обмежена. Вивчення пропозицій забудовників, проведене НБУ, підтвердило обмеженість ринку іпотечного кредитування: девелопери пропонували вибір лише із семи банків. Жоден забудовник не пропонував більше двох банків. Максимальний термін кредитування за партнерськими програмами становить 20 років, а максимальна сума кредиту – 2 млн грн за першого внеску в діапазоні 20-60%. Вартість становить 19-20% річних, хоча пропонується і знижена на період до п'яти років. Загалом чисті гривневі кредити на будівництво та реконструкцію нерухомості зросли в жовтні 2019 року на 13,4%, але обсяги

кредитів залишаються незначними.

У 2019 році доходи домогосподарств продовжують зростати значно швидше за ВВП, хоча в середньостроковій перспективі очікується, що їхні темпи росту наблизяться. Швидке зростання доходів викликало неабиякий споживчий оптимізм та сплеск роздрібного кредитування. Усереднені показники закредитованості населення низькі, проте через активне залучення коротких споживчих позик суттєвим є боргове навантаження домогосподарств із низькими доходами. Водночас підвищується платоспроможність осіб із середніми і високими доходами, що знижує рівень ризиків кредитування таких клієнтів. Приплив вкладів населення в банки залишається зіставним із динамікою зростання номінальних доходів. Поступово завдяки підвищенню добробуту зростатиме схильність населення до заощаджень (Додаток Ф).

У першому півріччі 2019 року зростання реальних доходів населення сповільнилося до 7,4% , хоча все ще вдвічі перевищує приріст реального ВВП (рис. 3.4). «Визначальним фактором зростання доходів стало збільшення реальної заробітної плати на 10%, що забезпечило підвищення її частки у наявному доході до 53,1% – це максимальний рівень із 2010 року» [23].

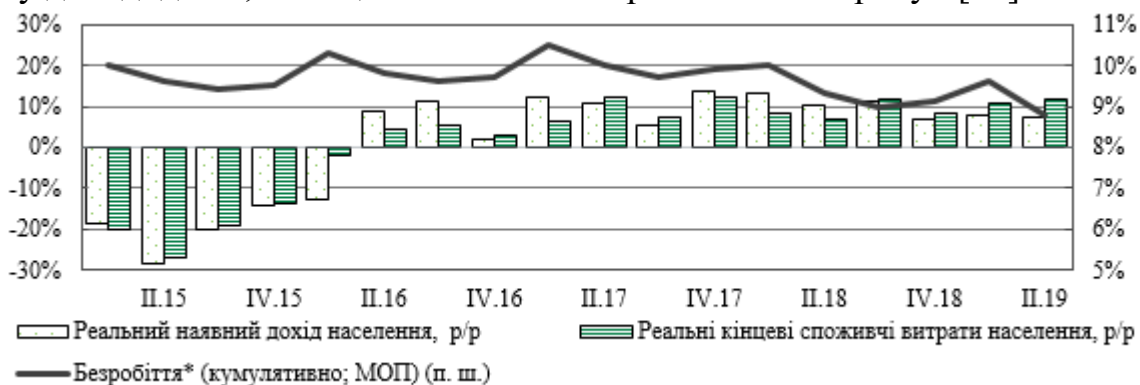

Рисунок 3.4 - Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття [23]

Зростанню заробітної плати сприяло зниження рівня безробіття та високий попит на робочу силу в реальному секторі. Натомість соціальна складова не мала визначальної ролі у зростанні доходів, зокрема через помірну щорічну індексацію пенсій. Нині у половини домогосподарств рівень першочергових витрат не перевищує 60% доходу. За чотири роки частка таких домогосподарств зростає в п'ять разів, що є свідченням поступового відновлення їх добробуту. Це розширює коло надійних позичальників для банків. Населення залишається чистим кредитором банківського сектору. Нині відношення кредитів до депозитів коливається близько 38%. Схильність населення до заощаджень ще низька, попри зростання добробуту протягом останніх трьох років. Обсяги коштів населення в банках зростають повільніше, ніж їхні номінальні доходи. Переважно ростуть вклади на поточних рахунках.

Через стрімке зростання доходів відношення кредитів домогосподарствам до ВВП чи їхнього наявного доходу було меншим 10% на кінець 2019 року (рис. 3.5). Це свідчить загалом про низьку середню закредитованість населення

та значний потенціал відновлення кредитування.

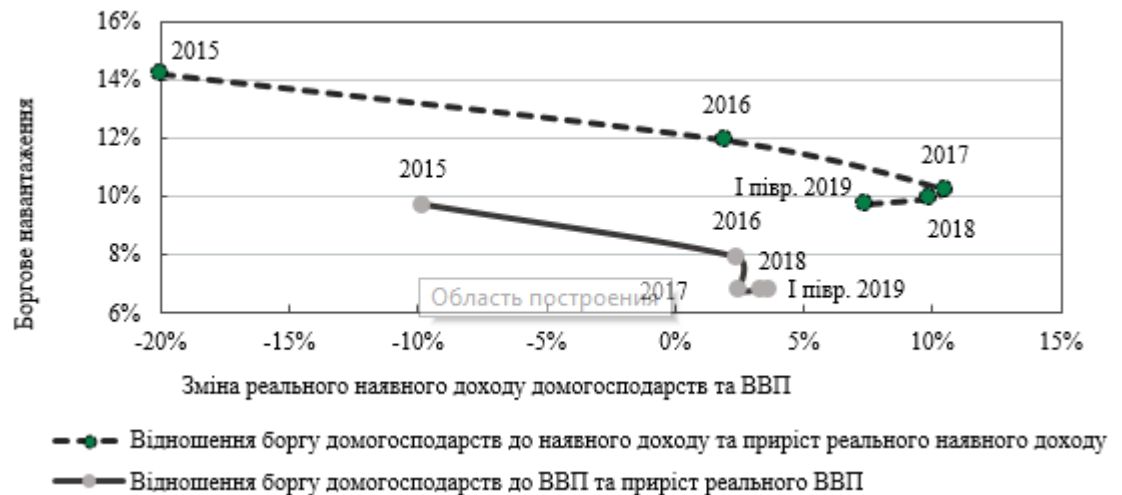

Рисунок 3.5 - Боргові навантаження на домогосподарства [23]

Досвід інших країн демонструє, що фактором відновлення кредитування у довгостроковому періоді є іпотека. Обсяги ж іпотечного кредитування в Україні залишаються нематеріальними

Вищевказані тенденції економічного розвитку та системність зв'язків з банківською системою визначили, що банки України достатньо капіталізовані та прибуткові в поточних макроекономічних умовах. Стійкість сектору до системних ризиків також зростає. Проте банки повинні усвідомлювати слабкі місця власних балансів та бізнес-моделей – в умовах кризи їх негативний вплив на фінансову стійкість мультиплікується. Ризики для капіталу за умові гіпотетичної кризи спричиняють такі фактори: недостатньо консервативна оцінка платоспроможності клієнтів, коротка строковість фондування, значна валютна складова у балансах банків та недостатня операційна ефективність. Щоб мінімізувати негативні ефекти від реалізації цих ризиків, фінустанови повинні підтримувати показники достатності капіталу на рівні, визначеному за результатами оцінки стійкості.

Показники діяльності фінустанов поліпшуються (рис. 3.6).

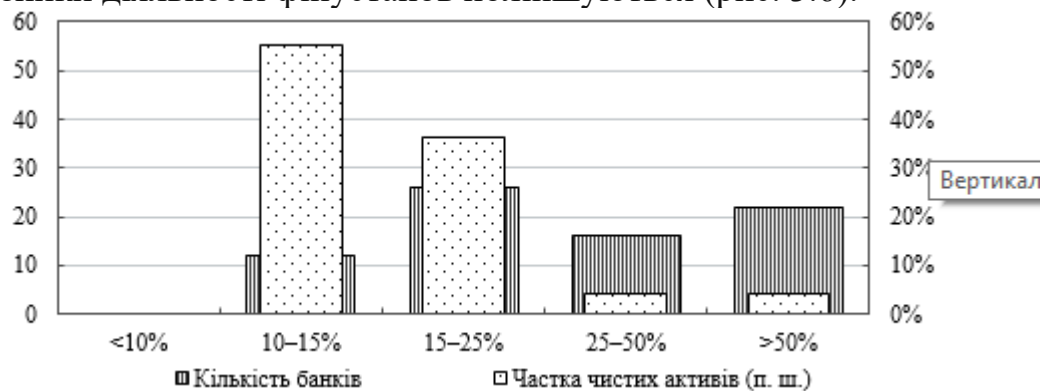

Рисунок 3.6 - Розподіл достатності капіталу банків [23]

Зростає обсяг кредитного портфеля, його якість покращується, відрахування до резервів найнижчі за більш як десятиліття, банки

високоприбуткові. Тому адекватність капіталу фінустанов значно вища від мінімальних нормативів. Середнє значення достатності регулятивного капіталу зараз становить 19,4%, основного – 13,6%. Такі показники за поточних макроекономічних умов створюють комфорт більшості банків та регулятору, а запас капіталу забезпечить виконання підвищених вимог і надалі, не сповільнюючи темпи кредитування.

Водночас високі поточні показники достатності капіталу не дають повної гарантії того, що банк матиме достатній запас міцності за будь-яких обставин. Криза може призвести до втрати значної частини капіталу за кілька місяців, а це створить загрози платоспроможності. Тому НБУ, як і регуляторів у інших країнах, цікавить не лише поточний стан справ, а й потенційна стійкість банків до криз. Для цього НБУ щорічно проводить стрес-тестування. У сценарії стрес-тесту закладають найбільш релевантні ризики, які майже гарантовано реалізуються в несприятливих умовах. На сьогодні такими факторами ризику є недостатньо консервативна оцінка платоспроможності позичальників, коротка строковість фондування, значна валютна складова у балансах банків та низька операційна ефективність.

Результати стрес-тестування загалом підтвердили, що за базовим сценарієм банки не стикаються із труднощами. Достатність капіталу фінустанов у прогностному періоді зростає майже на 10 % завдяки прибуткам (за статичного балансу). Проте навіть за базовим сценарієм в 11 банків виникає потреба в додатковому капіталі. У гривневому еквіваленті цю потребу оцінено в 35.3 млрд грн, її формують переважно держбанки (Рис. 3.7).

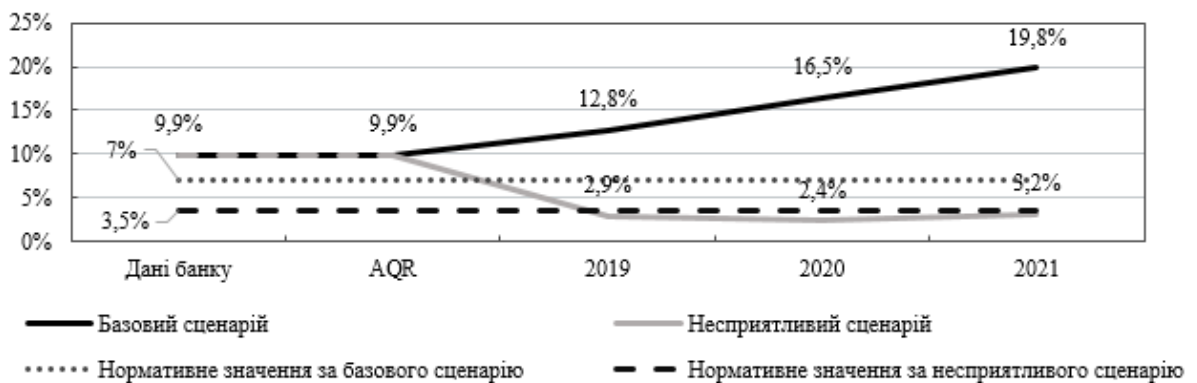

Рисунок 3.7 - Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу банків за результатами стрес-тестування банків [23]

Основна загроза капіталу банків за поточних умов – амортизація застави за непрацюючими кредитами. Значна потреба в капіталі виникає через амортизацію застави за непрацюючими кредитами. Хоча загалом по системі непрацюючі кредити значною мірою зарезервовані, на балансах державних, російських та окремих приватних банків усе ще залишилися дефолтні активи, що частково покриті заставою. Тому резерви за ними сформовано не на всю суму кредиту. Заставне майно в таких випадках мало би бути стягнене і реалізоване. Але оскільки цього не сталося, банки мають визнати збитки і

повністю зарезервувати активи. Норми, якими передбачається поступова амортизація застави за непрацюючими більш як два роки кредитами, запроваджено 2018 року і цьогогоріч уперше враховано у стрес-тестуванні. Це погіршило результати оцінки стійкості банків, проте дало чітке уявлення про додаткову потребу в капіталі, яка виникне в банків у майбутньому. Кредитний ризик може суттєво зрости в умовах кризи У результаті моделювання наслідків несприятливого сценарію для 18 банків виникає потреба в капіталі на загальну суму 73,8 млрд грн. Негативний ефект усіх перелічених факторів для системи призводить до зменшення достатності капіталу на 7,5 % (рис. 3.8).

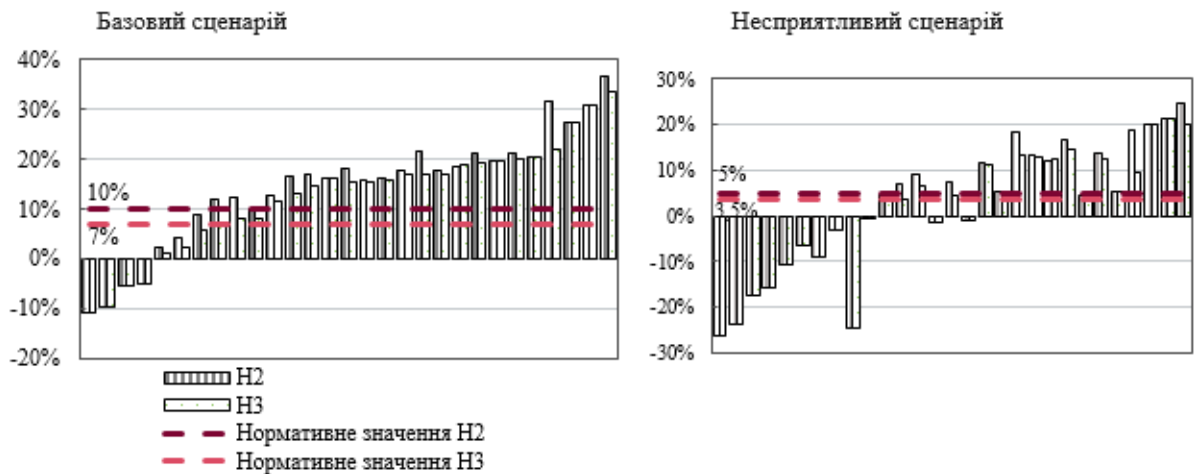

Рисунок 3.8 - Значення нормативів достатності капіталу банків у перший рік базового та несприятливого сценарію стрес-тестування (у розрізі банків) [23]

Процентний ризик, операційна неефективність та доларизація загрожують капіталу низки банків. Велика частка короткого фондування означає, що під час кризи банки змушені протягом кількох місяців переоцінити більшу частину пасивів. Це створює для них процентний ризик, негативний ефект від якого у несприятливому сценарії сягає 6 % достатності капіталу порівняно з базовим. За скорочення чистих процентних доходів на перший план виходить операційна рентабельність. Для банків, які за результатами стрес-тесту не мають потреби в капіталі, відношення адміністративних витрат до операційних доходів CIR (Cost-Income Ratio) становить у середньому 47% і дещо зростає у стрес-тесті. Натомість для банків із потребою в капіталі CIR стартував із 84% та зростав до більш як 100%. Низька операційна ефективність створює загрози достатності капіталу навіть у поточних умовах, коли комерційні ставки та процентна маржа банків почали знижуватися. Значні ризики досі несе доларизація балансів фінустанов. Валютний ризик погіршує платоспроможність боржників у разі несприятливих подій, а банки зазнають втрат від переоцінки незарезервованих дефолтних активів. За несприятливого сценарію вони забезпечують більше половини загального зростання кредитного ризику корпоративних боржників. Загалом через диспропорції у валютній структурі активів та зобов'язань окремих банків ефект валютного шоку сягає 5 %

достатності капіталу порівняно з базовим сценарієм.

Стрес-тестування засвідчило (рис. 3.9), що нині загрозою для капіталу є амортизація застави за непрацюючими кредитами. Проте ці збитки є прогнозованими і мають бути покриті в рамках капітального планування. Фундаментальні ризики, відображені у несприятливому сценарії, можуть вразити низку банків. Щоб уберегтися від них, деякі фінустанови мають підтримувати показники достатності капіталу навіть на вищому рівні, ніж мінімальні нормативи НБУ.

Рисунок 3.9 - Результати стрес-тестування [23]

Додатково результати стрес-тестів показали, що основна проблема українських державних банків – низька якість активів Корпоративний портфель двох найстаріших із них – Ощадбанку та Укрексімбанку – на сьогодні на 20% складається з кредитів державним компаніям та на 60% – із кредитів ТОП-20 відомим приватним бізнес-групам. Така структура кредитного портфеля не випадкова. В минулому кредитні рішення цих банків часто приймалися з урахуванням побажань політиків та не були економічно обґрунтованими.

Крім корпоративних кредитів, матеріальну частку активів становлять цінні папери. Це наслідок попередніх докапіталізацій цих фінустанов за рахунок ОВДП. Сукупні надходження від цінних паперів формують 30% процентних доходів в Укрексімбанку, по 36% – у Приватбанку та Укргазбанку і 47% – в Ощадбанку. Роздрібні кредити є вагомою складовою портфеля тільки у Приватбанку. Інша особливість державних банків полягає в тому, що вони мають значні зовнішні фінансові взаємозв'язки та формують ядро міжбанківського ринку в Україні. Приватбанк є беззаперечним лідером за сумами платежів, здійснених із використанням карток – понад 60%.

Таким чином, проведений аналіз стану банківської системи та основних соціально-економічних показників розвитку України дозволяє зробити висновок про їх взаємний зв'язок та інтеграційне взаємодоповнення. З метою визначення сили взаємозв'язків, які наразі характерні для даних секторів, проведемо додатково аналіз з використанням кореляційно-регресійних

інструментів. Для цього формуємо матрицю вхідних даних з набору таких показників (Табл. 3.1):

- 1 група: ВВП, ВВП на душу населення, індекси-інфляції;
- 2 група: загальні активи банків, їх фінансові результати, регулятивний капітал, валові кредити.

Таблиця 3.1 - Матриця вхідних даних для кореляційного аналізу, складено автором

	1 група				2 група			
	ВВП, млн. грн.	Чисельність наявного населення, млн. чол.	ВВП на душу насел., тис. грн/чол.	Інфляція %	Загальні активи банків, млрд. грн.	Фінансовий результат банків, млрд. грн.	Регулятивний капітал, млрд. грн.	Валові кредити, млрд. грн.
2013	1 465 198	45,553	32,16	99,7	1409	1,4	204,9	916
2014	1 586 915	45,426	34,93	112,1	1477	-33,1	160,3	1 028
2015	1 988 544	42,929	46,32	148,7	1571	-66,6	129,8	1 006
2016	2 385 367	42,761	55,7	113,9	1736	-159,4	109,5	1 004
2017	2 983 882	42,585	70,07	114,4	1848	-26,50	123,4	1 035
2018	3 560 596	42,386	84,00	110,9	1911	22,30	136,3	1 116
2019	3 974 564	42,153	94,29	107,9	1983	59,70	150,3	1 029

Визначимо параметричну залежність факторів один від одного. Для початку побудуємо та проаналізуємо парну лінійну модель за період 2013-2019 рр., яка описує залежність величини загальних активів банків, фінансових результатів від валового внутрішнього продукту на душу населення (рис. 3.10).

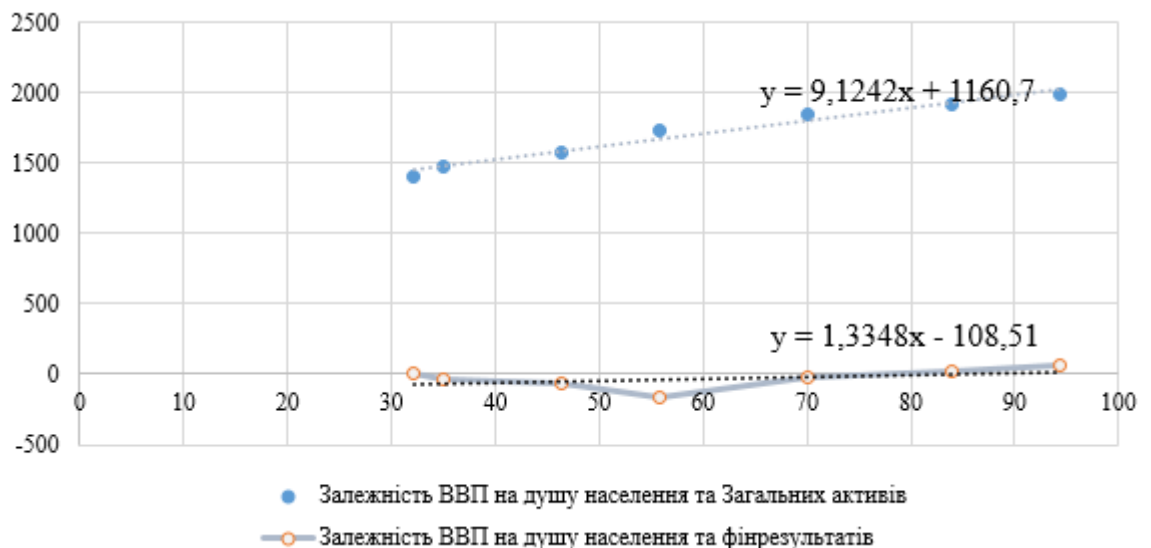

Рисунок 3.10 - Модель зв'язків параметричних показників, складено автором

Для цього використовувалися засоби Excel. Парна лінійна модель, яка описує залежність величини активів банків та валового внутрішнього продукту України в розрахунку на душу населення має вигляд:

$$y=9,1242x+1160,7$$

Парна лінійна модель, яка описує залежність величини прибутку та валового внутрішнього продукту України в розрахунку на душу населення має вигляд:

$$y=1,3348x-108,51$$

Проведемо додатково розрахунок за методом парної регресії з використанням калькулятора парної регресії. Отримані розрахунки оформлюємо першої пари залежностей «ВВП на душу населення та загальні активи» у Додатку Ф.

Узагальнені результати залежностей подальших пар, які проведено аналогічним способом формуємо у Табл. 3.2.

Таблиця 3.2 - Результати залежностей показників соціально-економічного розвитку країни та банківського сектору за методом парної регресії, складено автором

Показники	Залежність параметрів			
	«ВВП _{дн} - банківські активи»	«ВВП _{дн} - фінансові результати банків»	«ВВП _{дн} - регулятивний капітал»	«Валові кредити-Інфляція»
Рівняння регресії	$y = 0.1057 x - 120.5937$	$y = 0.09547 x - 191.6663$	$y = -0.07931 x + 280.1596$	$y = 0.4492 x + 967.3197$
$S_{ov}(x,y)$	4510.79	4073,76	-3384,3	92,79
Характер зв'язку	Високий, прямий	Помірний, прямий	Помітна, обернена	Слабий, прямий
Коефіцієнт регресії (b)	0.106	0.0955	-0.07931	0.4492
Коефіцієнт еластичності	3,022 високий	-5,635 Незначний вплив	-0,933 Не значний вплив	0,05 Не значний
Варіабельність (коефіцієнт детермінації)	0,9645 (модель може обмежуватись двома факторами впливу)	0,09116 (модель не обмежується двома факторами впливу)	0,3194 (середня точність підбору)	0.01399 (низька точність підбору)

Таким чином, можна зробити висновки, що параметри ВВП на душу населення та розмір банківських активів є самими пов'язаними з аналізованих комбінацій.

Відповідно враховуючи середньостатистичну динаміку прогнозу параметру ВВП_{дн} (табл. 3.3) визначаємо з отриманого рівняння регресії можливу величину банківських активів в 2020-2021 рр. (без урахування негативних ризиків дефолту або інших неочікуваних факторів):

За лінійним рівнянням зростання ВВП_{дн} маємо: $y=11,009x+15,615$

Прогнозний 2020 рік є восьмим у вибірці, тоді:

$ВВП^{2020}_{д.н.}=11,009*8+15,615=103,69$ тис.грн/чол.

Відповідно $ВВП^{2021}_{д.н.}=11,009*9+15,615=114,70$ тис. грн/чол.

Використовуючи розрахований коефіцієнт еластичності в 3,022 визначаємо прогнозне значення загальних активів банків:

$$\Delta \text{ВВП}^{2020} = 103,69 / 94,288 * 100\% - 100\% = 10\%$$

$$\Delta A^{2020} = 10\% * 3,022 = 30,2\%$$

$$\Delta A^{2020} = 1983 * 130,2\% / 100\% = 2577,9 \text{ млрд. грн.}$$

Таким чином, зростання ВВП на душу населення в 2020 році до 130,69 тис. грн/чол. дозволить збільшити активи банків до 2180,66 млрд. грн. Відповідна пряма тенденція до зростання показників буде характерною і для 2021 року: 114,7 тис.грн/чол. та 2412,19 млрд. грн.

Таблиця 3.3 - Прогнозна характеристика основних показників соціально-економічного розвитку країни та банківського сектору, складено автором

Період	ВВП на душу насел. тис. грн/чол.	Загальні активи банків, млрд. грн.
2013	32,16469	1409
2014	34,93391	1477
2015	46,32137	1571
2016	55,78436	1736
2017	70,06967	1848
2018	84,00327	1911
2019	94,28855	1983
2020 (прогноз)	103,69	2180,66
2021 (прогноз)	114,70	2412,19

Для банківської системи України потенційною загрозою та високим ризиком характеризується споживче кредитування. Безперечно, його частка є системоутворюючою в прибутках банків, проте частки неповернутих кредитів також визначаються високими обсягами. Щоб не допустити накопичення системних ризиків, НБУ варто підвищити ваги ризику для споживчих кредитів. запропоновані зміни призведуть до того, щоб:

- сегмент і надалі залишатиметься привабливим для банків, однак вони триматимуть більше капіталу під покриття неочікуваних збитків від погіршення якості незабезпечених споживчих кредитів;

- банки більш зважено здійснюватимуть алокацію капіталу між бізнес-напрямами з огляду на їхні ризики та прибутковість;

- банки, що обмежені в капіталі, прийматимуть виваженіше кредитні рішення, прискіпливіше аналізуватимуть платоспроможність боржників. Це стримає подальше пом'якшення стандартів схвалення кредитних заявок у цьому сегменті;

- вплив на вартість кредитів буде помірним або ж майже непомітним. Загальне зниження відсоткових ставок в економіці та висока конкуренція між банками у сегменті сприятимуть здешевленню кредитів.

Підвищення ваг ризику споживчих кредитів може знизити конкурентні переваги банків порівняно з небанківськими установами, які нині не мають подібних обмежень. Однак цей захід сприятиме зваженішій кредитній політиці в банківському секторі та знизить ризики на макрорівні.

На сьогодні ключовим завданням банківської системи є також зниження частки непрацюючих кредитів. У стратегії банки мають установити реалістичні

цільові показники скорочення рівня та обсягу своїх непрацюючих активів, а також стягнутого майна, яке вони утримують на своїх балансах. З метою стабільного функціонування банківської системи та національної валюти зусилля державного сектора та банківських інституцій мають бути направлені на дедолоризацію, що можлива через перегляд банками алгоритмів формування обов'язкових резервів. Додатково банкам необхідно активно залучати і утримувати більш стійкі довгострокові ресурси; дотримуватися програм докапіталізації/реструктуризації за результатами стрес-тестування; зберігати стандарти кредитування та контролювати рівень концентрацій корпоративних позичальників.

У секторі державного банківництва основні пріоритетні шляхи покращення мають бути визначені через: формування гнучкого ціноутворення в державних банках, Підвищення операційної ефективності державних банків, розробити механізм формування незалежних наглядових рад у державних банках тощо. У підсумку за кілька років держава має суттєво знизити свою участь у капіталі банків. Для цього потрібно впровадити низку швидких та важливих змін:

- підпорядкувати роботу банків одній ключовій меті – максимізації вартості банку для власника, тобто держави. Фокус має бути на збільшенні прибутковості та віддачі капіталу, а не на збереженні чи збільшенні частки ринку;

- здійснити швидке розчищення балансів від непрацюючих кредитів, більшість з яких належно зарезервовані;

- визначити пріоритетні напрями кредитування, що підвищать процентну маржу;

- посилити кредитну аналітику та експертизу. Впровадити належні системи ризик-менеджменту;

- оптимізувати операційні витрати. Переоцінити бюджети з огляду на віддачу від здійснених та запланованих інвестиційних проєктів.

Додатково з метою активізацію росту банківського сектора та національної економіки НБУ як регулятора варто постійно моніторити вплив факторів зовнішнього середовища та кліматичні зміни в банківській сфері, актуалізувати механізми захисту прав та інтересів споживачів фінпослуг до сучасних умов, продовжувати валютну лібералізацію, пропонувати банкам нові механізми оцінки кредитного ризику за цінними паперами, удосконалити часові рамки збільшення мінімального розміру капіталу для комерційних банків, переглянути вимоги до обов'язкових банківських резервів тощо.

Реалізація вищевказаних заходів дозволить сформувати позитивні тенденції розвитку банківської системи України, визначити її фінансову стійкість, а також сформувати позитивні умови для розвитку ділової активності суб'єктів реальної економіки країни її соціально-економічного розвитку. Додатковим ефектом реалізації запропонованих шляхів може стати синергічне зростання стресостійкості банківської системи до змін зовнішнього середовища, що є сьогодні досить актуальним в умовах загрози повного локдауна.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Таким чином, проведене дослідження в представленій кваліфікаційній роботі дозволяє зробити наступні узагальнюючі висновки.

Теоретичні напрацювання та дослідження у сфері сутності банківської системи та особливостей її як окремої категорії дослідження на сьогодні не мають єдиного об'єднаного розуміння. Під час порівняння банківської системи як окремого механізму з іншими системами, запропоновано узагальнити такі спільні характерні риси в доказ системності утворення, а саме банківська система:

- об'єднує більшість типових структурних елементів, які підпорядковуються одній меті та певній єдності;
- відчутний постійний динамічний розвиток системи внаслідок адаптивних дій її учасників;
- присутня відносна локальна «закритість» та відособленість від іншого функціонального навантаження;
- система є самостійною як на рівні банків, так і по відношенню до інших систем;
- наявна саморегуляція та взаємозамінність елементів (вихід одного банку з системи через його ліквідацію дозволяє іншому банку зайняти його нішу в системі);
- система є керованою та функціонує в певних визначених рамках;
- окремо має специфічні властивості залежно від сфери функціонування (унікальність банківської системи на базі національних традицій, наявність системи нагляду за діяльністю комерційних банків, формування уніфікованих правил для банків на ринку цінних паперів, наявність рівнів для банківських систем).

Необхідність формування банківської системи як особливої структури визначається двома групами причин: по-перше, необхідністю здійснення громадянського нагляду та регулювання банківської діяльності, узгодження комерційних інтересів окремих банків із громадськими інтересами – забезпечення збалансованості грошей і стабільної роботи всіх банків; по-друге функціонуванням грошового ринку, забезпеченням збалансованості попиту та пропозиції на грошовому ринку і в кожному його секторі.

Основним елементом банківської інфраструктури виступає банківська система, яка представлена центральним банком (Національним банком України) та комерційними банками. Сукупність банків (елементів) та зв'язків між ними визначають внутрішній стан та організацію банківської системи як цілісної. Розвиток банківської інфраструктури тісно пов'язаний з проблемами регулювання банківського сектору.

Виокремлюють різні функціональні типи банківських систем за організаційною структурою в залежності від сучасного рівня розвитку економіки в країні: розподільча централізована та ринкова банківські системи. Перший тип банківської системи характерний для країни з командною економікою та низьким рівнем фінансової культури і передбачає формування

однорівневої банківської системи. Країни з розвинутою економікою характеризуються ринковими банківськими системами з дворівневими (або трьохрівневими) банківськими системами.

Сучасна банківська система України характеризується дворівневістю: перший рівень визначається дією Національного банку України як центрального банку; другий рівень характеризується сукупністю комерційних банків, які надають широкий спектр банківських послуг. Історія розвитку банківської системи тісно переплітається з хвилеподібними явищами розвитку економіки країни. Починаючи з 2013 року відбувається безпрецедентне поєднання факторів політичного, фінансово-економічного та соціального впливу на банківську систему, що супроводжувалась паралельно макроекономічними дисбалансами. Останнє спричинило зміцнення ролі НБУ та держави в банківському секторі, у тому числі у вигляді націоналізації комерційного банку АТ «Приватбанк». Сучасні виклики, які додатково посилюються світовою пандемією та непередбачуваними коливаннями на світових ринках, вимагають від вітчизняної банківської системи бути адаптивною та виконувати в повній мірі своє функціональне призначення фінансово-кредитного обслуговування. Останнє може бути забезпечене за рахунок ефективного функціонування елементів банківської системи та відповідної інфраструктури, яка б забезпечувала роботу такої системи.

В роботі констатовано, що розвиток банківської інфраструктури тісно пов'язаний з проблемами регулювання банківського сектору: частина об'єктів інфраструктури створюється державою для захисту найуразливіших учасників ринку, зниження ризиків у процесі ринкових трансакцій; розвиток інфраструктури сприяє формуванню ринкових інститутів; у багатьох випадках окремі елементи інфраструктури самі є об'єктами державного регулювання, спрямованого, з одного боку, на розвиток і зміцнення ринкових стосунків, а з іншого - на запобігання зловживань і шахрайства.

Основним елементом банківської інфраструктури виступає банківська система, яка представлена центральним банком (Національним банком України) та комерційними банками. Сукупність банків (елементів) та зв'язків між ними визначають внутрішній стан та організацію банківської системи як цілісної.

Дворівневість вітчизняної банківської системи передбачає обов'язкове існування центрального банку як її першого рівня. Його роль виконує Національний банк України, який є головним банківським інститутом держави і відповідає за управління всією грошово-кредитною політикою. Його головними клієнтами є банківські установи та урядові структури. До першого рівня відносяться і територіальні управління (філії) НБУ в кожній області країни.

Банки другого рівня є невід'ємною складовою банківської системи ринкового типу. У вітчизняному законодавстві слово «банк» та похідні від нього дозволяється використовувати у назві лише тим юридичним особам, які зареєстровані Національним банком як банк і мають банківську ліцензію. Важливою умовою ефективної роботи створеного комерційного банку є вибір

оптимальної організаційної його структури для успішного здійснення функцій управління, максимального задоволення інтересів клієнтів у різноманітних банківських послугах з метою досягнення банком основних стратегічних цілей. Правові підвалини управлінської структури банку закріплено законодавством України. Основне призначення комерційного банку зводиться до посередництва в переміщенні грошових коштів, їх акумулюванні та кредитуванні.

На вибір оптимальної організаційної структури банку впливають такі фактори як: розмір банку; види операцій та їх масштабність; обсяги зовнішньоекономічної діяльності; форма власності тощо. Організаційна структура комерційного банку визначається двома основними компонентами: структурою органів управління та функціональних підрозділів банку. Органи управління банком зобов'язані забезпечити безперербійне ефективне керівництво комерційною діяльністю банку з метою виконання його функцій. До їх складу входять: загальні збори акціонерів (учасників); спостережна рада банку; правління (рада директорів) банку на чолі з головою.

У світовій економіці масштаби та сила впливу банків на підприємства реального сектора, як і ринку цінних паперів на стабільність банківської системи, виокремили різні моделі взаємозв'язку банківської системи та фінансової: «англосаксонська модель (переважає в країнах, де фондовий ринок виступає провідним механізмом залучення інвестицій; США, Великобританія, Нідерланди)»; «континентальна (європейська) модель (ґрунтується на тому, що банківська система є основним кредитором економіки; країни ЄС, Японія)».

Банки переслідують єдину стратегічну цільову мету – максимізацію своєї ринкової вартості через такі принципи своєї діяльності:

- функціонування в межах наявних ресурсів (раціональне поєднання власних та кредитних ресурсів);
- економічну самостійність та прибутковість через економічну відповідальність за результати діяльності та достатність капіталу;
- договірний характер відносин між банком та клієнтами;
- регулювання діяльності опосередкованими фінансово-економічними методами.

Реалізуючи повний спектр своїх функцій, банківська система здійснює вплив на економічний розвиток країни, зокрема виконуючи функцію по створенню грошей і регулюванню грошової маси, що забезпечується оперативною зміною банками маси грошей в обігу, через збільшення або зменшення її відповідно до зміни попиту на гроші, тим самим забезпечує потребу економіки в грошових ресурсах. Виконуючи трансформаційну функцію, яка здійснюється завдяки мобілізації тимчасово вільних коштів суб'єктів підприємництва та громадян і передачі їх у формі кредиту іншим суб'єктам, банківська система виступає одним з ключових елементів в інвестиційному процесі.

Більшість вітчизняних науковців стверджують, що прикладний взаємозв'язок банківського й реального секторів економіки реалізується через: обслуговування розрахунків між підприємствами і у грошовій формі, й із

застосуванням документарних видів операцій та корпоративних пластикових карток; обслуговування розрахунків підприємств із населенням – фізичними особами (працівниками цих підприємств); обслуговування боргових зобов'язань підприємств; надання банками депозитарних послуг зі зберігання цінностей та цінних паперів підприємств; кваліфіковане забезпечення інтересів підприємств на фінансових ринках; участь банків в управлінні підприємствами (механізм володіння акціями) і процедурі банкрутства, а також участь підприємств в управлінні банками; надання взаємних консультаційних послуг, взаємодію у межах процесів фінансового інвестування і кредитування; фінансування інноваційно активних підприємств для впровадження та поширення інновацій; короткострокові й довгострокові інвестиції у корпоративні цінні папери задля підвищення їхньої вартості в майбутньому й отримання процентних доходів; кредитування, страхування, лізинг, факторинг.

Основним чином банківська система впливає на економічний розвиток через інвестиції. Саме інвестиційні вкладення забезпечують процес швидкого створення нових продуктивних сил чи стрімкого оновлення діючих, вони стимулюють стійке розширення масштабів діяльності господарської системи, яке виявляється у збільшенні розмірів застосованої суспільної праці і виробленого продукту – товарів і послуг.

Світовий досвід вказує на те, що банківська система впливає на економічний розвиток як через фактори пропозиції та фактори попиту так і через фактори розподілу. Зокрема банківська система впливає на економічний розвиток через фактори пропозиції, через надання коштів в кредит підприємствам, які використовують їх для збільшення величини виробничого потенціалу. З іншого боку, банківська система впливає на економічний розвиток через чинники попиту. Через надання «кредитів домогосподарствам та збільшення їх доходів за рахунок виплати відсотків по депозитам, і через це забезпечуючи можливість придбання більшого обсягу продукції, що створює умови для найбільш повного використання виробничого потенціалу. Також банківська система впливає на економічний розвиток через чинники розподілу. Адже пропонуючи кошти на ринку кредитів, банки забезпечують раціональне використання грошових коштів. Так як підприємства беруть кошти для розвитку бізнесу, та збільшення обсягу вироблених товарів чи наданих послуг, або підвищення їх якості, що в результаті призводить до збільшення суспільної корисності.

На сучасному етапі економічного розвитку, в умовах трансформації національної економіки, серед проблем, пов'язаних з виходом України з кризового стану, важливе місце посідає завдання реформування банківської системи. Розвинута ринкова банківська система є необхідною умовою нормального функціонування економіки, тобто функціонування суб'єктів господарської діяльності та державного бюджету. Крім того, надійний і розвинений банківський сектор відіграє надзвичайно важливу роль у стабілізації економіки країни.

У роботі проведено детальну характеристику та аналіз стану банківської системи України. Визначено, що банківська система України характеризується

динамічним розвитком її складових та рівнів (дворівневність передбачає функціонування в системі Національного банку України як регулятора, а також ряду комерційних банків України). У 2017 році банківський сектор демонстрував поступове відновлення після трирічної кризи: практично всі ключові показники роботи банків мали позитивну динаміку, завершувалось очищення сектору, поступово відновлювалось кредитування населення та бізнесу.

Запровадження нових правил оцінки кредитного ризику та перехід банківської системи на міжнародну практику визначення непрацюючих кредитів дали змогу оцінити реальний рівень NPL в Україні. Частка непрацюючих кредитів усіх груп банків, окрім Приватбанку та банків із державним російським капіталом, знижувалася після запровадження нових правил оцінки кредитного ризику. Обсяг депозитів у банківській системі в 2017 р. зростає, що свідчить про поступове відновлення довіри українців до банківської системи. Упродовж 2017 р року база фондування залишалася стабільною попри зниження відсоткових ставок за депозитами.

У 2018-2019 рр. зберіглась тенденція до відновлення майже всіх ключових показників роботи банківського сектору. У 2018 році банки орієнтувались насамперед на внутрішній ринок фондування, унаслідок чого зовнішній борг скоротився до історичних мінімумів. Паралельно депозити населення і бізнесу збільшувались, хоча і були короткостроковими та волатильними. Фінустанови у 2018 р. успішно перейшли на новий норматив ліквідності – LCR, а в 2019 р. його рівень визначався високими показниками (банки виконували норматив зі значним запасом). У 2019 р. доларизація активів та зобов'язань скоротилася переважно через укріплення обмінного курсу гривні. Для зниження частки іноземної валюти в зобов'язаннях Національний банк установив обов'язкову ставку резервування валютних вкладень а рівні 10%. У липні 2019 року Національний банк розширив перелік системно важливих банків із 3 до 14 установ. Такі банки підлягатимуть жорсткішому макропруденційному регулюванню, а також складатимуть план відновлення та примусової реструктуризації.

Проведена оцінка структури банківської системи визначила, що на початок 2017 р. було зареєстровано 96 діючих банків, тоді як за рік їх кількість зменшилась на 14 (4 - реорганізовано, 1 - приєднався до іншого, 9 - визнано неплатоспроможними). На початок 2018 року в Україні працювали 82 платоспроможних банки: кількість діючих банків в Україні зменшилась на 5 установ, на які припадало 1,2% чистих активів сектору на початок 2018 року. За 2019 рік кількість платоспроможних банків скоротилася на 2 установи (АТ“ВЕРНУМ БАНК” стало фінансовою компанією, АТ “Укрсоцбанк” приєднався до АТ “Альфа-Банк”).

Рівень концентрації в секторі також помірно зростає: в 2017 р. на 20 найбільших фінансових установ припадає 90,7% чистих активів системи (+1,3 % 2), змінюється структура чистих кредитів у розрізі груп, основою змін є зростання роздрібного кредитування та скорочення чистих гривневих кредитів Приватбанку (на 79,5%) через формування резервів за кредитами компаніям,

пов'язаним із його попередніми акціонерами; в 2018 р. продовжують зростати частки АТ "КБ ПРИВАТБАНК" та приватних банків у чистих активах – на 1,3% та 0,9 % – до 20,7% та 14,8% відповідно. Водночас ступінь концентрації у секторі впродовж останніх двох років не змінювалася: на 20 банків припадає 91% чистих активів. Проте Індекс Херфіндаля-Хіршмана за чистими кредитами стабільно перебував на рівні близько 1 000, що свідчить про все ще помірну сконцентрованість сектору. Водночас позиція державних банків, як і раніше, залишається домінуючою на ринку – на них припадає 54,7% активів і 56,4% зобов'язань сектору. 2019 рік характеризувався низьким рівнем концентрації банківського сектору: на найбільші 20 банків припадало 92,2% усіх чистих активів сектору.

Упродовж 2017-2019 року якість кредитного портфеля поліпшилася: частка непрацюючих кредитів (NPL) в 2018 р. скоротилася на 1,7 % – до 52,8%, в 2019 р. - додатково на 4,5 % до 48,4%. Цей показник вперше був нижчим ніж 50% від початку реальної оцінки кредитного ризику. Якщо порівняти з піковим значенням на рівні 58% у липні 2017 року, то частка непрацюючих кредитів скоротилася на 9,6 % станом на кінець 2019 року.

Причиною зниження рівня непрацюючих кредитів є статистичний ефект від видачі нових кредитів, реструктуризація, продаж та списання за рахунок резервів “старих” корпоративних кредитів, а також зменшення обсягу непрацюючих валютних кредитів у результаті зміцнення гривні. В 2019 р. непрацюючі кредити не становили загрози банківській системі. Рівень покриття непрацюючих кредитів усіма резервами за 2019 рік збільшився на 4,8 % і на кінець грудня становив 95,2%.

Відмічались також позитивні тенденції розвитку банківської сфери України і у напрямку фондування.

Стан вітчизняної банківської системи характеризується інструментальним впливом відсоткової ставки НБУ. Так, в 2018 році регулятором чотири рази підвищено облікову ставку з 14,5% до 18% річних, востаннє – наприкінці III кварталу. Попри це в першому півріччі 2018 р. відсоткові ставки за депозитами майже не змінилися, а почали зростати тільки з кінця III кварталу 2018 р. через уповільнення темпів зростання депозитів та звуження вільної ліквідності низки банків. Посилення конкуренції за кошти корпорацій призвело до подорожчання депозитів бізнесу до 14,5% річних (+5,3 % за 2018 рік). У свою чергу у 2019 році сповільнення інфляції дало можливість знизити облікову ставку 5 разів – із 18% до 13,5% на кінець 2019 року. На початку 2020 року ця тенденція продовжилася.

Протягом 2017-2019 рр. відмічається значний приріст прибутковості банківського сектора. Кількість збиткових фінустанов в 2018 р. скоротилася з 18 до 13. У свою чергу у 2019 р. налічувалося 11 банків, які мали ROE більше 30 % (вони становили 43,8% від чистих активів сектору), лише 6 збиткових установ, яким належало 0,6% чистих активів сектору. Головними чинниками зростання прибутковості були рекордно низькі відрахування до резервів та висока операційна ефективність.

НБУ як регулятор діяльності банківського сектору в Україні виконує

також наглядові функції за діяльністю банків. У 2017-2019 рр. НБУ реалізовував функцію нагляду на підставі ризик-орієнтованого підходу, заснованого на настановах Європейського банківського органу щодо організації єдиної процедури та методології процесу наглядових перевірок та оцінки та рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду, з урахуванням застосування пропорційного підходу до нагляду.

Протягом 2017-2019 рр. банки продовжували відігравати значну роль у готівковому обігу в Україні, зокрема НБУ здійснював передавання до уповноважених банків на зберігання свої запаси готівки. Запаси готівки Національного банку передавалися на умовах відповідних договорів з АТ «Ощадбанк», АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та АТ «Райффайзен Банк Аваль». Комерційні банки активно наразі долучаються до підтримки ініціативи НБУ щодо фінансової інклюзії у вигляді пріоритетності безготівкових розрахунків. У 2019 році продовжував збільшуватися обсяг операцій (безготівкових та отримання готівки) з використанням платіжних карток. Послідовною складовою розвитку банківської системи в таких умовах є зростання кількості рахунків, які були відкриті в банках. «У 2018 р. банки обслуговували 56,7млн.клієнтів (в 2019 р. зростає до 61,9 млн.): 2,3 млн. клієнтів - суб'єктів господарювання (в 2019 р. їх кількість зросла до 2,5 млн.), 54,4 млн. - фізичні особи (в 2019 р. - 59,4 млн.). Комерційні банки активно наразі долучаються до підтримки ініціативи НБУ щодо фінансової інклюзії у вигляді пріоритетності безготівкових розрахунків. 2017-2018 році «спостерігалася позитивна тенденція зростання частки безготівкових операцій, здійснених із використанням платіжних карток, емітованих українськими банками. Одним із чинників зростання безготівкових операцій у 2017-2019 рр. був розвиток платіжної інфраструктури. Так, кількість платіжних терміналів у торговельній та сервісній мережі у 2018 р. зростає до 297,3 тис. шт. (на 18%), у 2019 р. - до 333,8 тис. шт. (на 19,7%), з них 302,1 тис. шт. (90,5%) – безконтактні термінали.

Послідовною складовою розвитку банківської системи в таких умовах є зростання кількості рахунків, які були відкриті в банках. У 2018 р. банки обслуговували 56,7 млн. клієнтів (в 2019 р. зростає до 61,9 млн.): 2,3 млн. клієнтів - суб'єктів господарювання (в 2019 р. їх кількість зросла до 2,5 млн.), 54,4 млн. - фізичні особи (в 2019 р. - 59,4 млн.).

Безперечно, інтегрованість банківської системи до загальнонаціональної провокує її тісні зв'язки у різних сферах. За результатами аналізу динаміки основних макроекономічних показників та національних коефіцієнтів було зроблено такі висновки. У 2019 році зростання реального ВВП становило 3,2% , практично на рівні 2018 року. Вагомими чинниками цього були поживлення приватного споживання на тлі підвищення зарплат, пенсій та поліпшення споживчих настроїв, а також високі темпи зростання інвестицій. У свою чергу, це позначилося на зростанні торгівлі, транспорту, будівництва та низки секторів послуг. Черговий рекордний урожай зернових та олійних культур був вагомим драйвером зростання ВВП та експорту. За результатами року слабкими були показники промисловості через вплив несприятливої зовнішньої цінової кон'юнктури, послаблення цінової конкурентоспроможності на тлі

зміцнення РЕОК та теплої погоди. Зростання економіки у 2019 році сприяло збільшенню попиту на робочу силу, що привело до скорочення безробіття та підвищення зайнятості. Зміцнення гривні не позначилося на дефіциті поточного рахунку платіжного балансу, оскільки продовжують зростати валютні надходження з-за кордону (експорт товарів і послуг, грошові перекази), а зниження світових цін на енергоносії сприяло стриманому зростанню імпорту товарів.

Стан банківської системи тісно пов'язаний з трендами індексу фінансового стресу (ІФС). Зокрема його тенденція характеризувалась низьким рівнем протягом 2018-2019 рр., однак після рішення суду першої інстанції стосовно націоналізації Приватбанку наприкінці квітня ІФС певний час зростав, зокрема через погіршення ліквідності банківського сектору. Корпоративний субіндекс за останнє півріччя теж незначно зріс – восени акції агрокомпаній дещо втрачали в ціні. Протилежний тренд мав субіндекс державних цінних паперів. Його значення протягом останнього року зменшилося, сигналізуючи про послаблення суверенних ризиків. Субіндекс валютного ринку відзначався підвищеною волатильністю, проте це не вплинуло на тренд ІФС.

У 2019 році дефіцит поточного рахунку істотно звузився (до 0,7% ВВП). Значною мірою цьому сприяло отримання НАК "Нафтогаз" компенсації від ПАТ «Газпром» відповідно до рішення Стокгольмського арбітражу. Однак і без урахування цих коштів дефіцит поточного рахунку звузився завдяки меншому дефіциту зовнішньої торгівлі товарами, стійкому зростанню експорту послуг, меншим обсягам репатріації дивідендів. Завдяки припливу капіталу, забезпеченому державним сектором, та збільшенню залучень реального сектору у другій половині року, валові резерви зросли до найвищого рівня з кінця 2012 року (25.3 млрд дол. станом на кінець 2019 року або 3,8 місяці майбутнього імпорту).

З огляду на істотніше зниження інфляційного тиску на горизонті дії монетарної політики та незмінний баланс ризиків Правління НБУ пришвидшило темпи зниження облікової ставки: у IV кварталі 2019 року Правління НБУ двічі знизило облікову ставку загалом на 300 б. п. – до 13.5% та ще на 250 б. п. у січні 2020 року. Зниження ключової ставки та очікування її подальшого зниження сприяли зниженню дохідності ОВДП та більшості гривневих ставок для клієнтів банків.

Завдяки швидкому поліпшенню макроекономічної ситуації в країні НБУ прогнозує більш рішучіше зниження облікової ставки, ніж очікував раніше. З огляду на низькоінфляційне середовище у 2020 році та з метою підтримки економічного зростання облікова ставка може бути знижена до 7% на кінець 2020 року. Надалі вона залишатиметься на цьому рівні за умови стабілізації інфляції близько цілі 5%. Саме на рівні 7% НБУ оцінює новий нейтральний рівень облікової ставки.

Найстрімкіше зниження облікової ставки очікується впродовж першої половини поточного року. Це вплине на зниження вартості кредитів для бізнесу та населення і стимулюватиме ділову активність. З іншого боку, суттєвіше зниження облікової ставки створило б ризики виходу інфляції за верхню межу

цільового діапазону у 2021 році.

Банківський сектор України визначається впливом стану ринку нерухомості, а також взаємно формує тенденції його розширення через іпотечне кредитування. Так, ціни на ринку житлової нерухомості залишаються відносно стабільними – високий попит врівноважується значними обсягами житлового будівництва. Зростання доходів населення стимулює попит, а значна конкуренція змушує девелоперів утримувати ціни на нове житло попри зростання витрат. Обсяги іпотечного кредитування збільшуються, проте із дуже низької бази. Відтак іпотека на сьогодні не є фактором, що помітно впливає на роботу ринку.

Вищевказані тенденції економічного розвитку та системність зв'язків з банківською системою визначили, що банки України достатньо капіталізовані та прибуткові в поточних макроекономічних умовах. Стійкість сектору до системних ризиків також зростає. Проте банки повинні усвідомлювати слабкі місця власних балансів та бізнес-моделей – в умовах кризи їх негативний вплив на фінансову стійкість мультиплікується. Ризики для капіталу за умови гіпотетичної кризи спричиняють такі фактори: недостатньо консервативна оцінка платоспроможності клієнтів, коротка строковість фондування, значна валютна складова у балансах банків та недостатня операційна ефективність. Щоб мінімізувати негативні ефекти від реалізації цих ризиків, фінустанови повинні підтримувати показники достатності капіталу на рівні, визначеному за результатами оцінки стійкості. Забезпечення встановленого рівня нормативів та поступове впровадження нових вимог до капіталу посилить стійкість банків до можливих криз.

У роботі проведено кореляційно-регресійний аналіз встановлення ступеня зв'язків між показниками економічного розвитку національної економіки та банківництва, визначено коефіцієнти еластичності. На підставі останніх проведено прогнозування окремих показників.

У роботі запропоновано декілька шляхів покращення функціонування банківської системи, які дозволять активізувати економічний розвиток держави. Щоб не допустити накопичення системних ризиків, НБУ варто підвищити ваги ризику для споживчих кредитів.

Запропоновані зміни дозволять забезпечити такі перспективи розвитку банківської системи у сфері споживчого кредитування:

- сегмент і надалі залишатиметься привабливим для банків, однак вони триматимуть більше капіталу під покриття неочікуваних збитків від погіршення якості незабезпечених споживчих кредитів;

- банки більш зважено здійснюватимуть алокацію капіталу між бізнес-напрямами з огляду на їхні ризики та прибутковість;

- банки, що обмежені в капіталі, прийматимуть виваженіше кредитні рішення, прискіпливіше аналізуватимуть платоспроможність боржників. Це стримає подальше пом'якшення стандартів схвалення кредитних заявок у цьому сегменті;

- вплив на вартість кредитів буде помірним або ж майже непомітним. Загальне зниження відсоткових ставок в економіці та висока конкуренція між

банками у сегменті сприятимуть здешевленню кредитів. На сьогодні ключовим завданням банківської системи є також зниження частки непрацюючих кредитів. У стратегії банки мають установити реалістичні цільові показники скорочення рівня та обсягу своїх непрацюючих активів, а також стягнутого майна, яке вони утримують на своїх балансах.

Окремо запропоновано ряд заходів у напрямку державних банків, зокрема: формування гнучкого ціноутворення в державних банках, підвищення операційної ефективності державних банків, розробити механізм формування незалежних наглядових рад у державних банках тощо. У підсумку за кілька років держава має суттєво знизити свою участь у капіталі банків. Для цього потрібно впровадити низку швидких та важливих змін:

- підпорядкувати роботу банків одній ключовій меті – максимізації вартості банку для власника, тобто держави. Фокус має бути на збільшенні прибутковості та віддачі капіталу, а не на збереженні чи збільшенні частки ринку;

- здійснити швидке розчищення балансів від непрацюючих кредитів, більшість з яких належно зарезервовані;

- визначити пріоритетні напрями кредитування, що підвищать процентну маржу;

- посилити кредитну аналітику та експертизу. Впровадити належні системи ризик-менеджменту;

- оптимізувати операційні витрати. Переоцінити бюджети з огляду на віддачу від здійснених та запланованих інвестиційних проєктів.

Отримані результати дозволяють визначити, що для активізації росту банківського сектора та національної економіки, НБУ як регулятора варто постійно моніторити вплив факторів зовнішнього середовища та кліматичні зміни в банківській сфері, актуалізувати механізми захисту прав та інтересів споживачів фінпослуг до сучасних умов, продовжувати валютну лібералізацію, пропонувати банкам нові механізми оцінки кредитного ризику за цінними паперами, удосконалити часові рамки збільшення мінімального розміру капіталу для комерційних банків тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 15.11.2020).
2. Про затвердження Положення про ліцензування банків: постанова правління НБУ від 22.12.2018 р. №149. Дата оновлення: 21.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (дата звернення: 15.11.2020).
4. Вовчак О. Д., Крамаренко О. В. Напрями стабілізації роботи банків в умовах кризових явищ. *Фінансовий простір*. 2019. №4 (16). С. 27-31.
5. Дзюблюк О. В. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія. Тернопіль: «Вектор», 2017. 462 с.
6. Капраль О. Р. Вплив банківської системи на економіку країни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Логістика. 2017. Вип. 55. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/41212> (дата звернення: 15.11.2020).
7. Карась П. М., Пащенко О. В. Банківська система: навч. посіб. Херсон: Олді-плюс, 2015. 292 с.
8. Катан Л. І., Демчук Н. І., Бабенко-Левада В. Г., Журавльова Т. О. Банківська система: навч. посіб. Дніпро: Пороги, 2017. 444 с.
9. Коваленко В. В., Черкашина К. Ф. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч.-метод. посіб. ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2017. 138 с.
10. Коваленко Д. І., Венгер В. В. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 578 с.
11. Козюк В. В. Трансформація центральних банків в умовах глобалізації: макроекономічні та інституційні проблеми: монографія. Тернопіль: Вид-во «Астон», 2015. 320 с.
12. Корецька Н. І. Банківська система України: організація та місце в національній економіці держави. *Фінансова система України*. Луцьк, 2018. Наукові записки. Серія «Економіка». Ч.3. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/145234215.pdf> (дата звернення: 18.11.2020).
13. Костюк О. С. Євразійські перспективи розвитку банківських систем: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2016. 157 с.
14. Краснова І. В. Роль та місце банківської системи в забезпеченні економічного зростання в умовах фінансової інтеграції. *Економічна наука – Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 21. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/21_2016/13.pdf (дата звернення: 18.11.2020).
15. Крупка М. І. Банківська система: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 508 с.

16. Кузнецова С. А., Болгар Т. М., Пестовська З. С. Банківська система: у схемах і таблицях: навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 320 с.
17. Кузнецова С. А., Болгар Т. М., Пестовська З. С. Банківська система: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 400 с.
18. Мазур І. М., Гречаник Т. Л. Гроші і кредит: навч. посібник. Івано-Франківськ, 2018. 321с.
19. Мельник П. В. Банківські системи зарубіжних країн: підручник. Київ: Алерта, 2019. 586 с.
20. Мельник П. В., Тарангул Л. Л., Гордей О. Д. Банківські системи зарубіжних країн: підручник. Київ: Алерта, ЦУЛ, 2016. 586 с.
21. Орзул О.С. Теоретичні аспекти взаємозв'язку банківської системи та економічного розвитку. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5352> (дата звернення: 18.11.2020).
22. Основні принципи діяльності і завдання АУБ (за даними Асоціації українських банків). URL: <http://aub.org.ua/> (дата звернення: 18.11.2020).
23. Офіційна статистика Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення: 18.11.2020).
24. Повна стабілізація банківської системи шляхом підвищення довіри до банків та забезпечення прозорості діяльності НБУ (за матеріалами «Проекту стабілізації банківської системи шляхом підвищення довіри до банків» Національного Інституту стратегічних досліджень України). URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dovira_do_bankiv-8d9b8.pdf (дата звернення: 18.11.2020).
25. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: <http://www.fg.gov.ua/> (дата звернення: 19.11.2020).
26. Реверчук С. К. Банківська система: підручник. Львів: Магнолія, 2016. 400 с.
27. Рябініна Л. М., Няньчук Н. Ю. Банківські операції: навч. посіб. Одеса: ОДЕУ, 2017. 536 с.
28. Сілакова А. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика: підручник. Львів, Магнолія, 2015. 224 с.
29. Холодна Ю. Є. Банківська система: навч. посіб. Харків: Вид. ХНЕУ, 2016. 316 с.
30. Юрків Н. Я., Дубровін О. В. Взаємозв'язок стану банківської системи і забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки. *Стратегічні пріоритети*. Серія: Економіка. 2019. № 9. С. 53-59.

ДОДАТКИ

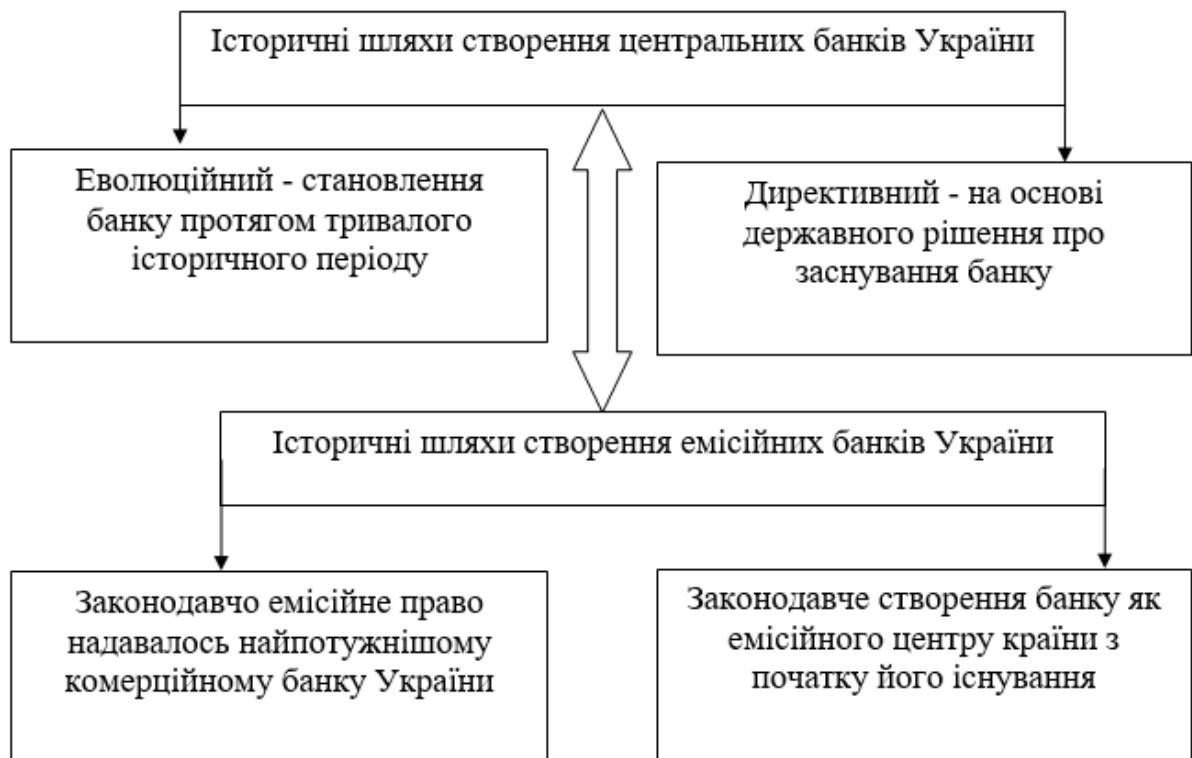

Рисунок А.1 - Історичні шляхи створення центральних та заснування емісійних банків [29]

Таблиця Б.1 - Загальна характеристика розподільчої і ринкової банківських систем [27]

Ознака	Розподільча банківська система	Ринкова банківська система
За типом власності	Держава – єдиний власник банків	Багато форм власності
За ступенем монополізації	Монополія держави на створення банків	Монополія держави на створення банків відсутня, будь-які юридичні й фізичні особи можуть створити свій банк
За кількістю рівнів системи	Однорівнева банківська система	Дворівнева або трирівнева банківська система
За характером керування системою	Централізована – вертикальна схема керування	Децентралізована - горизонтальна схема керування
За характером банківської політики	Політика єдиного банку	Політика безлічі банків
За характером взаємин банків з державою	Держава відповідає за зобов'язаннями банків	Держава не відповідає за зобов'язаннями банків, як і банки не відповідають за зобов'язаннями держави
За характером підпорядкованості	Банки підпорядковуються Уряду	Центральний банк підзвітний парламенту, комерційні банки підзвітні своїм акціонерам, Спостережній Раді, а не Уряду
За здійсненням емісійних та кредитних операцій	Емісійні й кредитні операції зосереджені в одному банку	Емісійні операції зосереджені тільки в Центральному банку; операції з кредитування підприємств і фізичних осіб виконують тільки комерційні банки
За способом призначення керівників банку	Керівник банку призначається центральною або місцевою владою	Керівник центрального банку затверджується Парламентом. Голова комерційного банку призначається його Радою

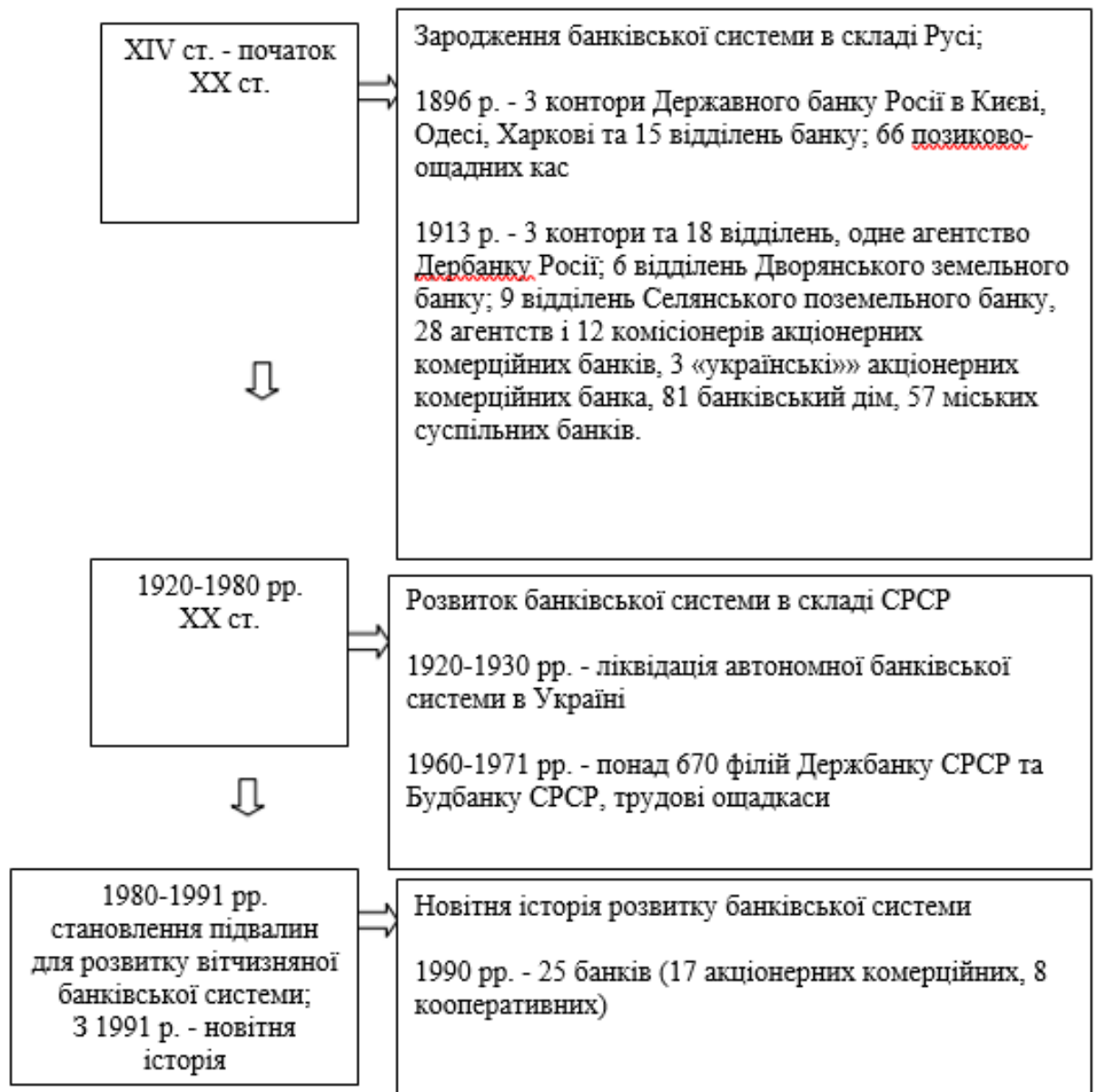

Рисунок В.1 - Зародження та становлення банківської системи України [27]

Таблиця Г.1 - Розвиток вітчизняної банківської системи в період незалежності, складено автором на основі [23; 27]

Роки	Зміст процесів
1987-1991 рр.	Початок реформування банківської системи СРСР в рамках «перебудови», адаптація її до дворівневої моделі та поява перших комерційних і кооперативних банківських структур
1991-1993 рр.	Непідконтрольний та стихійний розвиток банківського ринку та різке зростання кількості банківських структур, формування національного законодавства у сфері банківництва, апробація НБУ монетарного інструментарію регулювання ринку
1993-1995 рр.	Розвиток банківського сектору в умовах гіперінфляційних процесів, деіндустріалізації, неконтрольованих валютних процесів, апробація грошової реформи
1996-2000 рр.	Функціонування банківської сфери в умовах фінансово-економічної нестабільності та кризових явищ, зменшення банківських інститутів на ринку, їх укрупнення та капіталізація; інтеграційні процеси банківського сектору на міжнародні фінансові ринки капіталів
2001-перша половина 2008 рр.	Формування стабільної моделі банківського ринку, зростання кількісних характеристик банківського сектору; встановлення концепції капіталу, закріплення доміанти великих приватних банківських структур; зростання асортиментного ряду банківських послуг та мережі філійних представництв
Друга половина 2008-2009 рр.	Масштабна криза банківського сектору: падіння фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності банків, масове банкрутство, зменшення банківських операторів та їх представництв, падіння основних показників діяльності банків
2010-2013 рр.	Зростання активної маси банків, стабілізація банківського сектора, зміцнення ролі держави; подальша інтеграція на ринки міжнародних капіталів та співпраця з МВФ; приплив іноземного капіталу в банківських сектор
2013-2016 рр.	Загострення політико-правової ситуації в країні, виникнення військових конфліктів, зростання кількості неплатоспроможних банків, поява ризику колапсу в банківському секторі, організація реструктуризації зовнішнього боргу, перманентна нестабільність
2017-2019 рр.	Націоналізація Приватбанку, зростання частки державного регулятора на банківському ринку, стабілізація показників сектора та зміцнення позицій надійних банків
2019 р. - по теперішній час	Виважена політика державного регулятора до комерційних банків, стратегія підготовки національних банків до приватизації

З інституціональної позиції		З функціональної позиції				
Інфраструктура банківської системи це:		Інфраструктура банківської системи це – сукупність таких функціональних елементів, як				
сукупність спеціалізованих суб'єктів господарювання, орієнтованих виключно на обслуговування банків	сукупність неспеціалізованих суб'єктів інших сегментів ринку, споживачами товарів і послуг яких є банки	Виробнича складова діяльності	Продукція банківських продуктів та послуг	Забезпечення безпеки діяльності	Забезпечення захисту інтересів учасників ринку	Кадрове та науково-методичне забезпечення
Функції банківської інфраструктури						
Забезпечення фінансової підтримки і кредитування суб'єктів господарювання	Підвищення оперативності та ефективності діяльності господарювання суб'єктів внаслідок їх спеціалізації	Економічно-правове консультування суб'єктів господарювання	Страховий захист суб'єктів господарювання	Інформаційне забезпечення суб'єктів господарювання	Правове регулювання діяльності суб'єктів господарювання	Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання

Рисунок Д.1 - Суть інфраструктури банківської системи та її функції [17]

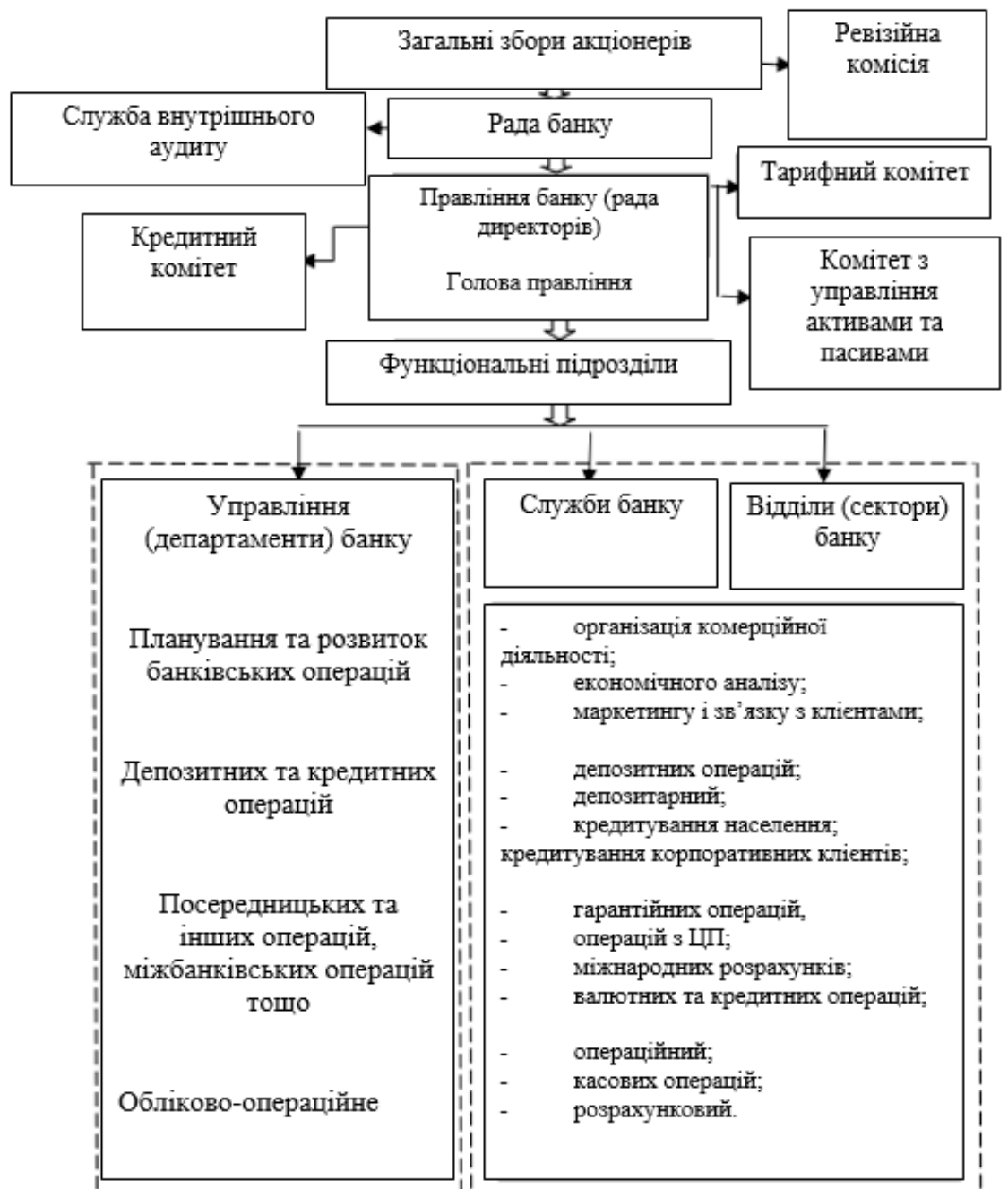

Рисунок Е.1 - Типова організаційно-управлінська структура комерційного банку [17]

Таблиця Ж.1 - Порівняльний аналіз територіальних підрозділів комерційного банку [17]

Ознака	Філія	Відділення	Представництво
Юридичний статус	Не є юридичною особою, має баланс	Не є юрособою, не має балансу	Не є юрособою, не має балансу
Підпорядкованість	Підпорядкована головній конторі	Підпорядковане головній конторі або філії	Підпорядковане головній конторі
Мета відкриття	Надання повного спектру банківських послуг, які дозволено ліцензією НБУ та положенням про філію	Підвищення якості обслуговування і виконання первинних операцій	Дослідження ринку банківських послуг регіону, виявлення його проблем, визначення потенційних можливостей виходу банку на ринок, іміджева функція
Строк відкриття	півроку	4-6 тижнів	мінімальний
Вартість відкриття	50-500 тис. дол.	2-200 тис. дол.	мінімальна
Спектр послуг	Практично необмежений	Значно вужчий через обмеження прямого надання послуг	Не здійснює банківської діяльності
Швидкість надання послуг	висока	Порівняно незначна	

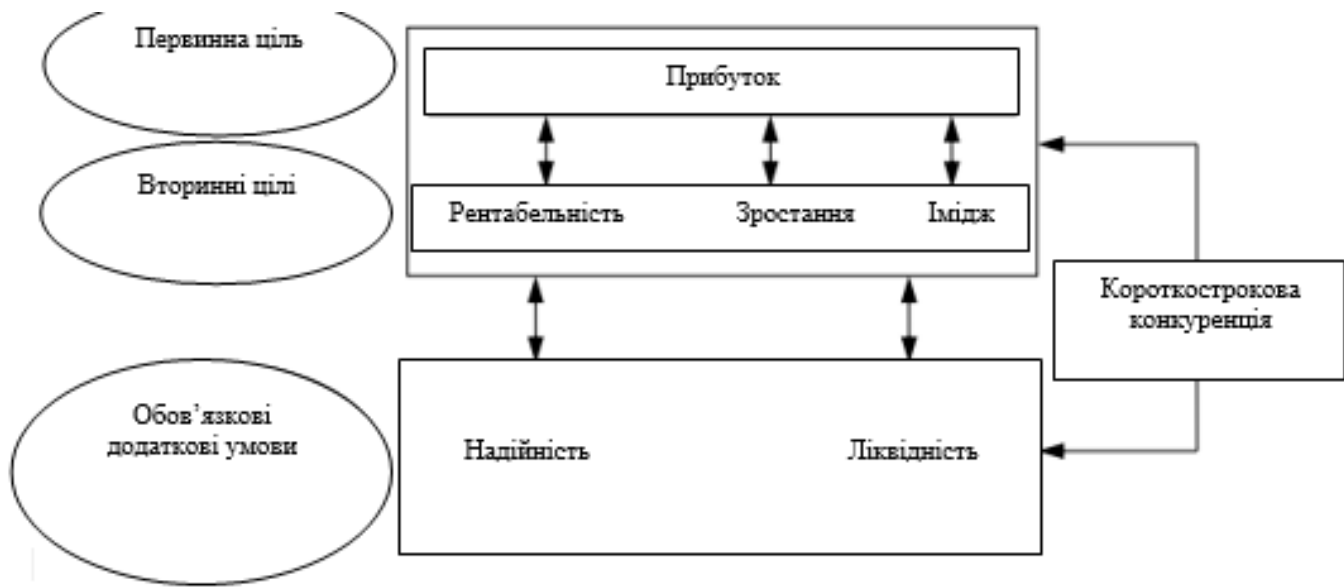

Рисунок К.1 - Узагальнена цільова система комерційного банку [13]

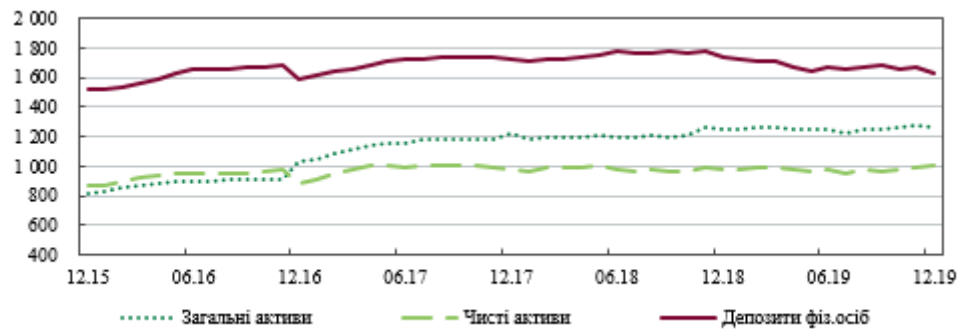
Рисунок Л.1 - Класифікація банків за критеріями [17]

Таблиця М.1 - Взаємозв'язок між цілями банківської системи і потребами економічних агентів, домогосподарств та держави, складено автором на основі [27]

Цілі банківської системи	Економічні агенти		
	Нефінансові корпорації	Населення	Держава
Трансформація заощаджень в інвестиції	Кредитні ресурси для інвестицій і поповнення оборотного капіталу	Нові інструменти інвестування	Високі темпи економічного зростання
Ефективна аллокація ресурсів	Підвищення гнучкості ставок залежно від рівня. Забезпечення прибутковості інвестицій у фінансові інструменти	Підвищення гнучкості ставок залежно від рівня ризику. Забезпечення прибутковості інвестицій у фінансові інструменти	Підвищення ефективності економіки при збереженні макроекономічної стабільності
Сприяння в реалізації базових соціальних функцій	Інструменти підвищення лояльності працівників	Фінансові інструменти, що забезпечують соціальний захист і підвищення рівня життя	Підвищення ефективності без втрати соціальної справедливості
Зміцнення суверенітету	Зниження ризиків, пов'язаних із дискримінацією на користь іноземних конкурентів	Максимізація доданої вартості, розподіленої на користь українських резидентів	Фінансова інфраструктура для проведення самостійної економічної політики

Таблиця Н.1 - Порівняльна характеристика англосаксонської та континентальної моделей інтеграції фінансових та банківських систем, складено автором на основі [27]

Критерій порівняння	Модель фінансового ринку	
	Англосаксонська (фондоцентрична, ринкоорієнтована) модель – орієнтована на залучення капіталу з фондового ринку	Континентальна (банкоцентрична, банкоорієнтована) модель – орієнтована на залучення капіталу від банківської системи
Ступінь відкритості	Публічний розвиток	Істотно менша публічність корпорацій
Структура власності	Розпорошеність акціонерної власті серед великої кількості міноритарних акціонерів	Високий рівень концентрації корпоративного контролю в руках великих акціонерів
Використання власного/позикового капіталу	Пріоритет власних джерел фінансування	Інвестиційна діяльність орієнтована на використання позикового капіталу
Правові традиції	Ефективний захисті прав міноритарних акціонерів, що створює масштабний і ліквідний ринок цінних паперів	Ефективний захист прав мажоритаріїв
Рівень концентрації банківської системи	Невеликий ступінь концентрації банківської системи, високий рівень диверсифікації інвестиційних інститутів, висока роль інвестиційних банків	Характерний високий рівень концентрації банківської системи

Риснок П.1. - Рівень концентрації банківського сектору за Індексом Херфіндаля-Хіршмана [23]

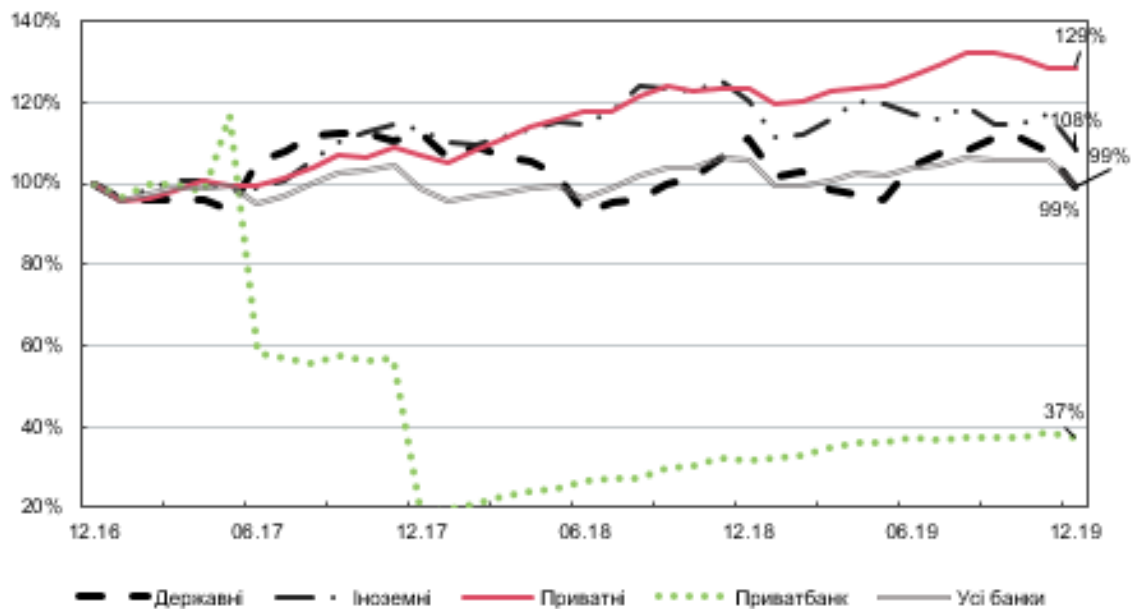

Рисунок П.2. - Динаміка чистих кредитів суб'єктам господарювання в гривні (у порівнянні з базовим кризовим 2016 р.) [23]

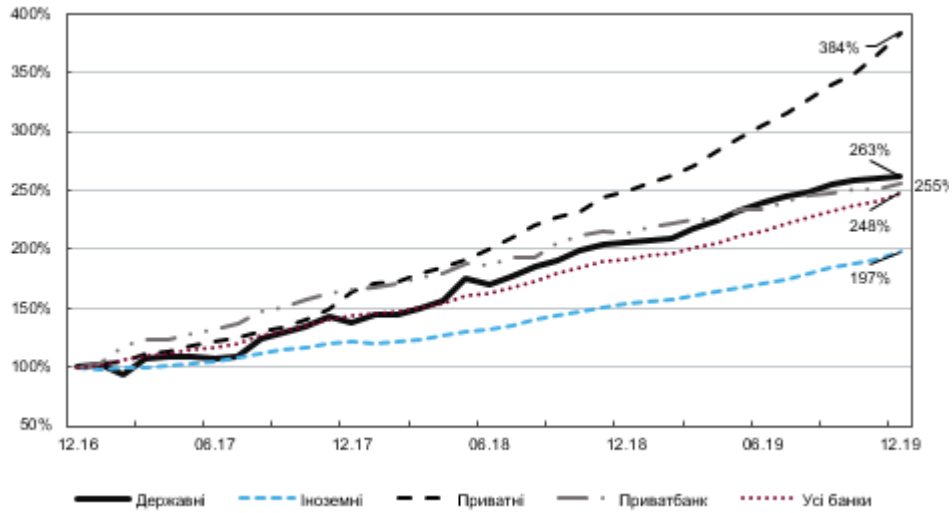

Рисунок П.3. - Динаміка чистих кредитів фізичним особам у гривні (у порівнянні з базовим кризовим 2016 р.) [23]

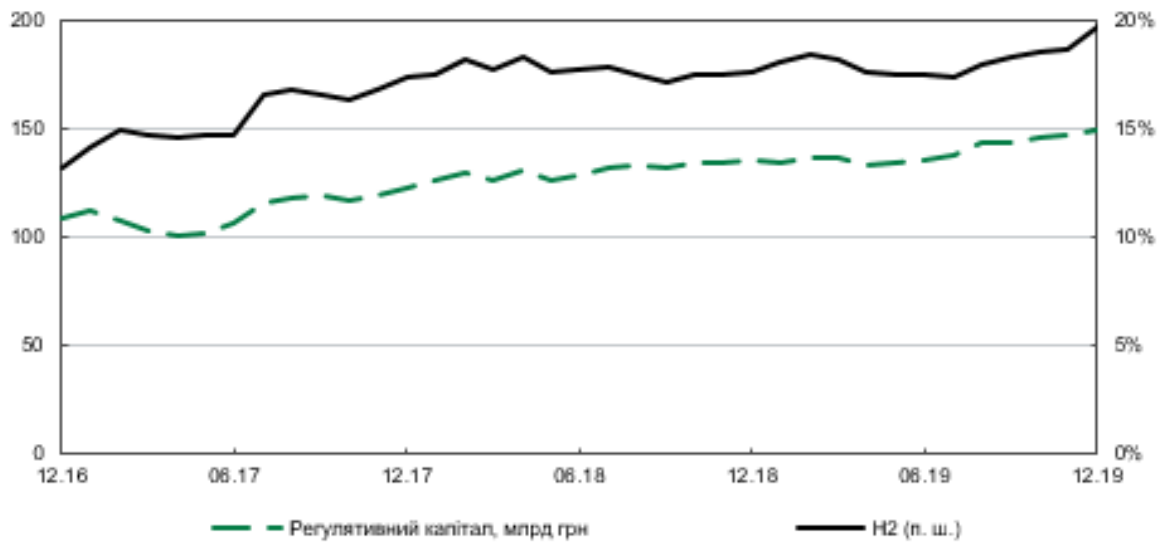

Рисунок П.4. - Регулятивний капітал та норматив адекватності регулятивного капіталу [23]

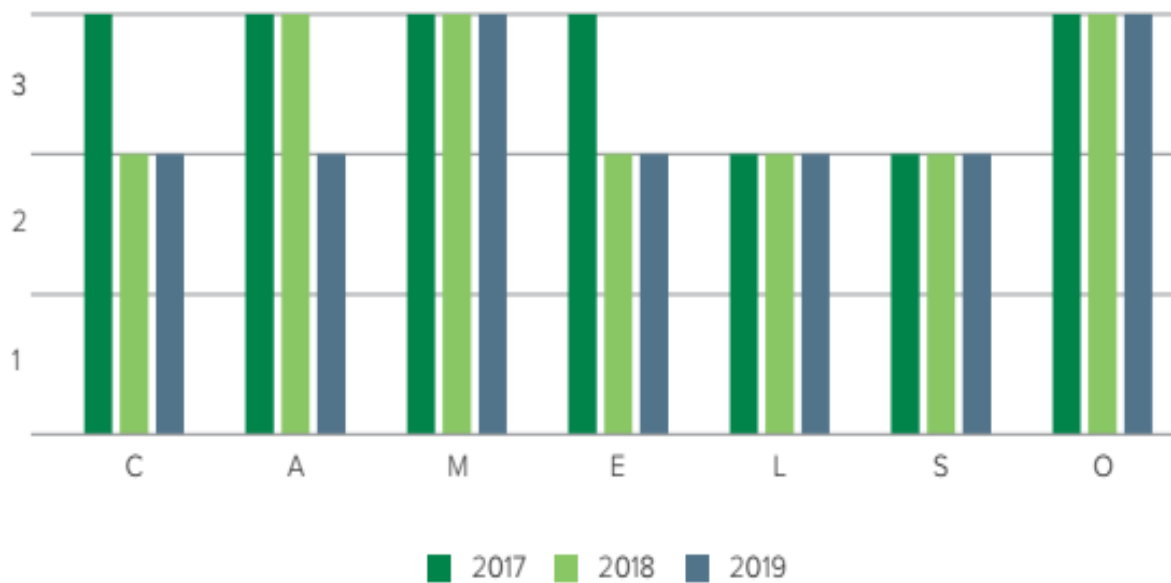

Рисунок П.5. - Усреднені рейтингові оцінки банків за компонентами рейтингової системи CAMELSO, 2017–2019 роки [23]

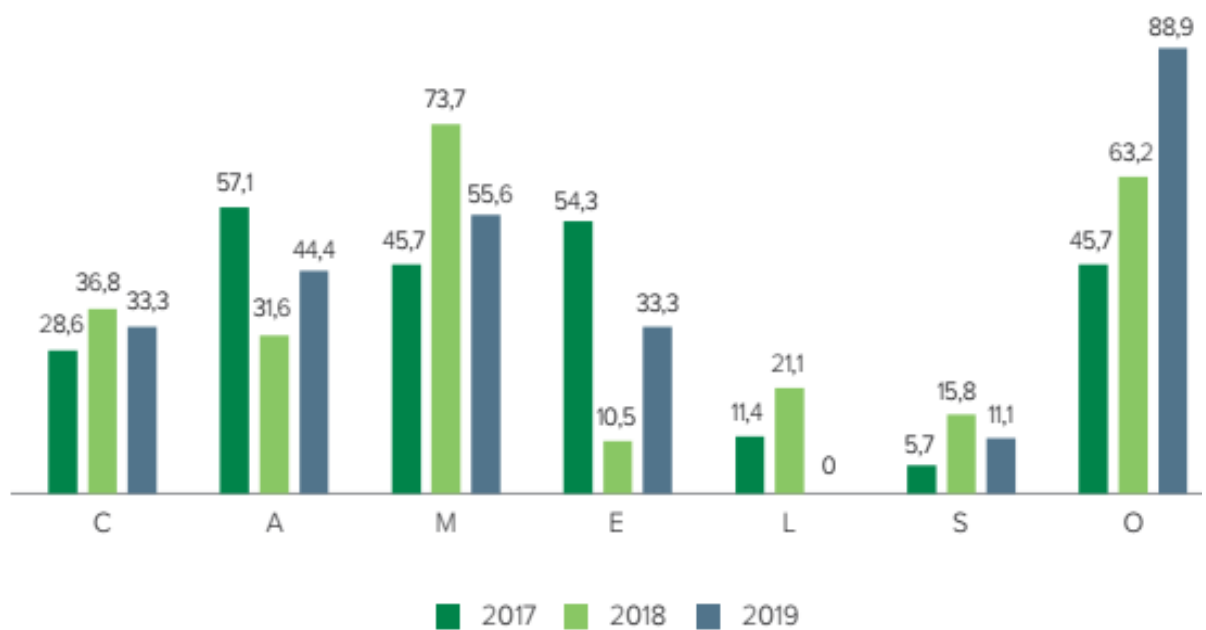

Рисунок П.6. - Питома вага найнижчих оцінок за компонентами рейтингової системи CAMELSO, 2017–2019 роки, % від загальної кількості перевірених банків [23]

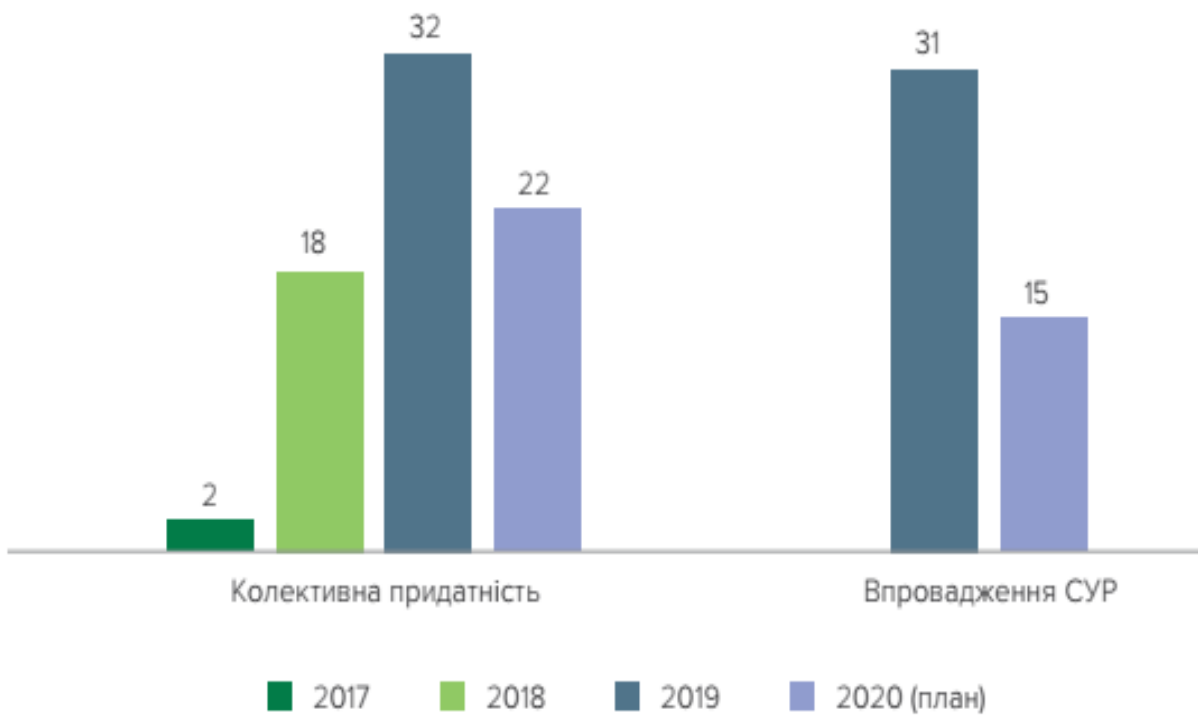

Рисунок П.7. - Кількість перевірок банків у межах виконання міжнародних зобов'язань 2017–2019 роки [23]

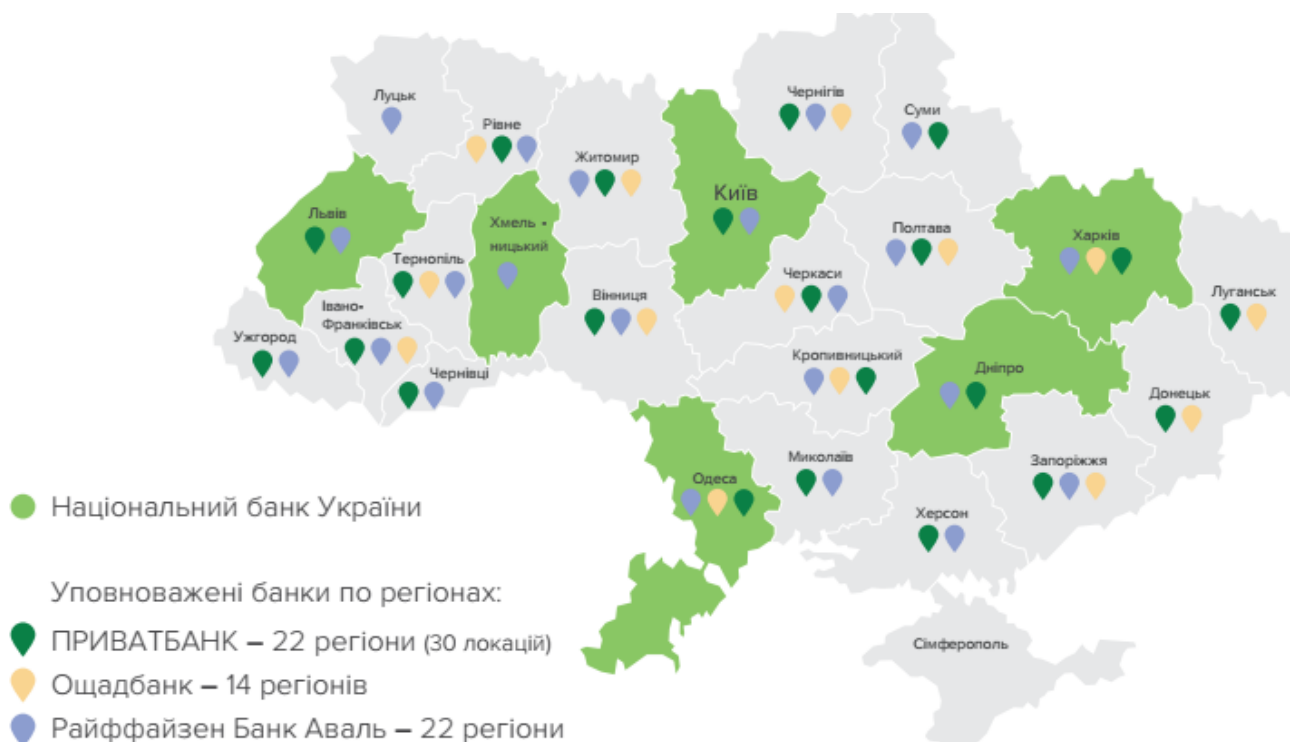

Рисунок П.8. - Географія обслуговування готівкового обігу в 24 регіонах уповноваженими банками (станом на кінець грудня 2019 року) [23]

Рисунок П.9. - Сума операцій, здійснених з використанням платіжних карток, млрд грн [23]

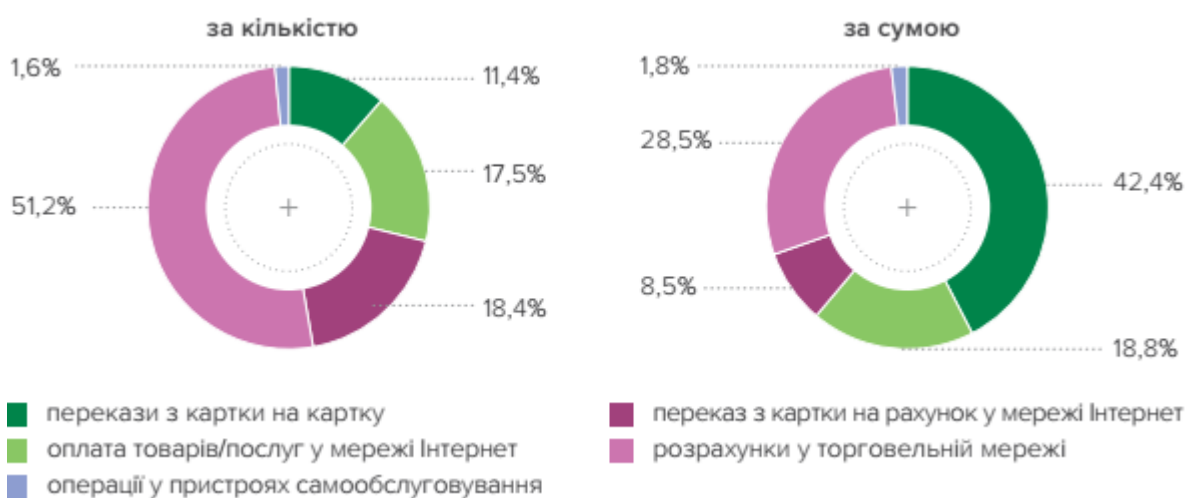

Рисунок П.10. - Аналіз структури безготівкових операцій з використанням карток у 2019 році [23]

Рисунок П.12. - Платіжна інфраструктура банківського ринку, тис. од. [23]

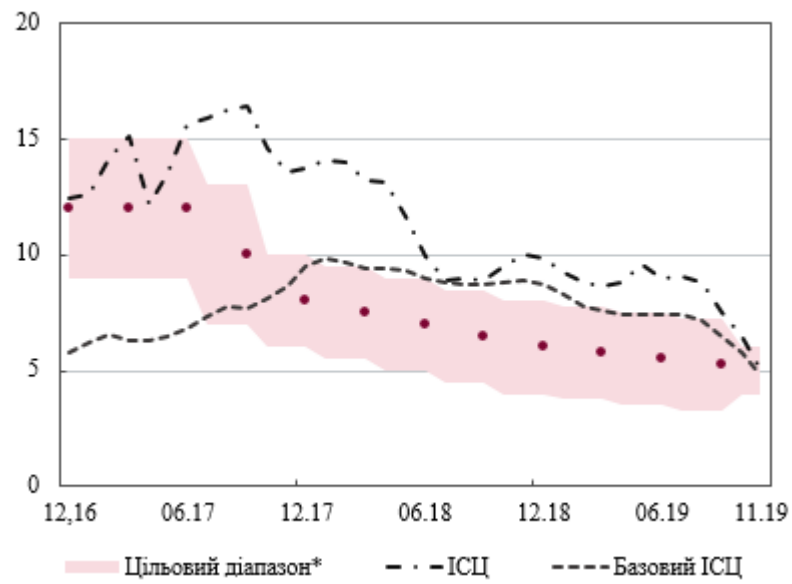

Рисунок Р.1. - Основний інфляційний тренд, % [23]

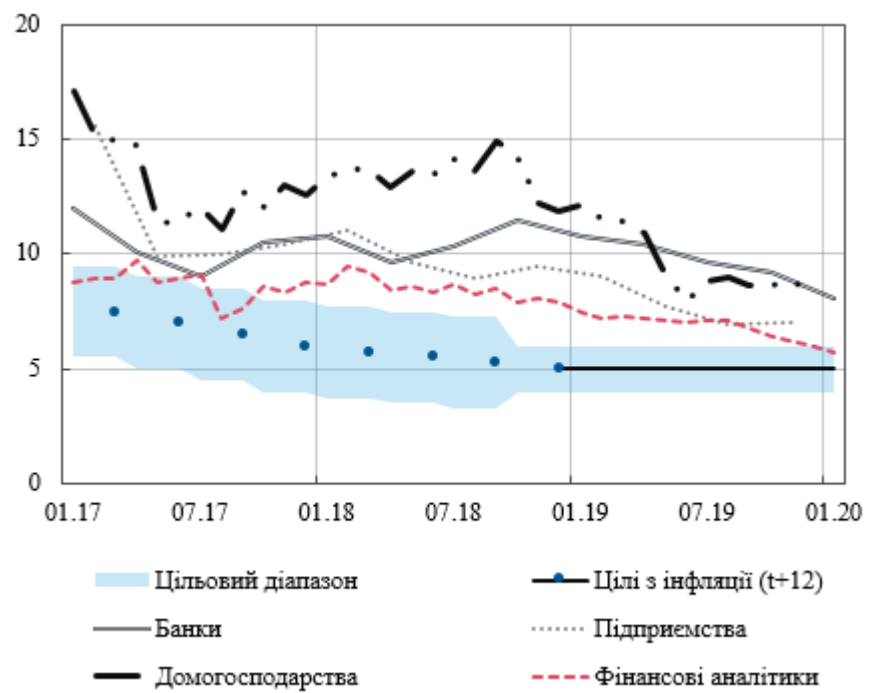

Рисунок Р.2. - Інфляційні очікування та цілі з інфляції на наступні 12 місяців, % [23]

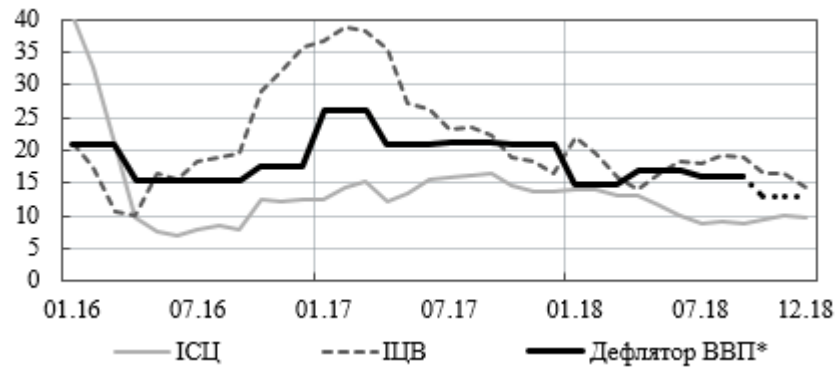

Рисунок Р.3. - Окремі показники інфляції, % [23]

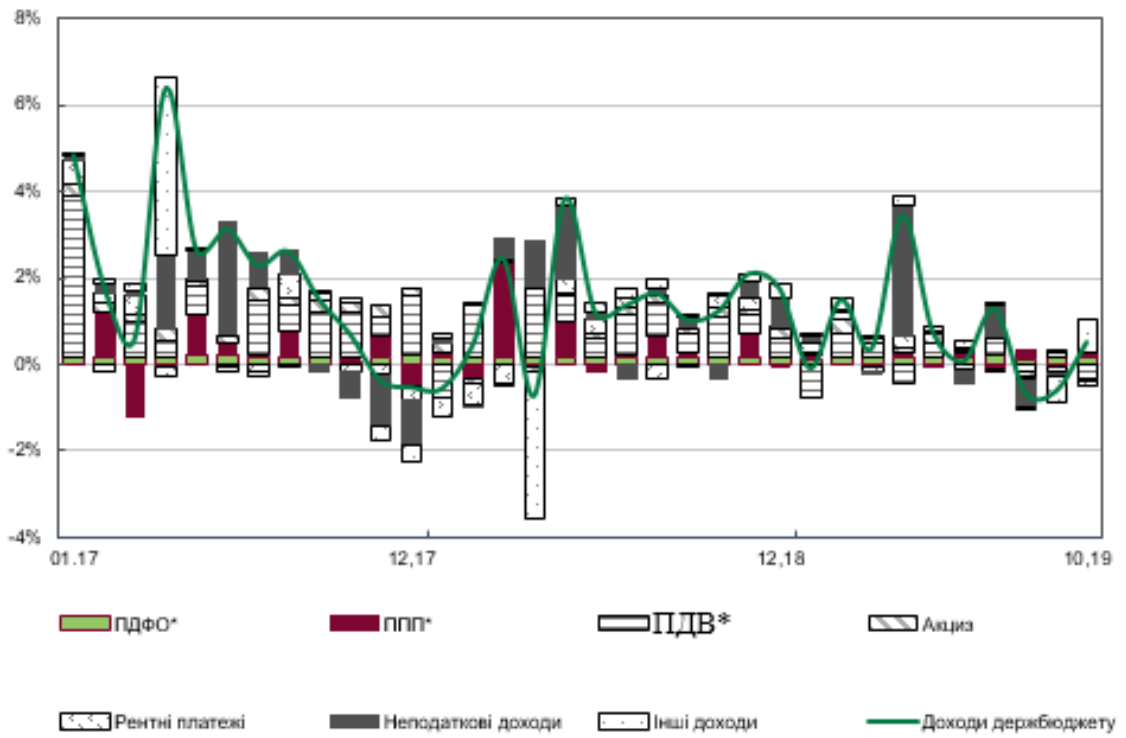

Рисунок Р.4. - Зростання доходів державного бюджету [23]

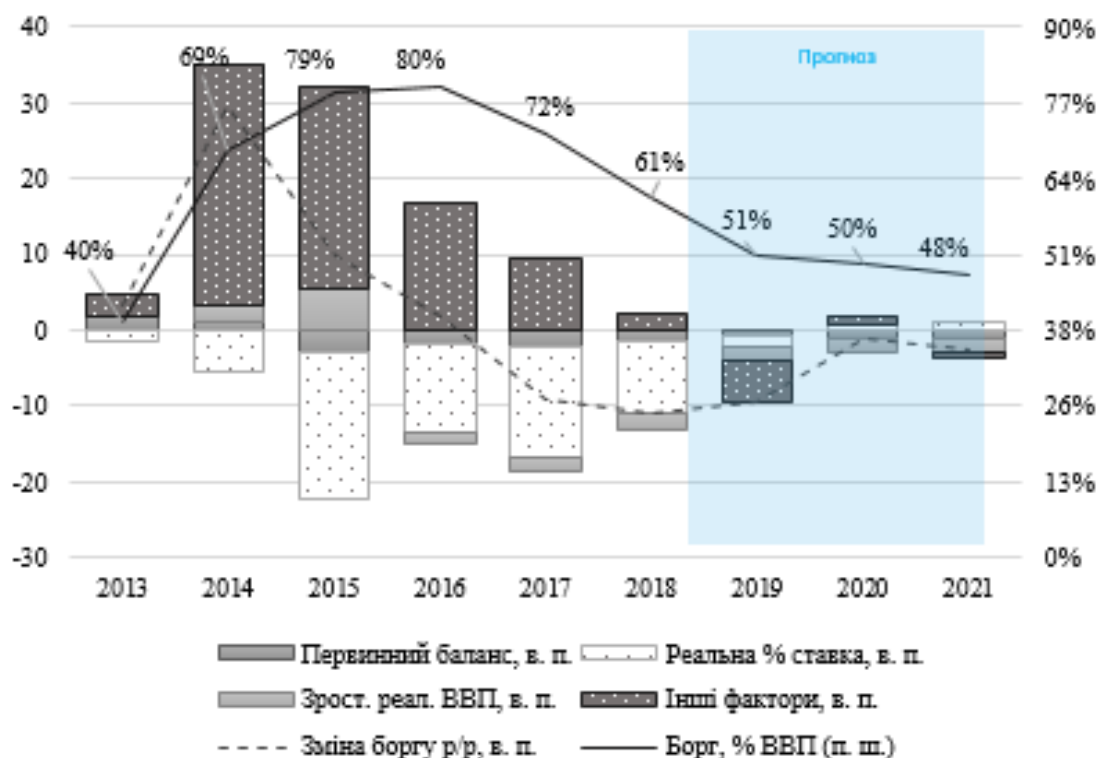

Рисунок Р.6. - Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП та чинники його зміни (за оптимістичними прогнозами НБУ) [23]

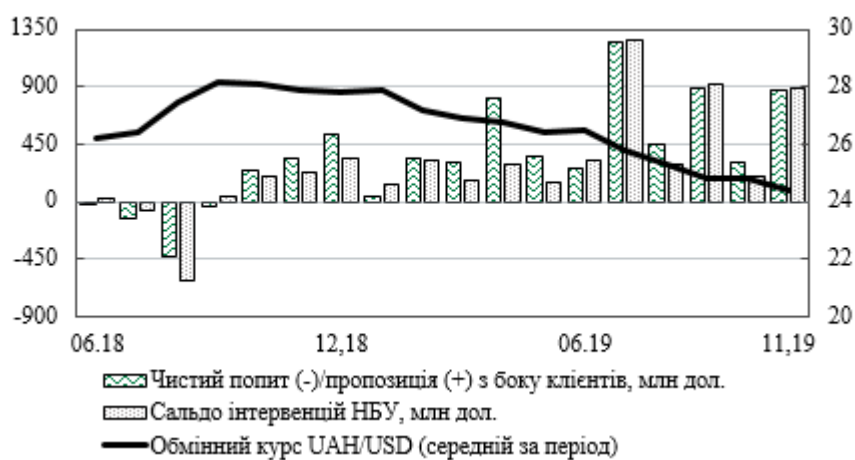

Рисунок Р.7. - Чистий попит /пропозиція клієнтів банків на міжбанківському валютному ринку та динаміка інтервенцій НБУ, млн дол. [23]

Рисунок С.1 - Динаміка індексу фінансового стресу та фактори його формування в Україні [23]

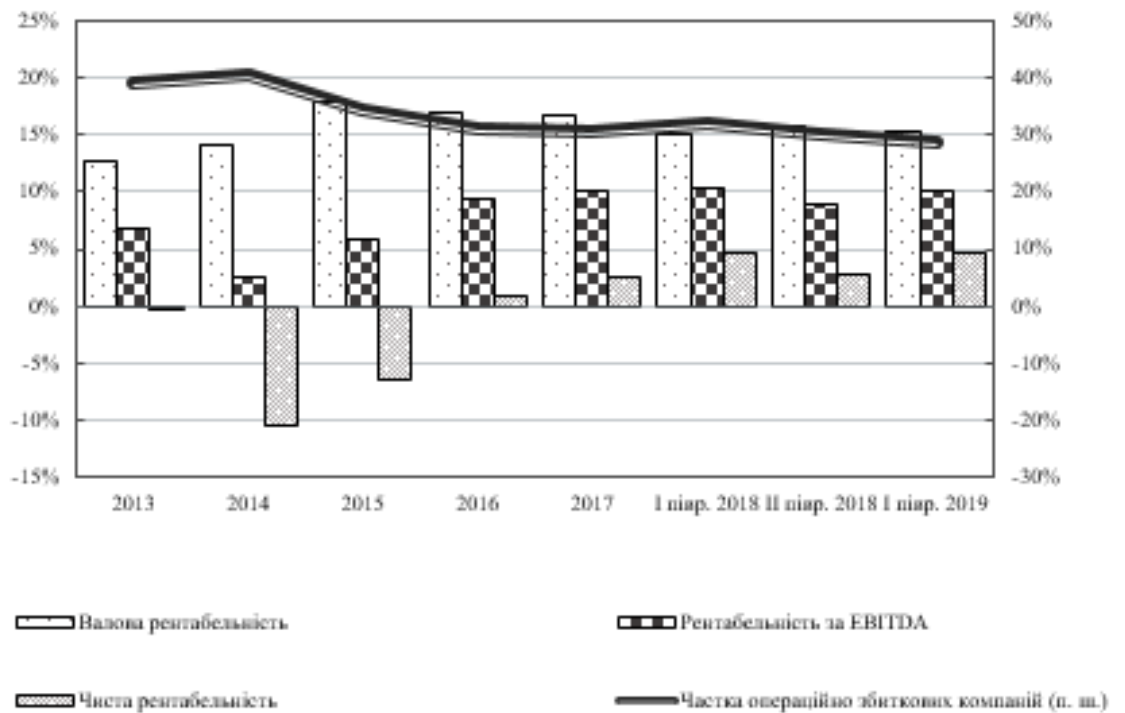

Рисунок Т.1. - Рентабельність реального сектору та частка операційно збиткових компаній [23]

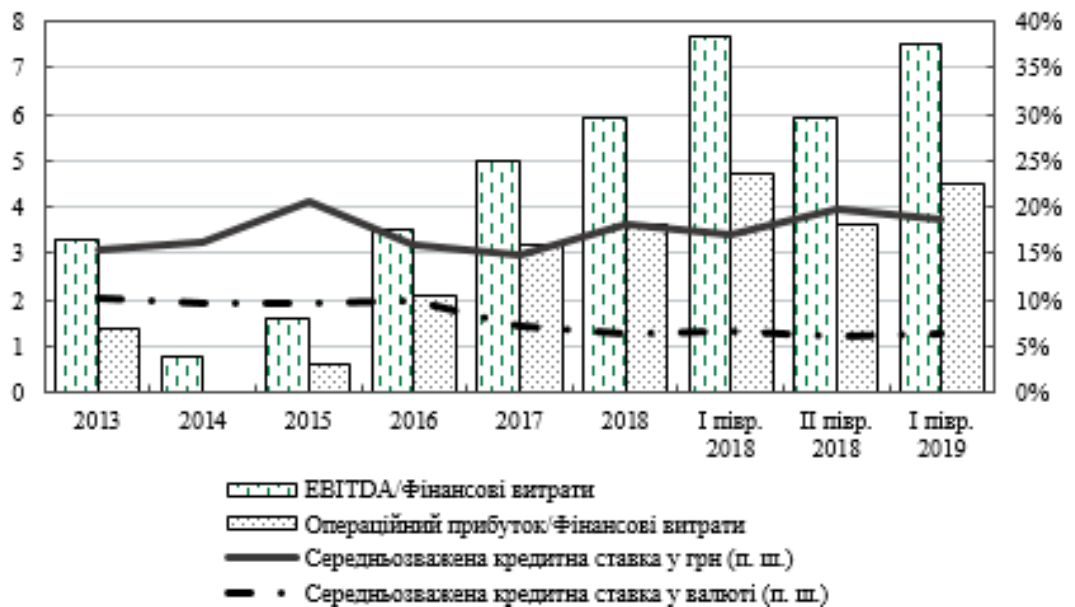

Рисунок Т.2. - Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком (ICR) та ЕВІТДА, відсоткові ставки за новими кредитами [23]

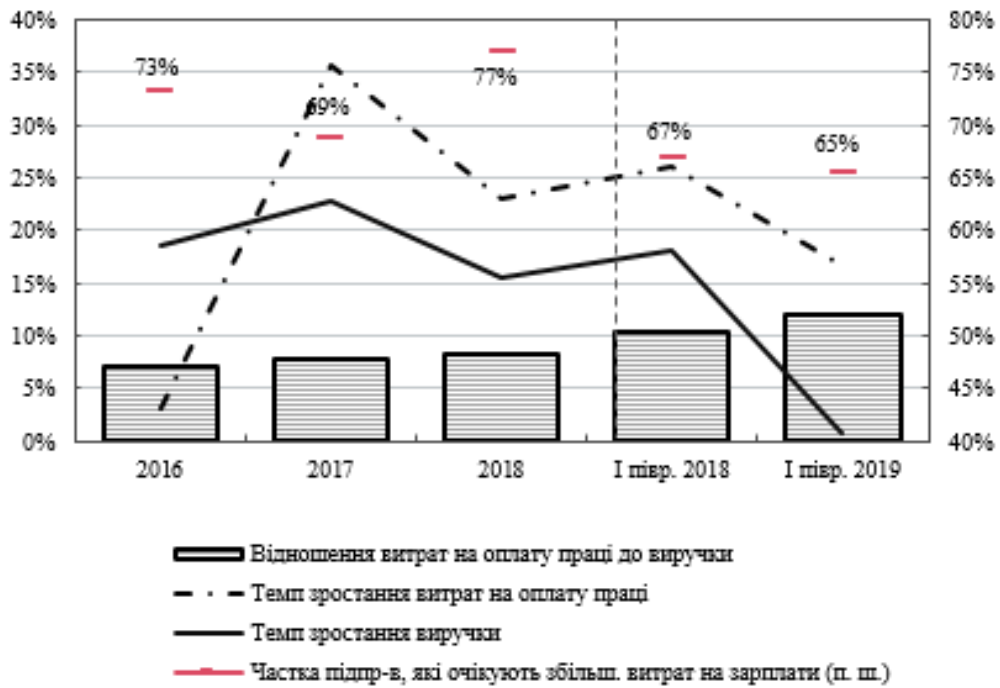

Рисунок 7.3. - Темпи приросту виручки, витрат на оплату праці нефінансових компаній та очікування підприємств [23]

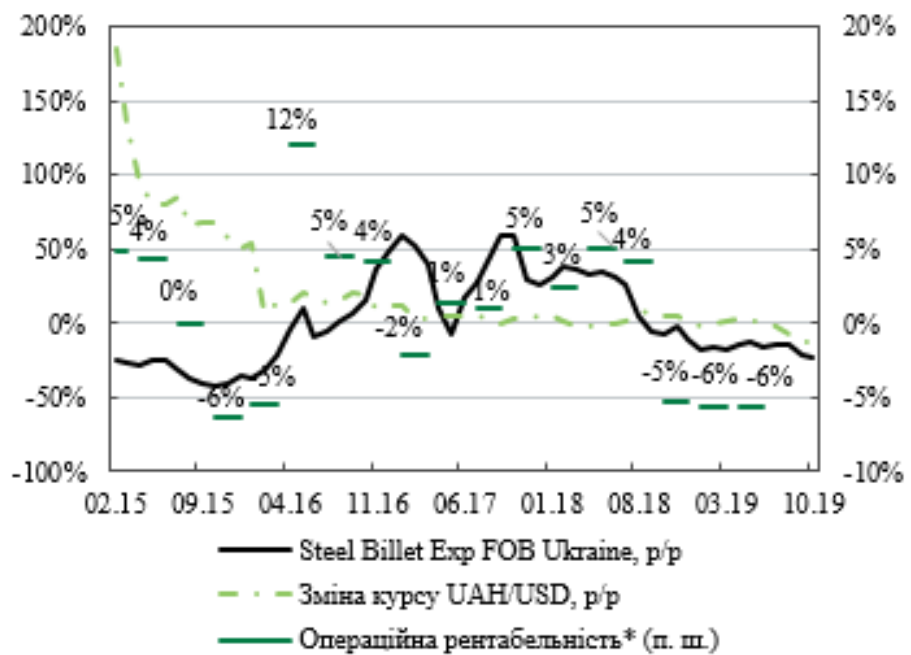

Рисунок 7.4. - Залежність операційної рентабельності металургійних підприємств від цін на сталь та валютного курсу [23]

Рисунок Т.5. - Порівняння EBITDA нефінансових компаній та підприємств-позичальників [23]

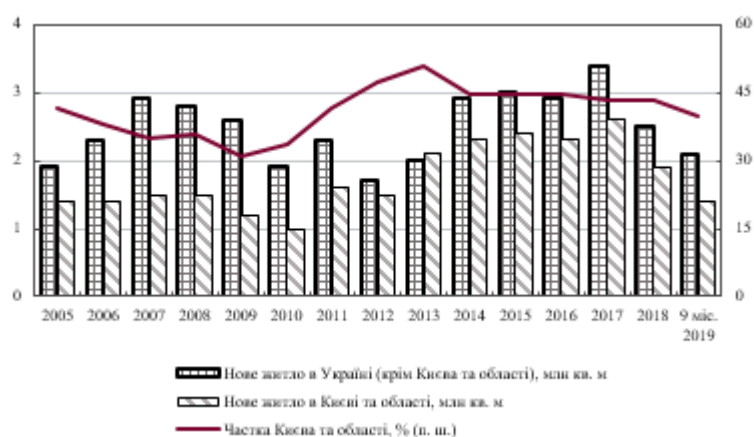

Рисунок У.1. Пропозиція нового житла в багатоквартирних будинках [23]

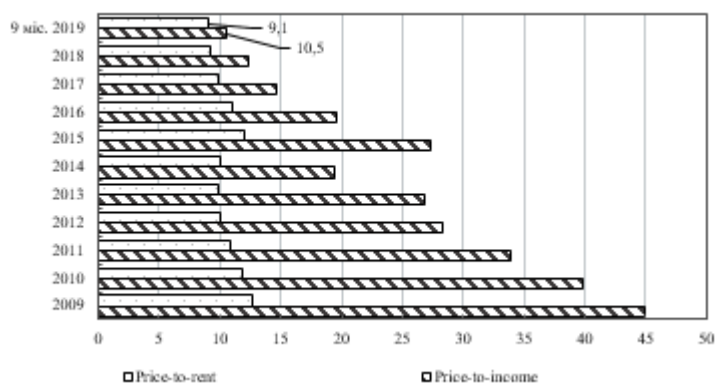

Рисунок У.2. - Показники доступності житла в Україні,% [23]

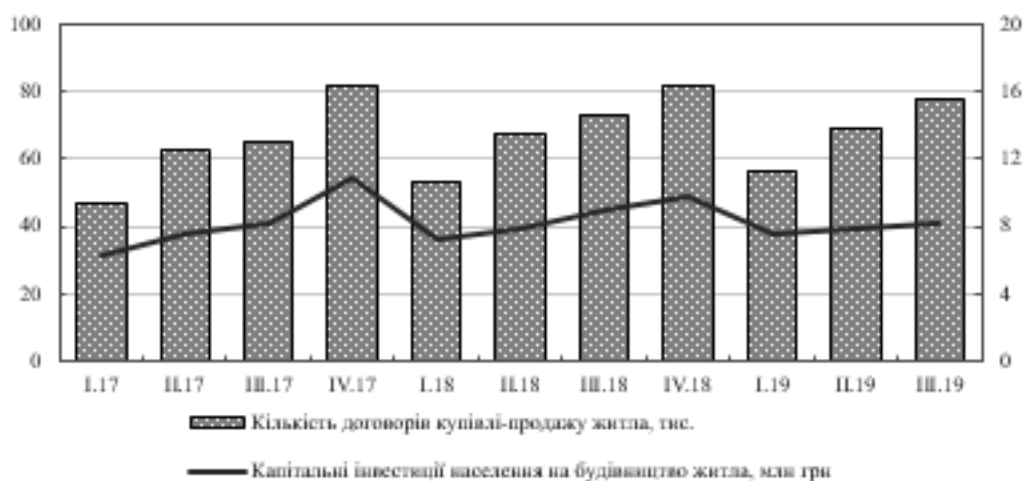

Рисунок У.3 - Купівля та фінансування житла [23]

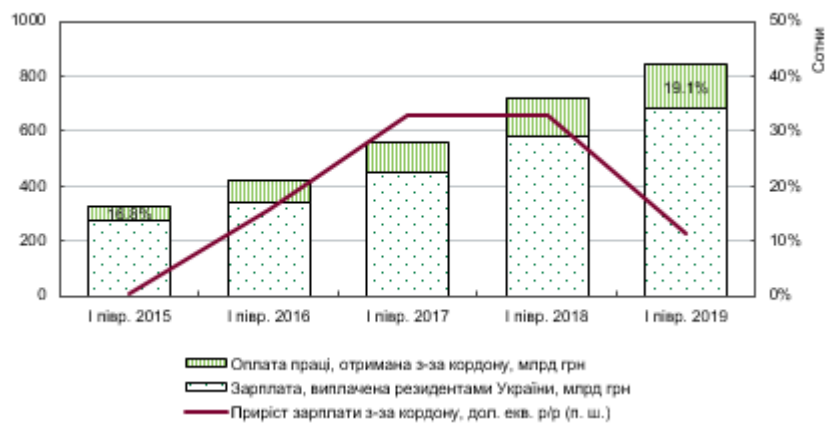

Рисунок У.4 - Тенденції розвитку інших сфер соціально-економічного розвитку в Україні та їх зв'язок з банківською системою [23]

Хід рішення залежностей «ВВП на душу населення та загальні активи»
методом парної регресії

Формально критерій МНК можна записати так: $S = \sum(y_i - y_i^*)^2 \rightarrow \min$

Система нормальних рівнянь має вигляд.

$$a \cdot n + b \cdot \sum x = \sum y$$

$$a \cdot \sum x + b \cdot \sum x^2 = \sum y \cdot x$$

Для розрахунків параметрів регресії будемо таблицю:

x	y	x ²	y ²	x*y
1409	32.16	1985281	1034.2656	45313.44
1477	34.93	2181529	1220.1049	51591.61
1571	46.32	2468041	2145.5424	72768.72
1736	55.78	3013696	3111.4084	96834.08
1848	70.07	3415104	4909.8049	129489.36
1911	84	3651921	7056	160524
1983	94.29	3932289	8890.6041	186977.07
11935	417.55	20647861	28367.7303	743498.28

Для наших даних система рівнянь має вигляд:

$$7a + 11935 \cdot b = 417.55$$

$$11935 \cdot a + 20647861 \cdot b = 743498.28$$

Домножимо рівняння (1) системи на (-1705), отримуємо систему, вирішуємо методом алгебраїчного складання:

$$-11935a - 20349175 b = -711922.75$$

$$11935 \cdot a + 20647861 \cdot b = 743498.28$$

Отримуємо:

$$298686 \cdot b = 31575.53$$

$$\text{Тоді } b = 0.1057$$

Тепер знаходимо коефіцієнт «а»:

$$7a + 11935 \cdot b = 417.55$$

$$7a + 11935 \cdot 0.1057 = 417.55$$

$$a = -844.156$$

$$a = -120.5937$$

Отримуємо емпіричні коефіцієнти регресії: $b = 0.1057$, $a = -120.5937$

Рівняння регресії має вигляд:

$$y = 0.1057 x - 120.5937$$

1. Параметри рівняння регресії:

Вибіркові середні

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{11935}{7} = 1705$$

$$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{417.55}{7} = 59.65$$

$$\overline{xy} = \frac{\sum x_i y_i}{n} = \frac{743498.28}{7} = 106214.04$$

Вибіркові дисперсії

$$S^2(x) = \frac{\sum x_i^2}{n} - \bar{x}^2 = \frac{20647861}{7} - 1705^2 = 42669.43$$

$$S^2(y) = \frac{\sum y_i^2}{n} - \bar{y}^2 = \frac{28367.73}{7} - 59.65^2 = 494.41$$

Середньоквадратичні відхилення

$$S(x) = \sqrt{S^2(x)} = \sqrt{42669.43} = 206.566$$

$$S(y) = \sqrt{S^2(y)} = \sqrt{494.41} = 22.235$$

$$b = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y}}{S^2(x)} = \frac{106214.04 - 1705 \cdot 59.65}{42669.43} = 0.1057$$

$$a = \bar{y} - b \cdot \bar{x} = 59.65 - 0.1057 \cdot 1705 = -120.5937$$

$$\text{cov}(x, y) = \overline{xy} - \bar{x} \cdot \bar{y} = 106214.04 - 1705 \cdot 59.65 = 4510.79$$

$$r_{x,y} = b \cdot \frac{S(x)}{S(y)} = 0.106 \cdot \frac{206.566}{22.235} = 0.982$$

В даному випадку зв'язок між параметрами є дуже високим та прямим.

Коефіцієнт еластичності:

$$E = \frac{\partial y}{\partial x} \frac{x}{y} = b \frac{\bar{x}}{\bar{y}} \quad E = 0.106 \frac{1705}{59.65} = 3.022$$

$$\eta = \sqrt{\frac{\sum (\bar{y} - y_x)^2}{\sum (y_i - \bar{y})^2}} \quad \eta = \sqrt{\frac{3338.001}{3460.87}} = 0.982$$

де

$$\sum (\bar{y} - y_x)^2 = 3460.87 - 122.87 = 3338.001$$

Коефіцієнт детермінації:

$$R = \sqrt{1 - \frac{\sum (y_i - y_x)^2}{\sum (y_i - \bar{y})^2}} \quad R^2 = 0.982^2 = 0.9645$$